İSTANBULUM

46

Mühürdar'dan Moda'ya

Geçmişe Doğru Bir Gezinti

Deniz Kavukçuoğlu

İstanbul 2010 AVRUPA KÜLTÜR BAŞKENTİ

heyamola yayınları

Mühürdar'dan Moda'ya

Deniz Kavukçuoğlu

Heyamola - 2010

Deniz Kavukçuoğlu

30 ekim 1943'te İstanbul'da doğan Deniz Kavukçuoğlu, ilk ve orta öğrenimini bu kentte tamamladı. Almanya'nın Tübingen kentinde felsefe, Heidelberg'de sosyoloji ve Avrupa İşçi Hareketleri Tarihi, Nürnberg'de de ekonomi okudu. Almanya'da çeşitli şirketlerde görev yaptı. Hamburg'da üç yıl öğretim görevlisi ve proje yönetmeni olarak çalıştı. 6 Aralık 1971'de yurttaşlıktan çıkartıldı, 1992 yılı sonunda Türkiye'ye dönebildi. 1993 yılından bu yana TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım AŞ kuruluşunda Kültür Fuarları Genel Koordinatörü olarak görev yapıyor. 1968'den bu yana "Ant", "Aydınlık", "Yeni Ortam", "Sosyalist Yol" ve "2000'e Doğru" gibi dergi ve gazetelerde yazılan yayımlanan Deniz Kavukçuoğlu, "Milliyet Avrupa" ve "Aydınlık" gazetelerinde köşe yazarlığı yaptı. Kavukçuoğlu, köşe yazarlığını 1996'dan beri "Cumhuriyet" gazetesinde sürdürüyor.

Yapıtları:

- Karl Marks'dan Günümüze Almanya'da Sosyal Demokrasi / Sosyal Demokraside Temel Eğilimler, Cumhuriyet Kitapları, 1996, İnceleme
- Deniz Bitti, Can Yayınları, 1999, Deneme
- Zarife, Doğan Kitapçılık, 2003, Roman
- Alageyik Sokağı Bir Liman mıydı?, Doğan Kitapçılık, 2002, Anı
- Sen Vatan Haini misin, Baba?, Doğan Kitapçılık, 2003, Anı
- Kedi Gülüşü, 2004, Doğan Kitapçılık, Anı/Derleme
- Canım Acıyor Baba, Can Yayınları, 2006, Öykü
- Akıntıya Karşı-Milliyetçilik Üzerine Aykırı Yazılar, Günizi Yayınları 2007
- Bir Yolculuk Öyküsü, İstanbul Kitap Fuarı'nın 25 Yılı, 2007, Anı/ Röportaj
- Tarih Her Sabah Yeniden Yazılır, Literatür Yayıncılık, 2007, Yazılar
- İnsan Suretleri, Literatür Yayıncılık, 2007, Yazılar

- Komik Şeyler Yazmak, Can Yayınları, 2007, Öykü
- Onu Ben öldürdüm Leonardo, Can Yayınları 2008, Roman
- Umut: Sosyalizm, Literatür Yayıncılık, 2008, Yazılar

Almancadan çevirdiği altı çocuk kitabı vardır.

Sunuş

Bir semt kitabı yazmanın yazar açısından en hoş yanının belleğini tazelemek için yazacağı yerleri dolaşırken (eğer "oralı") ise kendi geçmişinin anılarına da uzanması olduğunu düşünürüm, insanın yaşadığı her an, yaşanmış bir önceki anın belirlediği bir sürecin güncel noktası değil midir? Dolayısıyla; "Hayat dediğimiz olgu, doğumumuzdan bu yana yaşadığımız anların toplamıdır" dersek yanlış bir söz söylemiş olmayız. Kişisel tarihimiz de hayatımızı oluşturan o sayısız anların birikiminden başka bir şey değildir sonuçta.

Okuduğunuz kitap bir "gezinti" kitabıdır. Çizdiğim güzergâhta yürürken, uzun bir zaman dilimi içinde Mühürdar'ı "Mühürdar", Modayı da "Moda" yapan kişileri, aileleri, yapılan, olayları tanıyacak, öğreneceksiniz.

Moda da, Mühürdar da sanılanın tersine İstanbul'un en hızlı değişmiş olan semtlerindendir. Değişim büyük ölçüde 1960'lı yılların ortalarında tamamlandığından, benim kuşağım için "yeni" olan, o yıllarda ve sonrasında doğan ya da Mühürdar'a, Moda'ya taşınanlar için "eski"dir. Gezintimiz sırasında yeri geldikçe bu konuya değineceğiz.

Ben 1943 yılında Cihangir'de doğdum, Moda'ya 1954 yılında taşındık. Bu da semte ilişkin anılanının 11 yaşından beri biriktiği anlamına geliyor. Yarım yüzyıllık birikim bir insan ömrü içinde hiç de az değil, diye düşünüyorum.

Doğaldır ki böyle bir kitap çeşitli kaynaklardan, daha önce bu konuda çalışmalar yapmış araştırmacıların ürünlerinden yararlanmadan hazırlanamıyor. Ben özellikle Dr. Müfid Ekdal'ın "Bizans Metropolünde İlk Türk Köyü: Kadıköy", Kadıköy Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, 1996; "Kapalı Hayat Kutusu: Kadıköy Konakları", Yapı Kredi Yayınları, 2004; Gökhan Önce'nin "Kendine Özgü Bir Semt Moda", Kadıköy Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, 1998; Adnan Giz'in "Bir Zamanlar Kadıköy", İletişim Yayınları, 1988; Orhan Türker'in "Halkidona'dan Kadıköy'e - Körler Ülkesinin Hikâyesi", Sel Yayıncılık, 2008 adlı yapıtları ile 1993 ve 1994 yıllarında Tarih Vakfı tarafından yayımlarıan "Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi" ve Kadıköy Belediyesinin internet sitesinden yararlandım. Emeği geçen herkese şükran borcum var.

Kitapta yer aları fotoğrafların bir bölümünü genç dostum Cemran

Öder çekti, kendisine teşekkür ediyorum.

İyi okumalar,

Deniz Kavukçuoğlu Moda, 14 Temmuz 2010

Kadıköy'ün Tarihçesi

Osmanlı Öncesi

Gezintimiz "Mühürdar'dan Moda'ya", ama bu iki semti bağrında taşıyan Kadıköy'den söz etmemek herhalde olmaz.

Kadıköy'deki yerleşmenin başlangıcını oluşturan tarihsel çekirdek, Haydarpaşa Koyu çevresiyle Moda Burnu'nun oluşturduğu alan içinde yer alıyor. Günümüzde tümüyle kentsel alan içinde kalan ve yapılaşmış bulunan Kadıköy, Bostancı'ya kadar uzanan semt ve mahalleleriyle 19. yüzyılda yerleşim alanı haline gelmiştir. Bununla birlikte geçmişi İstanbul'dan çok eskilere dayanmaktadır.

İ.Ö. 5000-3000 arasında İstanbul çevresinde ilk yerleşmelerin ortaya çıktığı söyleniyor. Anadolu yakasında Yontma Taş Devri'ne ait ilk el baltaları İçerenköy'de bulunmuştur. Anadolu yakasında ve belki tüm İstanbul çevresinde tarih öncesine ait en önemli yerleşme alanı Fikirtepe'dir. Fikirtepe, İstanbul'un bilinen en eski çanak-çömlekçi neolitik kültür bölgesidir. Fikirtepe kültürünün I. Troya öncesine ve İ.Ö. 3000'den sonra başlayan geçiş dönemine ait olduğu düşünülüyor.

Çeşitli kaynaklarda İ.Ö. 1000 yılları civarında Fenikeliler tarafından Fikirtepe'de Harhadon adıyla anıları bir ticaret kolonisi oluşturulduğu belirtilmektedir. Bu dönemde Kuşdili Deresi bir haliç şeklinde, kıyı çizgisi de bugüne göre çok içeride, Fikirtepe-Hasanpaşa arasında olmalıdır. Daha sonra bu ilk yerleşmenin karşısında Moda Burnu ile Yoğurtçu arasında Halkedon adıyla ikinci bir yerleşim daha oluşur. Halkedon ya da Kalkedon bu dönemde Apollon Tapınağı ile ün salar. Haydarpaşa Çayırı ise Halkedonlular tarafından at yarışları için kullanlır.

İ.Ö. 658'de Sarayburnu'na yerleşerek İstanbul'un ilk temellerini atan Bizanslılar, yörenin güzelliğine hayran kalırlar ve bu güzel yer dururken karşı yakada, Kadıköy'de yerleşen insanları körlükle nitelendirerek, Kadıköy'ü "Körler Diyarı" olarak adlandırırlar. Bana kalırsa bu haksız bir nitelendirmedir, bunu Bizanslıların yaşadıkları tarihsel yarımada üzerinde günbatımının karşıdan ne değin büyüleyici olduğunu görmemiş olduklarına veriyorum.

İ.Ö. 133'te Bitinya ve Pontus Kralı kenti ele geçirir. Kent kısa bir süre sonra Bergama Devleti'nin, İ.Ö. 74'te de Roma'nın egemenliğine girer.

Bizantion'un Konstantinapolis adıyla ünü anarken Halkedon da yavaş yavaş bir çöküş sürecine girer. İmparator Valens kent surlarını yıktırarak taşlarıyla Saraçhane'deki Bozdoğan Kemeri'ni yaptırır. Bizans yönetimindeki Halkedon, metropolitliğin kurulması ve Euphemie Kilisesi'nde büyük evrensel (ekümenik) konsil toplantılarının yapılmasıyla sesini yeniden duyurur.

Halkedon'un bundan sonraki yüzyıllarda çeşitli kuşatmalar geçirdiğini biliyoruz. 1352, 1353 yıllarında Halkedon çevresi büyük ölçüde Osmanlı denetimine girer. İstanbul'un alınması sonrası Fatih Sultan Mehmet, Halkedon'u Nasrettin Hoca'nın kızının torunu oları ilk İstanbul kadısı Celalzade Hızır Bey'e verir. Halkedon ondan sonra Kadı Köyü olarak anılır.

Osmanlı Sonrası

Osmanlı döneminde Kadıköy çevresi Roma ve Bizans döneminde olduğu gibi üst düzey yöneticilerin rağbet ettiği gözde bir sayfiye ve mesire yeridir. Bunun yanında önemli bir tarımsal üretim bölgesi olmayı sürdürür. Haydarpaşa, Kuşdili Deresi (Kurbağalıdere), Çamlıca yamaçlarına doğru Acıbadem ve Koşuyolu ile Fenerbahçe önde gelen çayır ve mesire yerleridir. Bostancıya kadar uzanan geniş bölgede yer alan Sultan ve üst düzey yöneticilere ait köşk, Sahilsaray ve bahçeleriyle daha iç kısımlarda köyler yer almaktadır. Kanuni'nin Fenerbahçe'deki Sahilsaray'ı ve bahçesi de yörenin çekiciliğini gösteren bir örnektir.

16. yüzyılın sonlarında III. Murat (1574-1595) tarafından yöre nüfusunun arttırılması yönünde girişimlerde bulunulur. 18. yüzyıla ait çeşitli kaynaklar Kadıköy'de bu yüzyılda çoğu balıkçılıkla uğraşan Rumlardan oluşan 100-200 ailenin olduğundan söz eder. Ancak daha içerilerde Merdivenköy, Erenköy ve İçerenköy taraflarında bağ-bahçe tarımıyla ilgilenen önemli bir Türk nüfusa sahip köyler yer almaktadır. Kızıltoprak'tan Bostancı'ya kadar oları bölge İstanbul'un meyve ve sebze gereksinimini karşılarken, Merdivenköy ve Göztepe dolaylarıyla Çamlıca yamaçları aynı zamanda İstanbul için süt, peynir ve yağ üreten bir mandıra yeridir.

18. yüzyıl, özellikle Lale Devri boyunca Kadıköy çevresinin mesire yeri olarak öneminin arttığı bir dönem olur. Haydarpaşa, Yoğurtçu, Moda ve Kuşdili çayırları ile Uzunçayır halkın rağbet ettiği gezinti alanlarıdır. 1776 tarihli François Kauffer Haritası'na göre Kadıköy bugünkü iskele ve çarşı çevresinde az çok belirginleşmiş birkaç yapı adasından ibarettir. Bu yüzyılda o zamana kadar Türklerin ve

Rumların yaşadığı Kadıköy'e Ermenilerin de yerleşmeye başladıkları görülür.

19. yüzyılda Kadıköy ve çarşı çevresindeki mahalle büyüklüğünü korumaktadır. Moda Burnu'nun Kalamış Koyu'na bakan yamaçlarıyla Söğütlüçeşme ve Kızıltoprak arası, 1813 tarihli Constantin Kaminer Haritası'na göre sık yeşillikler, sınırları belirtilmiş bağ ve bostanlarla kaplıdır. Bu yüzyılın ikinci yansında Kadıköy kararlı bir gelişme göstermeye başlar. Selimiye Kışlası ile Haydarpaşa Askeri Hastanesi gibi önemli yapılar bu gelişmeyi hızlandırır. Şehir içi vapur işletmeciliği başlar, Haydarpaşa-lzmit demiryolu açılır.

Kadıköy 1856 ve 1877 yıllarında iki büyük felaket yaşar; ilkinde 250, ikincisinde 150 yapı kül olur. Yangınların ardından semt hazırlanan yeni imar planna göre yeniden yapılandırılır. Yüzyılın sonlarına doğru Moda ve Fenerbahçe çevresinde gayrimüslim ve Levantenlerin yerleşmeye başladıkları gözlenirken, Göztepe, Erenköy, Bostancı çevresinde de II. Abdülhamit döneminin (1876-1909) önde gelen devlet görevlilerinin geniş araziler içinde köşkler yaptırdıkları görülür. Aynı dönemde önemli bir gelişme de Yeldeğirmeni'nde gerçekleşir. Kuzguncuk yangınından sonra orada yaşayan Museviler Yeldeğirmeni'ne gelip 1899'da burada bir sinagog inşa ederek ibadete açarlar. Rumlarsa daha hızlı davranmışlar, kiliselerini bir yıl önce açmışlardır. Yeldeğirmeni gayrimüslimlerin rağbet ettikleri bir semttir; Haydarpaşa Garı'yla demiryolu ve liman tesisleri yapımında çalışan Almanlar da buraya yerleşirler, Osmangazi adı verilen bir de ilkokul açarlar. Yeldeğirmeni İstanbul'da ilk apartmanların yapıldığı yerlerdendir. Mütareke ve Cumhuriyetin ilk yıllarının tanınmış kişilerinden oları Dr. Celal Muhtar'ın apartmanı o yıllarda semtin ilk Türk apartmanı olarak bilinmektedir.

Kadıköy, Cumhuriyet'e kadar gelen renkli bir nüfusa sahiptir. 1882 Nüfus Sayımı'na göre toplam nüfusun (7.003) yüzde 42'si (2.965) Müslüman, yüzde 25,9'u (1.822) Rum, yüzde 26'sı (1.831) Ermeni, yüzde 2'si (108) Latin-Katolik ve Protestan inançlı Levanten, yüzde 0,4'ü (28) Bulgar ve yüzde 4'ü (249) Musevi barış içinde bir arada yaşamaktadırlar.

20. yüzyılın başına gelindiğinde Kadıköy'ün mekânsal yapısında çok büyük değişiklikler görülmemektedir. İskele çevresi cami, Rum ve Ermeni kiliseleriyle çeşitli resmi yapıların toplandığı ve çarşının yer aldığı bir merkezdir. Bu yıllarda Kadıköy dışında Moda, Kalamış ve Fenerbahçe'ye de vapur seferleri yapılmaktadır. Demiryolu boyunca istasyon çevrelerinde ortaya çıkan yerleşim noktaları büyümüş, II. Abdülhamit paşalarının yaptırdığı cami ve kamu yapılarının

çevresinde mahalleler oluşmuştur. Kızıltoprak, Göztepe, Erenköy, Suadiye ve Bostancı, 20. Yüzyılın başında Kadıköy'ün oldukça gelişmiş banliyöleri olarak kabul edilmektedir. 1892'de Hasanpaşa Gazhanesi'nin yapılmasıyla havagazına, 1894'te şehir suyuna kavuşan Kadıköy'e 1928'de elektrik gelir. 1930 yılında Üsküdar'dan ayrılarak ilçe olur. Kadıköy'de kuruları 10. Belediye Dairesi'nin ilk başkanı Osman Hamdi Bey'dir.

Kadıköy Rıhtımı

İskele ve Vapurlar

Sanırım bu kadar tarihçe yeterlidir, şimdi Beşiktaş'a giden vapurların kalktığı eski iskeleden başlayarak Mühürdara doğru yola çıkalım. Ama daha önce iskelenin ve buradan kalkan vapurların tarihçesine de bir göz atalım.

Benim gençlik yıllarımda Kadıköy'de, Kadıköy-Haydarpaşa-Karaköy arasında işleyen vapurların kalktığı bir tek iskele vardı. Bugün bu iskelenin yaşı ilerlemiş Kadıköylüler arasında "eski iskele" olarak anılmasının nedeni daha sonra Eminönü'ne ve Karaköy'e giden vapurların kalktığı ikinci bir iskelenin yapılmış olmasıdır. Eski iskelenin yapım tarihi 1926'dır. Boğaz'a köprülerin kurulmadığı geçmiş yıllarda Kadıköylülerin "karşıya", Avrupa yakasına geçmeleri ancak vapur yoluyla mümkün olduğundan varsıl, orta halli ya da yoksul her toplumsal sınıf ve katmandan yolcular özellikle sabah ve akşam vapurlarında renkli bir kalabalık oluştururlardı.

Edebiyatçı Refik Halit Karay; daha Cumhuriyet kurulmadan önce kaleme aldığı bir yazısında Kadıköy-Karaköy vapuru yolcularından şöyle söz eder: "Kadıköy vapurunun boşalmasını insan bir seyran, çok güzel bir gezinti, bir zevk ve eğlence olarak kabul edilebilir. İstanbul'un en tanınmış erkek çehrelerine orada rastlayabileceğiniz gibi, en şık ve en güzel giyinmiş, her ulustan en seçkin güzelleri de bir kafile, bir resmigeçit halinde ve tabii olarak orada görebilir, ancak orada seyredebilirsiniz. Kadıköy hem mütevazı halk tabakasının, hem de sosyete mensuplarının yatağıdır." Refik Halit Karay'ın bu izlenimleri 1950'li yılların sonlarına kadar gerçekliğini korumuştur.

Şehir Hatları İşletmesi dar bütçeli yolcular veya benzerleriyle bir arada olmak isteyenler için "sınıf seçenekleri" sunmuştu. Dileyen 2. mevkide, dileyen 1. mevkide, dileyen de 1. mevki biletinin üzerine 50 kuruş fark ödeyerek lüks mevkide seyahat ederdi. Vapurların en arkasında bulunan kapalı alt salon ile üzerindeki açık güverte bölümleri lüks mevki yolcularına ayrılmıştı. Bu bölümde yolcular masaların çevresine yerleştirilmiş rahat koltuklarda otururlardı.

Televizyonsuz yıllarda İstanbul ve Ankara radyoları dışında başlıca haber kaynağı gazeteler olduğundan; vapura binen her iki yolcudan biri iskeledeki "müvezziden" bir gazete alır, doğrudan Karaköy'e

gidiyorsa 22 dakikalık, eğer vapur Haydarpaşa'ya da uğrayacaksa 27 dakikalık yolculukta gazetesini okurdu. Dönüş yolundaysa pek gazete okunmaz, daha çok yol komşularıyla günün önemli siyasal gelişmeleri konuşulur, tartışılırdı. Vapur, Kadıköy kültürünün, Kadıköylünün yaşam biçiminin ayrılmaz bir parçasıydı.

Karşıda; Yüksekkaldırım'da bulunan Sankt Georg Avusturya Lisesi'ne gittiğim yıllarda her okul günü erkenden kalkar, Mühürdar'a iner, koşarcasına yürüyerek saat 7.20 vapuruna yetişirdim. Lodosun şiddetli olduğu ya da yoğun sis bastırdığı günlerde vapurlar gibi motorlar da çalışmazdı. Bu nedenle her sabah havayı bir meteorolog dikkatiyle gözlemler, o gün okulun asılıp asılmayacağını anlardık. Kimi işgüzar arkadaşlarımız bir dolmuşa atlayıp Üsküdar'a giderler oradan gözü kara bir motorcunun motoruyla Kabataş'a geçerler, bir dolmuşla Karaköy'e giderlerdi. Onların biraz geç de olsa "her şeye rağmen" okulda olma kararlılığı, bizlerin öğretmenler nezdinde gözden düşmemize yol açardı. Bu nedenle, bu "kararlı" arkadaşlarımızı "hain" olarak görüp bir daha aramıza almazdık.

Vapur yolculuğu eğlenceli olurdu. Çok uzun zamandır ne yazık ki rastlanmıyor, o yıllarda Boğaz'a torik akını olduğu günlerde yanımıza zokası parlatılmış olta alır, vapurun alt arka güvertesinden sallayıp balık bile avlardık. Kimi balıklar karnından, kimisi kuyruğundan, kimisi de solungaçlarından yerdi zokayı. Hepi topu on dakika süren, yılda en fazla iki-üç kez yinelenen bu torik avı gerçekten seyirlik bir olaydı. Tutulan balıkların seyredenler arasında hemen taliplileri çıkar, kısa bir pazarlık sonucu balıkla para el değiştirirdi. Ailelerimiz bu av işine pek sıcak bakmadığından "anında satış" işimize gelirdi.

Demli çay vapur yolculuğunun olmazsa olmazları arasındaydı. Garsonlar sıkış tıkış yolcuların arasında dolaşıp çay, kahve siparişlerini alırlar, bir süre sonra da aldıkları siparişleri tepsi içinde getirip dağıtırlardı. Onların "sade", "orta" ve "şekerli" kahve siparişlerini hiç yanılmadan sipariş sahibine verdiklerini her gördüğümde belleklerine hayranlık duyardım. Bizler, o yıllarda ne yazık ki sigaraya da başlamış olduğumuzdan çaylarımızı daha çok gençlerin tercih ettikleri alt yan güvertelerde içerdik. Her ne kadar hayta da olsak aldığımız aile terbiyesi büyüklerin yanında duman tüttürmemize izin vermezdi.

Yeniden eski iskeleye dönelim; yapı birkaç kez onarımdan geçmiş ve her defasında yapıda birtakım değişiklikler yapılmıştır. Çeşitli dönemlerde çekilen fotoğraflar, özelikle, iskelenin halk arasında "kanat" olarak adlandırılan yan bölümlerinde oynamalar yapıldığını ortaya koymaktadır. 80 yıllık bu yapının en özgün parçaları, ikinci

katta bulunan ve 20. yüzyılın başlarına ait Türk çini sanatını belgeleyen değerli kaplamalardır. Yapı, üzerinde yapılan çeşitli değişikliklere karşın Milli Mimari Dönemi'nin İstanbul'daki örneklerinden biri olma özelliğini korumaktadır.

Şehremaneti Dairesi

Sırtınızı eski iskeleye verip karşıya baktığınızda restore edilmiş eski bir yapı görürsünüz. Bu, Terziyan adlı Ermeni bir mimarın yapımına 1913 yılında başladığı Şehremaneti Dairesi, günümüz Türkçesiyle Belediye Binası'dır.

Uzmanlara göre uzun bir süre küçük bir nahiye olarak kalan Kadıköy'ün gelişmesi buraya vapurların işlemesiyle hızlanmıştır. 1869 yılında İstanbul Belediye Nizamnamesi yapılırken kent 14 daireye (yönetsel bölgeye) taksim edilmiş, Kadıköy de 13. daire olarak Şehremaneti (Belediye) statüsüyle Üsküdar Sancağı'na bağlanmıştır. O zamana kadar Kadıköy'de sürekli belediye memurlan ve temizlik işçileri bulunmuyor, arkalarında küfelerle dolaşan "özel" çöpçüler evlerden topladıkları çöpleri ücret karşılığında götürüp denize döküyorlardı. Şehremaneti kurulunca Kadıköy de at veya eşekle çekilen çöp arabalanna kavuşmuş, toplanan çöpler uzun zaman önce Fikirtepe'de açılmış büyük taş ocaklanna boşaltılmaya başlanınca deniz de atık yeri olmaktan kurtulmuştu.

Sultan Aziz dönemine rastlayan 1875 yılında 13. Daire Şehremaneti Başkanlığı'na ilk olarak Osman Hamdi Bey getirilmiş, onu önce Rıza Paşa'nın kethüdası Mustafa Yaver Bey (1876), sonra da Hacı Baha Bey (1877) izlemiştir. 1876 yılından kalan bir belgeye göre adı daha sonra Mühürdar'da bir sokağa verilen Yaver Beyin şehreminliği döneminde Şehremaneti Meclisi şu üyelerden oluşuyordu: İzzet Efendi, Kirkor Efendi, Mösyö Stefanoviç, Mösyö Lorando, Mösyö Tubini, Mösyö Corpi, Rıza Efendi, Mösyö Dimitraki, Canik Ağa, Mösyö Ralli, Abacıbaşı Ligor Efendi. Bu adlara bakıldığında Meclis'in çoğunlukla gayrimüslimlerden olduğu, gayrimüslimlerin de aynı zamanda bölgenin en varlıklı insanlan olduğu görülüyor. Bu adlann bir bölümüne yolculuğumuz boyunca değineceğiz.

İstanbul Belediye Teşkilatı 1877'den sonra genişlemiş, bu çerçevede 1875'de 13. daire olarak kabul edilen Kadıköy, 18. daire olmuştur.

O yıllarda deniz bugünkü postane binasının önüne kadar geliyormuş. Mühürdar tarafına doğru devam eden rıhtıma, Galata'nın meşhur bankerlerinden Tubinilerin adı verilmiş.

Rıhtımda yine Tubinilere ait akaretler sıralanır, akaretlerin gerisindeki yola Tubini Çıkmazı denirmiş. III. Mustafa Camisi de deniz kenarındaymış. Bütün bu arazi sonradan doldurulmuş, geniş bir meydan kazanılarak ismine "Kumluk" denmiş. Yeri gelmişken Tubini ailesinden kısaca söz edelim.

Bir Levanten Ailesi: Tubiniler

Tubiniler Ege Denizi'nde 1537 yılında Osmanlılar tarafından alınan Syra Adası'ndan gelmişlerdi. İstanbul'a gelince bugün Beyoğlu'nda konservatuar olarak kullanlan eski yapıda bir süre akrabalan Nomico'larla birlikte oturmuşlar, daha sonra Tepebaşı'ndaki eski Amerika Birleşik Devletleri sefaretinin/konsolosluğunun yanında bulunan İstanbul Kulübü'nün ikinci bloğuna taşınmışlardı. Baba Berrand Tubini, Galata'da bankerlik yaparken oğlu da Beşiktaş'ta içinde dört yüz kişinin çalıştığı büyük bir mobilya fabrikasını yönetiyormuş. Ailenin çok büyük bir serveti varmış. Tubiniler Moda Burnu'nda büyük, ahşap, sarayı andıran bir malikâne yaptırmışlar. Bu görkemli yapı nedeniyle bir süre sonra Moda Burnu "Tubini Mahallesi" olarak anılmış. Baba Tubini öldükten sonra, ailenin mülkü damadı Nomico ile Belçika uyruklu Frederichi Tubini'nin mülkiyetlerine geçmiş. Nomico da Moda'da yedi çocuğunun hepsine birbirinin aynı yedi ev yaptırarak, bu semtte kendine bir "dükalık" kurmuş.

Zaman geçtikçe Nomico'ların mülkleri el değiştirmeye başlamış. Birini besteci, orkestra şefi, keman virtüözü Osman Zeki Üngör, birini gazeteci Zekeriya Sertel satın almış. Diğerin de siyaset adamı Selah Cimcoz kiracı olarak oturmuş. Hasene Hanım'la evli olan Selah Cimcoz'un çocuklardan biri eski cumhurbaşkanlanndan Fahri Korütürk'ün eşi olan, ressam Emel Korutürk'tür. Yukarıda sözünü ettiğim yedi evin yedisi de günümüze kalmamış, yıkılarak yerlerine beton apartmanlar dikilmiştir. Mühürdar Caddesi'nde bugün Sular İdaresi (İSKİ) olarak kullanlan yapının yerinde önceleri özgün mimari özelliklere sahip kagir bir malikâne varmış, bu da Tubinilere aitmiş. Sonradan İtalyan Kız Okulu olmuş, daha sonra yıkılarak yerine Sular İdaresi binası inşa edilmiş. Sular İdaresi'nin yanında bulunan ve bugün Kadıköy Uluslararası Topluluğu (KUT) adı altında yabancı ve Türk Protestanlara hizmet veren küçük kilise de 1904 yılında Tubiniler tarafından Katolikler için yaptırılmış. Aradan geçen yıllar içinde harap duruma düşen bu kilise yakın zamanda elden geçirilerek yeniden ibadete açıldı. Kilise, ilk yapıldığı yıllarda geniş bir bahçeye ve papazının oturması için de bir eve sahipken, sonradan açılan yollar ve parsellemeler nedeniyle bahçesi küçülmüş, papazın evi de yok

olmuştur. Kiliseden Mühürdar kıyısına kadar olan, bugün Alkım Kitabevi'nin (eski Migros) ve otoparkın bulunduğu geniş arazinin bir bölümü bostan, bir bölümü de meyvelik olup tapusu Tubinilerdeymiş. Ailenin mülkü ölümler nedeniyle parçalanmış, Moda Çayırı tarafını Lafontaine'ler ve Whithall'ler alarak malikâneler yaptırmışlar.

Tubinilerin ve akrabalan olan Corpilerin Kadıköy'de başka mülkleri de varmış. Mühürdar sahil yolundan Moda Caddesi'ne çıkan Mühürdar Karakolu Sokak'taki evlerin çoğu bu ailelerinmiş. Mülkler yalnızca Anadolu yakasındakilerle sınırlı değilmiş. Örneğin, Tepebaşı'ndaki ABD Elçiliği'nin eski binası Tubinilerin kış malikânesiymiş; bu görkemli yapıyı Ignazio Corpi sevgilisine armağan olarak yaptırmış, fakat içinde oturamadan ölmüş.

Kadıköy Sular İdaresi'nin solundaki bina da Tubinilerinmiş, bir ara Selah Cimcoz, Sabur Sami Bey, Yusufyan Biraderler, Hayik Alpkan, Tahsin Bey gibi Modalı entelektüeller bu binada Mühürdar Kulübü'nü kurmuşlar. Bu dar çevre burada toplanr, sohbet edip briç oynarmış. Kulüp sonra şekerci Hacı Bekir'in Kadıköy, Muvakkithane Caddesi'ndeki dükkânının üstüne taşınmış, 1935 yılında Moda Deniz Kulübü'nün kurulmasıyla buraya geçmiş.

İskele Meydanı

Hâlâ Kadıköy'de "kumluk"tayız. Arkamızda iskele, önümüzde Şehremaneti binası var. Binaya dikkatli bakınca Fatih Şehremaneti binasıyla arasında büyük benzerlik olduğunu görüyoruz. Bu da doğaldır çünkü her ikisi de aynı mimarın, Yervant Terziyan'ın eseridir.

Bina insanı eskilerde kalan acılı yıllara götürüyor. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu mağlup olmuş, düşman ordulan ülkenin her tarafını istila etmişlerdi. Şehremaneti binasının önüne İngilizler barakalar kurarak askerlerini yerleştirmişler. Çok geçmeden 22 Mayıs 1919'da Yunan ordusu da Anadolu'yu işgal etmek için İzmir'e çıkmıştı. Bu işgali protesto etmek amacıyla Şehremaneti önünde kalabalık bir halk toplanmış, binanın balkonuna Hüseyin Suat Bey, Ahmet Kemal Bey, Fahrettin Hayri Bey, Münevver Saime ve Halide Edip (Adıvar) hanımlar çıkarak heyecanlı konuşmalar yapmışlar, şiirler okumuşlar. Anadolu'da Milli Mücadele kazanılıp, Yunan ordusu 9 Eylül 1922 günü İzmir'de denize döküldükten sonra, Refet Paşa kumandasındaki Türk ordusunun İstanbul'a gelmek üzere olduğu haberi duyulmuş, bunun üzerine Kumluk'taki İngiliz birlikleri barakalannı sökerek Kadıköy'den ayrılmışlar.

Cumhuriyet'in ilanından yedi yıl sonra Atatürk çok partili bir devlet idaresini denemiş, 12 Ağustos 1930'da en yakın arkadaşı olan Fethi Okyar Bey'e Serbest Fırka'yı kurdurmuştu. Böylece Cumhuriyet Halk Fırkası'nın karşısına bir muhalefet gücü çıkmış, halk arasında umulmadık derecede taraftar bulmuştu. Kadıköy Şehremaneti binasında ilk belediye seçimleri yapılacak, seçimlere Serbest Fırka'nın adayları da katılacaktı. Seçim günü İçerenköy, Bostancı ve civarından at, öküz arabalarına dolan seçmenler "Yaşasın Serbest Fırka! Yaşasın Fethi Bey!" diye bağırarak büyük bir kalabalık halinde Bağdat Caddesi'nden geçip Kadıköy'e gelmişler. Şehremaneti binasının önündeki kumlukta iki partinin yandaşları birbirine girmiş, kafalar yarılmış, kollar kırılmış. Aynı olaylar İzmir'de de baş gösterince 17 Kasım 1930 günü Serbest Fırka kapatılmış.

Kadıköy Şehremaneti binası ve kumluk, böyle tarihsel olayların da tanığıdır.

Bina 1995 yılının Ocak-Ağustos ayları arasında büyük bir onarımdan geçti, içi modernleştirilerek bugünkü haline geldi. Görülmeye değer bir yapıdır.

Şimdi sırtımızı iskeleye verdikten sonra sola dönüp Moda'ya gitmek üzere Mühürdar Sahil Yolu'na çıkabiliriz.

Mühürdar'a Doğru

1776 tarihli Kauffer Haritası'na göre Kadıköy bugünkü iskele ve çarşı çevresinde az çok belirginleşmiş birkaç yapı adasından ibaretti. Geride İbrahimağa'ya doğru mezarlıklar, çevredeyse geniş bağ ve bostanlar bulunuyordu. Acıbadem yönüne uzanan Hadım Haydar Paşa'nın bağlarının yanı sıra güneyde Moda Burnu'na kadar uzanan bağlar vardı. Bunlardan sahil kesiminde Padişah III. Mustafa'nın paşalarından Moldavani Ali Paşa'nın mühürdarı olan Ahmed Efendi tarafından 1770'te oluşturulmuş bağlardan dolayı günümüzdeki Kadıköy-Beşiktaş Iskelesi'nden Moda Burnu'na kadar denize koşut olarak uzanan kıyı şeridi Mühürdar olarak anılmaya başlanmıştır. Bu şeridin iskele alanına yakın bölümünün "kumluk" olarak bilindiğini daha önce belirtmiştik. Bu bölüm eski Kadıköylüler tarafından "Zaharof" adıyla da anımsanır. Nedeni, bu bölgede, deniz kıyısında bir zamanlar Galata'nın Rum bankerlerinden Zaharof'un yalısının bulunmasıydı. Yerinde bugün bir kanalizasyon arıtma tesisi kurulan yalıdan ve bahçesinden günümüze hiçbir iz kalmamıştır.

Eski semt fotoğraflarına bakıldığında Moda'ya doğru yürüdükçe eğimi

yükselerek yamaçlaşan sahil şeridinde ilk yerleşim yıllarında yapılan evlerin ve bahçelerinin yamacın ucuna kadar geldiği görülür. Sonraki yıllarda, daha sonra göreceğimiz gibi sahile dikey inen Rıza Paşa ve Yeni Fikir sokakları sahile koşut olarak açılan bir yolla birbirine bağlanmış, bahçelerin bir bölümü deniz yanında kalmıştır.

Yürüyoruz.

Bir Kent Suçu: Corner Oteli

Sol tarafımızda yapımı tamamlanmış, fakat bu kitabın hazırlandığı günlerde henüz hizmete açılmamış Corner Oteli (Doubletree Hilton) var. 1.031 metrekarelik bir zemine oturtulan, 250 oda kapasiteli bu yapı, gökyüzüne yükselen beton, çelik, cam karışımı kütle, bu tür yapıların mimari estetik açısından birbirleriyle yarıştığı Levent-Maslak çizgisinde yükselse hiç yadırganmayacak, hatta beğenilebilecekken burada çevreye uyumsuzluğuyla bir aykırılık anıtı olarak gözümüzü tırmalıyor. Otelin yapımı sırasında Mimarlar Odası, Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu, SOS Çevre Gönüllüleri Vakfı gibi çevre kuruluşlarıyla estetik ve etik kaygılar taşıyan Kadıköylüler geniş bir zaman dilimine yayılan çeşitli etkinlik ve protesto eylemlerinde bulunmuşlar, fakat bu utanç hançerinin Mühürdar'ın bağrına saplanıp Kadıköy'ün vicdanını kanatmasına engel olamamışlardır. Her türlü değerin yok sayılıp çiğnendiği günümüzde, en üstün değer olarak kabul edilen "para" bir kez daha "insan"a ve topluma baskın gelmiştir. Bir otel inşaatıyla somutlanan insan-doğa-hayat karşıtlığına ilişkin protesto eylemleri yarar sağlamayınca üzülen iyi insanlar üzüldükleriyle kalmışlar, otel yapımı, Mimarlar Odası'nın tanımıyla "Kadıköy'ün kent suçu" olarak tamamlanmıştır.

En iyisi bir an önce buradan uzaklaşalım. Fakat uzaklaşmadan önce bu otelin yerinde daha önce ne vardı, sorusunu soracak olan okurlanmızın meraklannı da giderelim.

İlk Modern Villa

Corner Oteli'nin (Doubletree Hilton) yükseldiği yerde 1950'li yılların sonuna doğru görkemli bir villa inşa edilmişti. Bu yapı o tarihlerde yalnızca Mühürdar ve Moda'da değil, Kızıltoprak-Bostancı hattında da sözü edilen görkemli bir malikâneydi. Sanırım 1959 yılındaydı, mülkün sahibi ailenin bir üyesi olan ve orada oturan bir okul arkadaşımın çağrısı üzerine bu malikâneyi gezme olanağı bulmuş, yapının dış görünüşüne olduğu gibi iç mimarisi ve dekorasyonuna da hayran olmuştum. Malikâne o yılların tekstil sanayisinin öncü ve

büyüklerinden olan, ünlü Güney Sanayi'nin sahibi Adanalı Sapmaz ailesinindi.

Hacı Ömer Sabancı ile birlikte Adana'da kurduklan çırçır fabrikası ile iş hayatına giren Ahmet Sapmaz, hemşerisi Sabancılar ile Sasa ve Akbank'ın da kurucusuydu. Ne var ki 1980'li yıllarla birlikte işleri bozulmaya başladı. Borçları 38 milyar lirayı bulan ve hızla büyüyen Güney Sanayi için kredi musluklan birbiri ardınca kapanıyordu. Sonradan kurulan halı fabrikası da Sapmaz ailesini kurtarmaya yetmedi. Gittikçe zarar eden Sapmazlar sonunda ortak oldukları Sasa ve Akbank'tan Sabancılar tarafından hisselerinin satın alınmasıyla ayrıldılar. Ama bu da 38 milyara ulaşan borçlann tasfiyesine yetmedi. Koca tekstil imparatorluğu batınca villa da ellerinden çıktı.

Mühürdar

Tuğlacı Emin Bey Sokak

Sahil Yolu'ndan Modaya doğru yürürken sol yanımızda karşımıza çıkan ilk sokak Anadolu'nun düşman işgali döneminde Milli Mücadele'ye destek sağlamış bir tuğla fırını sahibi Osmanlı aydının adını taşıyan Tuğlacı Emin Bey Sokak'tır. Adının öyküsünü kısaca anlatayım.

5 Ocak 1919 günü bir grup aydın bir spor kulübü kurmak için dilekçeyle Dahiliye Nezareti'ne (İçişleri Bakanlığı) başvurur. Kulübün adı Eyüp İdman Yuvası'dır. Padişah Vahdettin 6 gün sonra İrade-i Seniye'yi verince kulüp 13 Ocak günü tescil edilir. Tescilden sonra sıra semtin ileri gelenlerinin üyeliklerine gelir. İlkin 50 kişi üye yapılır ve kulübün kurucu üyeleri geri çekilirler, kurulan kulübün Milli Mücadele'ye katkı planlan üyelerin kişiliklerine bakılıp yanlış anlaşılmamalıdır. Yönetim yeri Kurukavak Caddesi'nde terk edilmiş bir konağın zemin katında bulunan kulübün bu üyeleri arasında Tuğlacı Emin Bey de vardır.

Modaspor Kulübü

Sokağın sağ başında yükseltilmiş bir zemin üzerine oturtulmuş tek katlı bir yapı görüyoruz. Sokağa açılan giriş kapısının önünde bekleyen bir görevliye, "Burada ne var?" diye sorduğumuzda, "Müzikli restoran" yanıtını alıyoruz. Oysa gençlik yıllarımızın anılanyla yüklü Modaspor Kulübü'nün lokaliydi burası. Görevliye bundan söz ettiğimizde kapıyı aralıyor, sol duvarda camlı vitrinlerde sergilenen kupaları, plaketleri göstererek; "Eskiden öyleymiş" diyor. Mekân bir süredir 300 kişilik yemekli, içkili, canlı müzikli bir restoran olarak müşterilere hizmet veriyor. Eskiden izleyip imrendiğimiz ünlü sporculann karşılarına oturup maç ya da yarış anılarını dinlediğimiz bu mekâna eğlenmeye gelenlerin büyük çoğunluğu ne yazık ki eskiye ilişkin hiçbir şey bilmiyor.

Oysa Modaspor, ülkemizin ilk ve başanlı spor kulüplerinden biriydi. Kadıköy'de yaşayan İngilizler tarafından 1903 yılında kurulmuş, spor dünyamıza futbolla girmişti. Modaspor'un 1905 yılında Kadıköyspor ile bir maç yaptığı, karşılaşmayı hakem olarak Galatasaray Spor Kulübü'nün kurucusu Ali Sami Yen'in yönettiği biliniyor. Kulübe

ilişkin olarak o günlerden günümüze kadar gelen bir "muamma" vardır ki o da Fuat Bey adında bir bahriye subayının, nasıl olup da uydurma bir adla bu Ingiliz takımında top koşturduğudur. O yıllarda futbolda Modaspor'un en büyük rakibi 1905-1906 sezonunda şampiyon olan Kadıköyspor'un yanı sıra büyük olasılıkla Rumların kurduğu Inogene Kulübü'ydü. Modaspor 1907-1908 sezonunda şampiyon olmuş, fakat kısa bir süre sonra Balkan Savaşı, Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı gibi önemli nedenlerden ötürü faaliyetlerine uzunca bir ara vermişti. Kulüp, 1935 yılında bir Türk kulübü olarak kapılannı açmış ve 11 yıl Beykoz Spor Kulübü'nün su sporları şubesi olarak çalışmalarını sürdürmüştü.

1946 yılında yeniden özerk olarak spor dünyasına dönen Modaspor ilerleyen yıllar içinde Türk sporuna özellikle 1954, 1955 ve 1958 yılında Türkiye şampiyonu olduğu basketbolla 1946-1968 yıllan arasında üst üste şampiyonlar çıkartarak, büyük başanlar kazanıp su sporlannda önemli değerler armağan etmiştir.

Basketbolda Tevfik Tankut, 1955 yılında Budapeşte'de 20 ulusal takımın katılımıyla gerçekleşen Avrupa Basketbol Şampiyonasında bir yıldız olarak parlayan Turan Tezol, Önder Seden, Önder Dai, savaşçı oyun tarzını hayranlıkla izlediğim, daha sonra Fenerbahçe'ye geçen Altan Dinçer. Yüzmede Nejat Nakkaş, 200 metre serbestteki rekoru 8 yıl kırılamayan Hatice Magana, 200 metre kurbağalama rekoru 6 yıl aşılamayan Güler Tüzünel, Sevgi Duru, Selma Hassan, Münevver Tarım, Semih Tengiz, Ergin-Yalçın-Taşkın Saner kardeşler. Tramplen ve kule atlamada Fahri Ayat, İnal Tengizman, Türel Aygün... Bu adlar Modaspor'un olduğu gibi Türk sporunun da unutulmazlarıdır. Bu arada yeri gelmişken Türkiye'nin gelmiş geçmiş en iyi futbolcularından biri olduğu gibi, basketbolda da ulusal takıma kadar yükselen Can Bartu'nun bu spora Modaspor'da başlamış olduğunu bir not olarak düşüyorum.

Modaspor Kulübü bugün federe bir kulüp olarak mütevazı koşullarda basketbol, hentbol, yüzme, sutopu, yelken, atletizm ve satranç dallannda çalışmalarını sürdürmektedir. Örneğin, 2008-2009 sezonunda hentbolda minikler bayan takımı İstanbul birincisi, küçük bayanlar takımı İstanbul ikincisi, yıldızlar bayan takımı İstanbul üçüncüsü, satranç takımı da İstanbul şampiyonu olmuştur.

Aramyan-Uncuyan Okulu

Tuğlacı Emin Bey Sokak, üç ada sonra Leylak adını alarak Moda Caddesi'ne açılır. Kadıköy'ün en köklü azınlık okullanndan biri olan

Ermeni Aramyan-Uncuyan ilköğretim Okulu bu sokaktadır. Kadıköy'deki ilk Ermeni okulu, Muvakkithane Caddesi üzerinde bugün Baylan Pastanesi'nin bulunduğu yerdeydi. Daha Sonra Surp Astvadzadzin Kilisesi'nin bitişiğinde yeni bir okul inşa edildi ve bu okul 1836 yılında hizmet vermeye başladı. 15 Ağustos 1855'teki büyük yangında gerek kilise, gerekse okul kül oldu. 1857 tarihinde yeniden inşa çalışmaları başladı. Surp Takavor Kilisesi ve Hamazaspyan Okulu 1958'de açıldı. Kilisenin en önemli destekçisi, hayırsever Garabet Muradyan'ın oğulları da kilise çevresinde Muradyan Kızlar Okulu'nu inşa ettiler. Böylece Hamazaspyan Okulu'nda erkek, Muradyan Kızlar Okulu'nda da kız öğrenciler eğitim almaya başladı.

Zaman içinde öğrenci sayısının artmasıyla yeni bir binaya gereksinim duyuldu. Mühürdar'da satın alınan arsa üzerine inşa edilen ve 19 Ocak 1875 günü dönemin ruhani lideri Patrik Nerses (Vatjabetyan) tarafından törenle açılan yeni okula "Aramyan" adı verildi. 1912 yılında, hayırseverliği ile tanınan ve Kadıköy'ün ileri gelenlerinden Matus Uncuyan Efendi, okulun arkasındaki Rumlara ait binayı bir okul açmak için satın aldı. Onarım çalışmalanndan sonra 8 Haziran 1912'de açılan bina birkaç yıl Uncuyan Kız Okulu olarak hizmet verdi. Aramyan ve Uncuyan Kız Okulu binaları, I. Dünya Savaşı sırasında zaman zaman askeri hastane veya göçmenler için yerleşim mekânı olarak, 1918'de de savaşın bitmesiyle bir süre yetimhane olarak kullanldı. Daha sonra Uncuyan Kız Okulu binası, okula gelir sağlamak için yıktırılarak, yerine bir apartman inşa edildi. Eğitime Aramyan binasında ve Aramyan Uncuyan adıyla devam edildi. 1957 yılında da okulun ortaokul bölümü açıldı.

Zamanla oldukça eskiyen ve tehlikeli bir durum alan yapı 1960 yılında yıktırıldı, yerine 24 Haziran 1962 günü açılan çağdaş teknolojiye sahip bir bina yapıldı. Moda'daki birçok arkadaşım ilköğretimlerini bu okulda tamamladılar. Nuran'ı, Ara'yı, Garo'yu, Sarkis'i, Anahit'i sevgiyle anıyorum.

Aramyan-Uncuyan bugün de Ermeni çocuklarına başanlı bir eğitim hizmeti veriyor. 2010-2011 ders yılı itibariyle ilköğretim bölümündeki öğrenci sayısı 110, anaokulunda ise 40'tır.

Tarihi Rıza Paşa Karakolu

Tuğlacı Emin Efendi'den sonra Mühürdar'dan Moda Caddesi'ne çıkan ikinci sokak Mühürdar Karakolu Sokak'tır. Burada iki tarihi yapı bulunuyor. İlki "Cihan Seraskeri" diye de adlandırılan Rıza Paşa'nın

seyisleri için yaptırdığı söylenen yapıdır. Yapı daha sonra karakola dönüştürülmüştür. Eldeki bilgiler, sahneye çıkan ilk Türk kadın tiyatro sanatçısı olan Afife Jale'nin 1920 yılında "Müslüman kadınlann sahneye çıkma yasağı"nı Kadıköy'deki Apollon Tiyatrosu'nda sahnelenen "Tatlı Sır" adlı oyunda oynayarak delmesi nedeniyle sorgulanmak üzere bu karakola çağrıldığını göstermektedir.

Karakolun üzerindeki resmi tabelada yapı "Tarihi Rıza Paşa Karakolu" olarak belirtilmektedir. 1950'lerde, 1960'larda bizim yalnızca "Karakol Sokak" olarak bildiğimiz sokağa bugün Mühürdar Karakolu Sokak denmesinin ardında yatan düşünceyi anlamak zordur.

2001 yılında karakolların kapanmasıyla birlikte, İçişleri Bakanlığı tarafından şehit polis ailelerinin rehabilitasyonu amacıyla bina Şehit Polis Aileleri Derneği'ne verildi. Şu anda bu binada şehit ailelerine ve görevli polislere bilgisayar, biçki-dikiş, boyama, İngilizce dersleri verilmekte, bu ailelere her türlü maddi desteğin yanı sıra, sağlık, hukuk, burs, bayramlarda erzak dağıtımı vb. hizmetler sağlanmaktadır.

Rıza Paşa Çeşmesi

Mühürdar Karakolu Sokak'taki ikinci tarihi yapı olan Rıza Paşa Çeşmesi 1861 yılında Rıza Paşa (1809-1877) tarafından yaptırılmıştır. Çeşmenin üzerindeki, Senihin Abbas Kemal imzasını taşıyan 1864 tarihli kitabe şöyledir: "Gedince 'ab' utaşa kıldı tarihin senih işrap / Su dilcu çeşmeden ab oldu cari fi sebilillah."

Rıza Paşa, Abdülmecit ve Abdülaziz'in padişahlık dönemlerinde sivrilmiş, 93 Harbi sırasında Şıpka Geçidi Savaşları'nda gösterdiği yararlılıklar nedeniyle II. Abdülhamit tarafından Seraskerlik makamına yükseltilmiştir. Serasker, Farsça "ser" ile Arapça "asker" sözcüklerinin birleştirilmesinden oluşur, "askerlerin başı" ya da "baş asker" anlamına gelir. 1826-1908 yılları arasında kullanılan bu unvan günümüzdeki Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı görevine denk düşmektedir. Serasker Rıza Paşa ya da asıl adıyla Mehmed Rıza Paşa, Boğaziçi'ndeki Serasker Rıza Paşa Yalısı'nın da sahibiydi. Kadıköy yönünden gelerek Tuğlacı Emin Bey Sokağı'na çıkan sokağa da Rıza Paşa'nın anısına Cihan Seraskeri Sokak adı verilmiştir.

Rıza Paşa Divanyolu'ndaki II. Mahmut Türbesi haziresinde gömülüdür.

Kadıköy

Aya Euphemie Kilisesi

Moda gezintimize eski iskelenin değil de Kadıköy-Karaköy iskelesinin önünden başlayacak olsaydık, eskiden Kadıköy Meyve Sebze Hali olan, şimdiyse tiyatro severlere hizmet veren Haldun Taner Tiyatrosu'nun ve İstanbul Üniversitesi Konservatuarının bulunduğu tarihi yapının yanından yürüyerek Rıhtım Caddesi'ni geçip pek uzun olmayan Yasa Caddesi'nin ağzına gelecektik. Caddeye girdikten sonra hemen sağda 1761 yılında Padişah III. Mustafa tarafından yaptırılmış kendi adını taşıyan İskele Camisinin yan kapısı vardır. Cami yıllar sonra yanmış, 1858 yılında Sultan Abdülmecit tarafından kagir olarak yeniden yaptırılmıştır.

Yasa Caddesi'nin Mühürdar Caddesi ile kesiştiği dört yol, küçük bir meydan oluşturur. Sırtınızı geldiğiniz yönde Yasa Caddesi'ne verdiğinizde karşı sol köşede Rum Ortodoks Aya Euphemie Kilisesi'ni görürsünüz. Kilise nedeniyle bu küçük meydan eski Kadıköylüler tarafından "1. Kilise Meydanı" olarak adlandırılır.

Kilisenin öyküsünü Dr. Müfid Ekdal'ın Kadıköy adlı kitabından aktaralım: "Kadıköylü zengin bir ailenin kızı iken İsa dinini kabul ettiği için Roma döneminde, (303 yılında putperestler tarafından - DK) işkenceyle öldürülen Euphemie'nin İbrahimağa Mahallesi'nde gömüldüğü yere ailesi muhteşem bir mezar yaptırır. 4. yüzyılda mezarın bulunduğu yere Büyük Konstantin görkemli bir kilise inşa ettirir. Bu kilise 626 yılında Perslerin Kadıköy'ü istilası sırasında tahrip edilmiştir. Bu tarihten sonra Euphemie'nin naaşı o yıllarda bugün Koşuyolu denilen semtte bulunan hipodromda yapılan kiliseye nakledilir. Yarışların ve koşuların yapıldığı bu meşhur hipodromdan geriye hiçbir şey kalmamış, sadece 'Koşuyolu' ismi günümüze kadar gelmiştir.

Aya Euphemie'nin naaşı Koşuyolu'ndaki kilisede 14. yüzyıla kadar kalır. Kilisenin bir yangın sonucu yok olması üzerine Patrikhane'ye nakledilir. O zamanlar bugünkü Aya Euphemie Kilisesi'nin yerinde, Bizans'ın Kadıköy'e hâkim olduğu yıllarda Aya Basis Manastırı bulunuyordu. Daha sonraki yıllarda bu bina Aya Euphemie Metropolitik Manastırı olarak kullanlmaya başlanmış, 1830 yılında Kadıköy Metropoliti olan II. Zaharias Rusya'dan temin ettiği yardımlarla kiliseyi büyütmüş ve bugünkü şekline getirmiştir. Fakat

1993 yılına kadar hiçbir tamirat görmeyen kilise, kısmen bakımsız kalmıştır. 1993 yılında Metropolit III. Iokim'in temin ettiği bağışlarla büyük bir tadilat ve tamirat yapılarak 11 Nisan 1993 günü bir ayinle ibadete açılmıştır."

İkonastisis, vaiz kürsüsü ve despot tahtı ahşap olan kilisenin narteksinde, İ.S. 451 yılında beş-altı yüz din adamının katılımıyla yapılan 4. Evrensel Kilise Konseyi toplantısını gösteren büyük boy bir yağlıboya tablo bulunmaktadır.

Ünlü banker Zaharof'un ve ailesinin mezarları da bu kilisenin avlusundadır.

İçindeki birkaç musluklu su deposuna Aya Paraskeri Ayazması deniyor ve suyu Moda'daki Aya Ekaterini Ayazması'ndan getirilip depoya dolduruluyor.

Beyaz Fırın

Yasa Caddesi'nden 1. Kilise Meydanı'na çıkıp sola döndüğünüzde Makedonya kökenli bir Bulgar aileye ait olan, ilk ününü kandil simitleriyle yapmış Beyaz Fırın'ı görürsünüz. Bizim, gençliğimizde "Bulgar Simitçi Fırını" diye söz ettiğimiz fırını uzun boylu, sarı saçlı, güler yüzlü bir adam olan Bay Georgi Stoyanof işletirdi. Fırın ona babası Bay Dimitri Stoyanoftan, babasına da dedesi Kozmo Efendi'den kalmıştı. Kozmo Efendi aynı zamanda yıllar sonra Mehmet Ali Bey adında bir Türk tarafından satın alınacak olan, ünlü Sarıyer Börekçisi'nin de ilk sahibiydi. Kozmo Efendi ölünce yerine geçen Dimitri ile Gregor Stoyanof kardeşler bir süre sonra anlaşmazlığa düşünce, Gregor ayrılıp kardeşine rakip olarak Muvakkithane Caddesi'nde Hacı Bekir Pastanesi'nin karşısında Gregor Pastanesi'ni açmıştı. Burası daha sonra Mutlu Pastanesi'ne, en sonunda da (bugün de faaliyette olan) Baylan Pastanesi'ne dönüşmüştü. Beyaz Fırın'ın işletmesi Dimitri Stoyanof'tan sonra Dino, Lambo ve Georgi Stoyanof kardeşlere geçti. Belki yaşça en büyük olduğundan müşteriler "patron" olarak Bay Georgi'yi tanırlardı. Uzunca bir süre Bay Georgi Stoyanof oğlu Dimitri ile çalıştıktan sonra 1993 yılında pastaneyi oğluna bırakarak Amerika Birleşik Devletleri'ne göç ederek San Francisco'da 9. Cadde'de kendi adını taşıyan bir lokanta açtı.

Beyaz Fırın'ın yönetiminde bugün Dimitri Stoyanofun kızı Nathalie Stoyanof Suda var.

Ürünleri eski zamanlardaki gibi insanı yoldan çıkartacak ölçüde lezizdir.

Baylan Pastanesi

Pastaneler kent kültüründe önemli bir yer tutar. İstanbul'da bunlardan biri de Baylan Pastanesi'dir. Lezzetli pasta, turta ve çikolatalarıyla, kakao ve kremaya dayalı Batı kökenli tatlılanyla ünlü Baylan'ın tarihi 1920'lerin başlarına dayanıyor. Bir anlamda Cumhuriyet'le yaşıttır. Kurucusu, Epir asıllı Rum Filip Lenas Arnavutluk'tan Türkiye'ye göç ettiğinde henüz 15 yaşındadır ve tek hedefi iyi bir pastacı olmaktır. İstanbul'a yerleştikten sonra birkaç yıl Fransızlann çalıştırdığı Türkiye'nin ilk çikolata imalathanesi Mulatiye'de çalıştıktan sonra düşünü gerçekleştirir, 1923 yılında Beyoğlu, İstiklal Caddesi'nden girilen Deva Çıkmazı'nda ilk pastanesini açar. Adını, Fransızca L'Orient (Şark) sözcüğünün okunuşu olan "Loryan" koyar ve çok kısa bir süre içinde adı, dönemin ünlü pastaneleri Markiz, Lebon ve Moskova ile birlikte anılmaya başlar.

O dönem yabancı konuklann, devlet adamlannın gelip kaldıklan Pera Palas, Park Otel, Tokatlıyan gibi belirli birkaç lüks otel vardır İstanbul'da. Atatürk, bakanları ya da yabancı konukları İstanbul'a geldiğinde, Dolmabahçe Sarayı'ndaki davetlerin yemek ve tatlılannı Markiz, Lebon, Baylan pastaneleri el ele vererek yaparlardı. Evlerinde, yalılarında düğün ve toplantı yapan seçkin İstanbullulara Baylan ekibi hizmet verirdi.

Yabancı adların Türkçeleştirilmesini öngören yasa uyarınca 1934 yılında Loryan adı Baylan olarak değiştirilir. Pastanenin müdavimlerinden olan Sanat Tarihi Profesörü Burhan Toprak'ın önerisiyle konulan Baylan adı, Çağatay Türkçesi'nde; "Kusursuzluk, mükemmellik" anlamına geliyor. Filip Lenas ikinci pastanesini iki yıl sonra, 1925 yılında henüz meydanın olmadığı Karaköy'de bugün var olmayan bir binada açar. Beyoğlu Baylan 1928 yılında İstiklal Caddesi 148 numarada bulunan Luvr Apartmanı'nın zemin katına, Karaköy Baylan da 1954 yılında yine Karaköy'de bugün Axa Oyak'ın bulunduğu tarihi binanın giriş katına taşınır.

Baylan'ın bugünkü sahibi Filip Lenas'ın büyük oğlu Harry Lenas'tır. Harry Lenas liseyi bitirdikten sonra Beyoğlu Baylan'da mesleği öğrenir. Bir yıl Viyana'da pastacılık okulu Zuckerbaecker Schule'de öğrenim görür. Viyana'nın çeşitli pastanelerinde staj yaptıktan sonra İsviçre'nin Luzern şehrindeki Richmont Fachshule'de de 9 ay yatılı olarak pastacılık ve çikolata pralin konusunda eğitim alır. Daha sonra ünlü Mövenpick Restaurant'da da çalışarak okullarda öğrendiklerini uygulamaya başlar. Gefrat Solingen'de çikolatacılık kurslanna da katılan Harry Lenas eğitimli bir pastacılık ve çikolatacılık uzmanı

olarak Türkiye'ye döner. Dondurma, karamel, badem, vanilya, fıstık ve kremşantiyle yapılan, üstüne bal ve karamel sosu dökülerek bir kedi-dili bisküviyle servis edilen Baylan'ın ünlü tatlısı "Kup Griye"den sonra, Baylan'ın ilkleri arasında, İtalyan espressosu, İtalyan dondurması (Gelato Italiano), milk shake'ler, İskandinav kanepeleri ve tostlar sayılabilir. Bildiğimiz tostlardan farklı olan bu tostlar, tam yağlı gravyer peynirinden yapılıyordu. Türkiye'de ilk cappuccino Baylan'da tadıldığı gibi, ilk likörlü, pralinli, limonlu ve krokanlı çikolatalar da ilk kez Baylan'da İstanbullularla buluşmuştur.

Baylan'ın Kadıköy şubesi Filip Lenas'ın, İngiltere'de işletmecilik öğrenimi gören küçük oğlu Mihal Lenas tarafından 1961 yılında açılmıştır. Bu arada 1939 yılında Karaköy Mumhane Caddesi numara 19'da kurulan Baylan Çikolata Fabrikası faaliyetlerini uzun bir süre burada sürdürür, 1953 yılında Gayrettepe'ye taşınır ve 1984'de kapanır.

Karaköy'deki Baylan, Tünel ile Karaköy'e inen Kadıköy yolculanndan birçoğunun vapura koşmadan önce ayakta "kup griye" yedikleri, pasta ve çikolata aldıklan bir dükkân konumundayken, Kadıköy Baylan asmalı bahçesiyle her yaştan insanın severek gittiği bir pastane olarak bilinir. Beyoğlu'ndaki Baylan ise her dönemde ünlü edebiyatçıların buluştuklan, toplanıp söyleşiler yaptıkları bir yer olarak anılarda kalmıştır. Beyoğlu'ndaki Baylan'ın edebiyatçı müdavimlerinin sayısı 1950-1960'lı yıllarda 40'a ulaşmıştı. Beyoğlu'nun kötüleşen koşullarına dayanamayan Baylan, 1967 yılında kapanmak zorunda kalmış, Karaköy'deki Baylan da binanın onanma girmesi nedeniyle 1992 yılında faaliyetini durdurmuştur. Geriyeyse bir tek Kadıköy Baylan kalmıştır. Bu pastane halen İstanbul'un en eski pastanesi olarak ayakta durmaktadır.

Baylan Pastanesi, bugün çoğu hayatta olmayan birçok edebiyatçı, şair, ressam, karikatürist ve tiyatrocunun buluşma yeri olarak Türk edebiyat tarihinde önemli bir yer tutmuştur. Beyoğlu Baylan'ın müdavimleri arasında Attila İlhan, Oktay Akbal, Behçet Necatigil, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Haldun Taner, Cemal Süreya, Tomris Uyar, Salah Birsel, Peyami Safa, Orhan Kemal, Sevim Burak, Orhan Duru, Demir Özlü, Leyla Erbil, Ergin Ertem, Ahmet Oktay, Fethi Naci gibi yazarlar sayılabilir. Bu adlar arasındaki 1950 kuşağının temsilcileri olan yazarlar "Baylancılar" olarak da anılmaktadırlar. Kadıköy Baylan'ın müdavimleri arasındaysa günlük gazete yazısını burada yazmış olan Tarık Buğra sayılabilir.

Kadıköy Baylan'ın sarmaşıklarla örtülü bahçesi yaz aylarında müşterilerine ayn bir güzellik sunar. Baylan Türk insanının damak

zevkine hitap ederken aynı zamanda yetiştirdiği ustalar Yunanistan, Amerika ve Avustralya gibi ülkelerde ünlü pastanelerde çalışmaya başlamış, kimileri de kendi pastanelerini açmışlardır. Baylan'da meslek içi eğitim ve yenilikçilik bir aile geleneğidir ve yaklaşık 90 yıldır sürdürülmektedir.

Surp Takavor Kilisesi

Şimdi sağa dönüp Mühürdar Caddesi'nde yolumuza devam ediyoruz. 150 metre sonra karşımıza 2. Kilise Meydanı, sol köşesinde buraya adını veren Ermeni Surp Takavor Kilisesi çıkacak. Burada bir kilisenin 17. yüzyıldan beri var olduğu bilinse de adına ilk kez 1722 yılında rastlanyor. Zamanla yıkılmış, Patrik Abraham döneminde masrafları Harutyun Amira Nordukyan (1770-1843) adlı bir zengin tarafından karşılanarak onarılmış, 4 Temmuz 1814 günü ibadete açılmıştır. O güne kadar adı Surp Asdvadzadzin olan kilisenin adı "Aziz Kral" anlamına gelen Surp Takavor olarak değiştirilmiştir. Ahşap olan kilise Patrik Hagop döneminde, giderleri Erzurumlu Hacı Garabet Muradyan tarafından karşılanarak Mıgırdıç Kalfa'ya bugünkü haliyle kagir olarak yeniden yaptırılmış, yapımı 30 Eylül 1858'de tamamlanmış, avlusuna Hamazasbyan-Muradyan adında bir de okul inşa edilmişti. Kilisede ikide şapel bulunmaktadır; soldakinin adı Surp Takavor, sağdakinin adıysa Surp Garabet'tir.

Kiliseyi yeniden yaptıran Hacı Garabet Muradyan 1861 yılında ölünce kilisenin avlusuna gömülmüştür. Kapıdan girince soldaki mermer lahit Hacı Garabet'e, sağdaki de eşi Hatun'a aittir.

Bu kilisenin bende hüzünlü bir anısı vardır. 26 Mart 2002 günü Madam Anna'yı buradan sonsuz ışıklara, sonsuz güzelliklere uğurlamıştım. Onun, çevresi çelenklerle çiçeklenmiş bir katafalkın üzerinde duran tabutunu okşarken, bin bir haylazlıkla geçen ilk gençlik yıllarımın küçük mutluluklarla dolu günleri canlanmıştı belleğimde. Yaşamımın bir döneminin en yakın tanıklanndan biriydi o. Ailemizin sadık bir dostu, saygı duyduğumuz, çok sevdiğimiz bir teyzemizdi bizim. Yüreği engin bir kadındı Anna Aharonyan. Çocuklan Garo'ya, Sarkis'e, Anahit'e iyi bir anneydi. Hayata karşı sağlam duran, başı dik, onurlu bir insandı. Onu son kez görmenin üzerinden yıllar geçmişti. Kiliseden çıkarken, ölüm karşısında birden anlamsızlaşıveren ertelemelerin pişmanlığını duymuştum yüreğimde. Geciktirmelerin, hep sonraya bırakmalann acısını...

İngiliz Kooperatifi

Surp Takavor Kilisesi'nin karşı köşesinde bulunan iki katlı tarihi yapıda 126 yıllık geçmişiyle Kadıköy'ün ilk perakende ticarethanesi olan, yapıyla yaşıt İngiliz Kooperatifi bulunuyordu. Yanında iki yaşlı akasyanın yükseldiği mağaza, halk arasında "İngiliz Pazarı" adıyla bilinirdi. Haydarpaşa Tren Garı'nı inşa eden İngiliz işçiler tarafından açıldığı söylenir. Burada av tüfeğinden zücaciyeye, iğneden ipliğe bin bir çeşit mal İngiltere'den getirilip satışa sunulurdu. Biz o döneme yetişmedik. 1923 yılında mağaza bir Rum tüccar olan Bay Curi tarafından devralındı ve düzeni korunarak, daha sonra oğlu Hristo Curi tarafından 2006 yılına kadar çalıştırıldı. Hristo Curi, özellikle çevreci çalışmalarıyla tanınan Boğaziçi Üniversitesi profesörlerinden Kriton Curi'nin ağabeyidir.

Bizim alışveriş yaptığımız yıllarda, mağazanın iç düzeninde herhangi bir Avrupa ülkesindeki benzerinden farkı yoktu. Özellikle domuz ürünlerinin de satıldığı şarküteri bölümü, Kadıköy'de yaşayan Hıristiyanlar için bir çekim merkeziydi. 6-7 Eylül 1955 günlerinde gayrimüslimlere ait binlerce bina gibi burası da saldırıya uğradı. Yağmacılar, mağazanın kepengini bir kamyonete bağlayıp kırarak açtıktan sonra talan ettiler.

Mağaza, Bay Hristo Curi'nin direnmesine karşın mülkün sahibi olan Surp Takavor Kilisesi'nin mahkemeden aldığı tahliye kararı gereğince kapandı.

Şu sözler Bay Curi'ye aittir: "Şu döşemelerde babamın saç telleri var. Mobilyalann kimisi babamdan, kimi öncesinden kalma. Koruma Kurulu'na başvurduk. Bina gibi içindekileri de koruma altına aldı. Sözleşmeler düzenli olarak yenilenmiş. Cumhurbaşkanları, büyükelçiler, kimler geçmedi ki buradan, her köşesi anılarla dolu. Burada yaşlandım, ömrüm yettiğince de kalmak istiyorum."

Ne yazık ki Bay Curi'nin dileği gerçekleşmedi. Bina, bu kitabın yazıldığı tarihlerde onarımdan geçiyordu.

Ali Muhittin Hacı Bekir

Bu kitabı yazdığım günlerde Kadıköy çarşısında dolaşırken adımlarım kendiliğinden Ali Muhittin Hacı Bekir'in, o kendine özgü kokusu hiç değişmeyen dükkânına yönelmişti. İçeri girip arkamdaki kapıyı kapatınca, yalnız kalabalıktan değil, mevcutlarına her ay yenilerin eklendiği kitapçıların, müzik evlerinin dışarıya yerleştirdikleri yükselticilerden gelen, birbirine karışarak kulaklan tırmalayan bir uğultuya dönüşen seslerden kurtuluverdim bir anda. Dükkânın camlı

tezgâhlannın görüntüsü hiç değişmemişti. Sade, fıstıklı, fındıklı, güllü lokumlar...Rengârenk akide şekerleri... Çikolatalar... Pastalar...

Dükkâna adımımı atmamla birlikte benimle göz göze gelmeye çalışarak ne istediğimi sormaya hazırlanan genç satıcının ağzını açmasına fırsat vermeden, "Demirhindi var mı?" diye sordum. "Var" dedi. Doğru ya, Ali Muhittin Hacı Bekir'de olmayacaktı da nerede olacaktı demirhindi?

Tezgâhın arkasına geçen satıcının cam kavanozlu soğutucudan doldurduğu bardağa uzanırken, birkaç yıl önce Gila Benmayor'un Hürriyet'te, İstanbul doğumlu tarihçi, gazeteci-yazar Andrew Mango ile yaptığı bir röportajı anımsamıştım. "Kadıköy Meydanı'nda ünlü bir şerbetçi vardı" diyordu Mango; "Mutlaka takılırdık oraya... Demirhindi ve kızılcık şerbeti içerdik." Ünlü yazarın anılannda kalan yer burası olmalıydı. Ama röportajın ilginç yanı, Gila Benmayor gibi İstanbullu bir yazarın demirhindiyi bilmemesiydi. "Kızılcık iyi de, demirhindiyi ilk kez duyuyorum" diye eklemişti altına. Demek ki, Benmayor'un yolu hiç düşmemişti Hacı Bekir'e.

Oysa, anayurdu Afrika olan, Latince adıyla "tamarindus indica"nın, görünüşü keçiboynuzunu andıran, tadı buruk, kekremsi meyvelerinden yapılan "demirhindi şerbeti" de tıpkı lokum gibi, akide şekeri gibi, Türkiye'nin 233 uzun yılı geride bırakmış bu "en köklü ticari müessesesinin" vazgeçilmezlerinden biriydi. Adını Arapça'da "Hint hurması" anlamına gelen "temri hindi"den almış, dilimize "demirhindi" olarak yerleşmişti. Eski yıllarda kentin işlek meydanlarının çok iş yapan büfelerinde ya da pastanelerinde de karşımıza çıkarken, şimdiyse yalnızca Hacı Bekir'de, yani asıl yerinde bulunabiliyordu.

Demirhindi hiç kuşkusuz olmazsa olmazlarından değildi hayatımızın. Hiçbir zaman da olmamıştı. Burunlarımız, kulaklarımız gibi damaklarımızın da aynılaştığı, tekdüzeleştiği yeni "küresel" hayatımızda bol kimyasallı renkli gazozlar dururken kim dönüp de bakardı ki demirhindinin yüzüne?

Biliyorum. Kimi okurlarım şimdi dudaklannı büküp; "Sırası mı şimdi demirhindinin?" diye düşünecektir. Öyle ya, bunca önemli sorun varken! Ama ben yine de söylemeden, sormadan edemiyorum. Yaşamımızı güzel kılan nice küçük küçücük şeyleri de hep böyle; "Sırası mı?" diyerek çıkarmadık mı hayatlarımızdan? O tatlar, o kokular böyle uçup gitmediler mi? Arnavutköy çileğinin Alanya muzunun, Çengelköy hıyarının kokusunu, tadını anımsıyor musunuz?.. O "domates" gibi kokan domatesleri?.. Bahçelerden taşan gül

kokularını? Bozcaada'nın ısırırken kütürdeyen çavuş üzümünü? Hepsi de o "büyük meseleler" adına birer ikişer "nostalji" olmadılar mı?

"Demirhindinin, bunlarla ne ilgisi var?" diye düşünmeyin sakın. Eğer o tatları, o kokulan özlemiyorsanız, bir ilgisi yok doğal ki... Ama özlüyorsanız... Bir de, kimi yeniden başlangıçların ancak küçük geri dönüşlerle mümkün olacağını biliyorsanız... O zaman Ali Muhittin Hacı Bekir'e, -İstiklal Caddesi'nde, Bahçekapı'da da var- uğrayıp bir bardak soğuk demirhindi şerbeti için.

Osmanlı ve Türk şekerciliğinde anıtlaşmış Hacı Bekir adı, günümüze kadar bir okul olarak süregelmiştir. Kastamonu'nun Araç ilçesinden İstanbul'a gelerek 1777 yılında Bahçekapı'da açtığı küçük şekerci dükkânında, lokum, akide vb. şekerlemeleri bizzat üretip satmaya başlayan şekerci Bekir Efendi, bugün iki yüzyılı aşan bir geçmişe sahiptir. Daha sonra hac görevini yerine getirmesiyle Hacı Bekir olarak anılan Bekir Efendi'nin açtığı ilk dükkân, günümüzde Ali Muhiddin Hacı Bekir Şekercilik A.Ş.'nin Bahçekapı'daki satış yeri olup, İstanbul'da iki yüzyıldır aynı yerde, aynı hizmeti gören tek dükkândır. Dünyada bile emsaline zor rastlanan bu özellik İstanbul ve hatta ülkemiz için ayrıca sözü edilmeye değer. Türkiye'de 16. yüzyılda başlayan şekerleme imalatında tatlandırıcı olarak bal, pekmez, su bağlayıcı, doku yapıcı olarak un kullanılmaktaydı. 18. yüzyılın sonlarında Avrupa'da kurulan rafinerilerde üretilen şekerin, o günlerdeki ismiyle; "Kelle Şekeri" olarak Türkiye'ye gelmesiyle, şekerci Hacı Bekir, bu şekeri havanlarda dövüp eriterek, gül, tarçın vb. doğal koku ve boyalarla pişirip akide şekeri üretimini geliştirmiştir. Ayrıca 1811'de bir Alman bilim adamı tarafından bulunan nişastayı un yerine kullanarak, şeker ve nişasta karışımıyla bugünkü nefasetteki lokum imalatını gerçekleştirmiştir.

Bizzat kendi eliyle yaptığı imalat ve hassas çalışmalarıyla Türk şekerleme ve lokum çeşitlerini geliştiren Hacı Bekir, 19. yüzyılda İstanbul Bahçekapı'daki dükkândan aldığı lokumları ülkesine götüren bir İngiliz turistle Türk lokumunun Avrupa'da "Turkish Delight" olarak tanınmasına öncülük etmiştir. Bundan böyle Türk lokumu Anglosakson asıllı yabancılar tarafından "Turkish Delight", Fransa ve Balkanlarda da "Lokoum" olarak tanınmış ve uluslararası şekercilik literatürüne girmiştir. Sallama kazanlarda yapılan badem şekeri, haşlanmış bademlerin soyulup havanlarda dövülerek şeker ve şeker şerbetiyle yoğrulup şekillendirilen çeşitli badem ezmeleri, Hacı Bekir'e günümüze kadar gelen ilgi ve ünü kazandırmıştır. Şekerci Hacı Bekir başarılanyla, zamanın padişahı tarafından Nişan-ı Ali Osmani'nin 1. Rütbe Nişanı ile sarayın Şekercibaşısı olarak "taltife ve takdire şayan" görülmüştür.

Osmanlı sarayı tarafından Şekercibaşı olarak onurlandırılan Hacı Bekir, sarayın görevlendirmesiyle ilk olarak 1873 yılında Avusturya-Macar İmparatoru Franz Josef'in himayelerinde Viyana Fuarı'na katılmış ve fuar komisyonu tarafından gümüş madalyayla ödüllendirilmiştir. Bu fuarda batılı ülkelerin marka kullandıklannı gören Mehmed Muhiddin Efendi yurda dönüşünde, kazandığı gümüş madalyayla Osmanlı'da ilk markayı oluşturmuştur. Daha sonra 1888 yılında Alman İmparatoriçesi ve Prusya Kraliçesi Auguste Victoria'nın himayelerindeki Köln Fuarı'na katılan şekerci Hacı Bekir ikinci gümüş madalyasını kazanmış ve bu madalyayı da logosuna eklemiştir. Uluslararası bu başarılar günümüze kadar sürmüştür. Mehmed Muhiddin Efendi'nin ölümünden sonra küçük yaşta işbaşına gelen Ali Muhiddin, annesi Reşide Hanım'ın destek ve yardımıyla önemli atılımlar yapmıştır. Ali Muhiddin Bey dönemi bu kuruluşun altın devri olmuş, Şekercibaşılık unvanı Ali Muhiddin Bey'e de verilmiştir. Mısır Hidivi de 1911 yılında Ali Muhiddin Bey'i aynı unvanla onurlandırmış, Kahire ve İskenderiye'de şubeler açılmıştır. Üç kuşağın adını taşıyan Ali Muhiddin Hacı Bekir'in zaman içinde İstanbul'da, Bahçekapı'daki merkez mağazasına ilave olarak Karaköy, Galata, Tepebaşı, Pangaltı, Çarşıkapı, Beyoğlu, Parmakkapı ve Kadıköy şubeleri satış ağına katılmıştır.

Şekerci Hacı Bekir, halen Türkiye'nin en eski firması olarak faaliyetini sürdürmektedir.

Osmanlı ve Türk şekerleme kültürünün önemli bir parçası olarak örf ve geleneklerimize de giren Hacı Bekir, özellikle zamanın yaşam tarzını belgeleyen roman ve yazılarda da yer almış, 19. asır ve 20. asır başlarındaki İstanbul'un toplumsal mozayiğinin parçaları olan Levantenlerve yabancılar tarafından da kaleme alınmış ve resimlendirilmiştir.

Maltalı ressam Preziosi'nin yaptığı şekerci Bekir Efendi'nin 43x58 cm ölçüsündeki suluboya resminin aslı Paris'teki Louvre Müzesi'nde, resmin litografik reprodüksiyonu da 214 numarayla Topkapı Sarayı'nda bulunmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Güney Afrika, Mısır, İngiltere ve Fransa'da temsilcilikleri bulunan Hacı Bekir, lokum, tahin helvası, badem ezmesi, akide şekeri, badem şekeri, fıstık şekeri, karamela, draje, çikolata, reçel, jöle vb. şekerlemeleriyle bisküvi, kurabiye, kek, hamur tatlılan üretmektedir.

233 yıllık bir geçmişe sahip olan Hacı Bekir'in her ürünü lezizdir fakat akide şekerinin, lokumunun, badem şekerinin ve tahin helvasının

üzerine yoktur.

Cemilzade Kardeşler

Hacı Bekir'in akide şekerleri, lokumları, demirhindi şerbeti ne kadar ünlüyse; karşısındaki Cemilzadeler'in ezmeleri de o kadar ünlüydü. "Bir nigâh et halime ne olur", "Hal-i dilimi şerh edemem" gibi bestelerinden tanıdığımız Bestekâr Şekerci Cemil Bey'in oğulları Mehmet Ali ve Mehmet Nurettin Beyler 1883 yılında ilk faaliyete başladıktan Şehzadebaşı'ndaki yerlerini kapatarak 1937 yılında Kadıköy'e gelmişler, Muvakkithane Caddesi 25 numaradaki dükkanlarını açmışlardı. Cemilzadeler yalnızca "ezme" yaparlardı. Karşı sırada, Hacı Bekir'in bitişiğindeki imalathanelerinde ürettikleri badem ve fıstık ezmeleri aynı gün içinde tüketilirdi. Yaz aylannda Hacı Bekir'de demirhindi şerbeti ve limonata, Cemilzade'de de elma, portakal, şeftali suyu içilirdi. Kadıköylüler su katılmamış "halis" meyve sulannı ilk kez bu dükkânda tatmışlardı.

Nurettin Bey 1958 yılında öldü. Yaşamını yitirdiği 1977 yılma kadar dükkânı kardeşi Mehmet Ali Bey tek başına çalıştırdı. Yerine oğluSatvet Bey geçti, 1985 yılında mal sahibiyle çıkan anlaşmazlık sonucu dükkân kapandı.

Kars Pastanesi

Muvakkithane Caddesi'nin gözde mekanlarından biri de Kars Pastanesi'ydi. Burası Pazarhemşinli Mehmet Sırt'a aitti. Mehmet Sırt yaşlanınca yerine oğlu Orhan Sırt geçti ve dükkânı modernize ederek bir atılım yaptı. Mehmet Bey bu değişiklikten pek hoşnut olmamıştı; üzerinde takım elbise, bir sandalyeye oturup elindeki bastona dayanır geleni gideni inceler, çoğu zaman somurturdu. Orhan Bey ise son derece nazik, müşterilerine karşı saygılı bir insandı. Pastanenin işleri iyi giderken madencilik hevesine yenik düştü, dükkânın düzeni bozuldu. Bir süre sonra kapandı. Yeğeni Cevdet Sırt daha sonra Kars adıyla Moda'da bir pastane açacak, bir süre sonra pastanenin adını Elif'e dönüştürecek, kurduğu bu pastane günümüze kadar gelecekti.

Mühürdar

Rıza Paşa, Yaver Bey, Yeni Fikir Sokaklan

Şimdi yeniden Mühürdar Caddesi'ndeyiz. Moda yönünde Mühürdar Karakolu Sokak'ı geride bıraktıktan sonra önümüze çıkan ilk sokak Rıza Paşa'dır. Benim 1954-1963 yılları arasında çocukluğumun bir bölümüyle ilk gençliğim bu sokakta bulunan, Moda Caddesi'nden girildiğinde ikinci bina olan 3/5 kapı numaralı Çavuşoğlu Apartmanı'nın ikinci katında geçmiştir. Kardeşimle birlikte paylaştığımız köşe odamızın balkonunda oturup denizi seyrettiğimiz güzel bir evdi. Apartmanın sahibi; 1950'li yıllardaki Demokrat Pani Hükümeti'nde Ulaştırma Bakanı olan Muammer Çavuşoğlu'nun kardeşi Nevzat Bey'indi. Eşi Mebrure Hanım gerçek bir hanımefendi ve iyi bir insandı. Annemle her sabah çıkarlar, Fenerbahçe'ye kadar yürürlerdi. Gazeteci Nazlı Ilıcak, Muammer Çavuşoğlu'nun kızı olduğundan arada sırada amcasını ziyarete geldiğinde onu görürdüm. Benden bir yaş küçük, Fransız Dame de Sion öğrencisi güzel bir kızdı. 27 Mayıs 1960 Darbesi sonucu Demokrat Parti iktidardan indirilip Nazlı'nın babası dâhil tüm parti ileri gelenleri tutuklanıp Yassıada'ya götürüldüklerinde, Cumhuriyet Halk Partisi'ni tutan bir aile olmamıza karşın Çavuşoğlu Ailesi adına üzüntü duymuştuk.

En üst katımızda oturan Hüseyin-Nerime Türktanlar aile dostlarımızdı. İki de bizden küçük çocukları vardı. Tüm apartman sakinleriyle iyi komşuluk ilişkilerimiz vardı. Karşı dairemizde oturan Tac-ü Rical (Erkeklerin Tacı) teyzeninki gibi erkek kardeşi Serpuş-u Zenan'ın da (Kadınlann Başlığı) adını ilginç bulurdum. Alt katımızda oğlu Raif Bey'le İnci teyze, karşısındaki dairede de eşi Bahri Beyle Sabahat teyze otururdu. Şimdi hiçbiri hayatta olmayan, o haylaz yıllarımda hiçbir serzenişe bulunmadan her türlü kahrımı çeken bu anlayışlı, hoşgörülü, iyi yürekli teyzeleri saygıyla anıyorum.

Ünlü caz müzisyeni, vibrafon sanatçısı Süheyl Denizci, Türk sanat müziğinin önde gelen bestecilerinden İsmail Hakkı Nebioğlu, seramik sanatçılan Ayfer ve Sabit Karamani bizim sokakta otururlardı.

Rıza Paşa Sokağı'nın Moda Caddesi ile birleştiği sağ köşede bugün bir bankanın bulunduğu yerde Ermeni Demirciyan Efendi'nin yaptırdığı simetrik, iki bölümlü, kagir, pembe binanın bir bölümünü Dr. Hakkı Şinasi Paşa satın almıştı. Caddeden 8-10 basamak mermer merdivenle girilen bina iki tam kattan oluşuyordu. Bizim oturduğumuz Çavuşoğlu

Apartmanı'nın bitişiğindeki binadaysa arkadaşım Ara'nın ailesi Demirciyan'lar yaşıyordu. Binanın her iki bölümü de 1965 yılında yıkıldı, yerine büyük, beton bir bina yapıldı.

Okurlarım, o yıllara ilişkin ayrıntılı anılarımı Can Yayınları'ndan çıkan "Alageyik Sokağı Bir Liman mıydı?" adlı kitabımda bulabilirler.

Rıza Paşa'yı geçtikten sonra gelen sokak, 1976 yılında 13. Şehremaneti (Kadıköy) Başkanlığı'na getirilen Rıza Paşa'nın kethüdası Mustafa Yaver Bey'in adını taşımaktadır. Ne var ki sokağa bu ad verilirken "Mustafa" bilinmeyen bir nedenle dikkate alınmamış, yalnızca "Yaver Bey" demekle yetinilmiştir. Bu sokağın Moda Caddesi'ne çıkışı yoktur. Caddeye çıkmak için sokağı kesen Hacı İzzet Bey Sokak'ta ya sola dönüp Rıza Paşa'dan sağa ya da sağa dönüp Gündoğdu veya bir sonraki Yeni Fikir'den sola sapmak gerekir. Hacı İzzet Bey Sokak'ta bugün "Nezih Yaşlı Huzurevi" olarak hizmet veren üç katlı büyük köşkün dışında bu sokaklarda tarihi yapı bulunmamaktadır.

Yaver Bey Sokak'ta bir zamanlar Türk sanat müziği bestecisi ve keman sanatçısı Sadi Işılay'ın kızı, Avusturya Lisesi'nde tarih öğretmenliği yapan Rahşan Hanım'la oğlu, dostum, gazeteci-yazar Ali Sirmen otururdu. 2000 yılında yitirdiğimiz, Cumhuriyet gazetesi'nde "Rasgele" adlı köşesinde avcılık ve doğa yazılan yazan avcı Raif Ertem ile Cumhuriyet gazetesi başyazan İlhan Selçuk 1960'lı yılların başında bir süre Yeni Fikir Sokak'ta oturdular.

Mühürdar Bahçesi, Mühürdar Gazinosu

Mühürdar Caddesi Yeni Fikir Sokağı'nın ağzına kadar gelip bu sokakla birleşir. 1900'lere kadar Kadıköy kumluğunun deniz kıyısındaki Zaharof Köşkü'nden Moda Burnu'na kadar uzanan, Mühürdar Ahmet Efendi'ye ait ağaçlık, bağlık ve çayırlık bölgenin doğasını koruduğunu ve bu doğanın içinde mülk sahibine ait büyük bir konağın bulunduğunu biliyoruz. Mühürdar Ahmet Efendi, zemin ve çatı katı dışında üç tam katlı ve 15 odalı beyaz boyalı bu konakta yaşamıştı. İstanbul'un düşman kuvvetleri tarafından işgal edildiği yıllarda İngilizler, her yerde olduğu gibi o sıralar İzzet Mühürdaroğlu'nun oturduğu konağı da işgal etmişler, Yunanların Anadolu bozgununa kadar burada kalmışlardı. İstanbul'dan ayrılırken de bu görkemli konağı hiç acımadan yakıp gitmişlerdi.

1910'lu yıllardan başlayarak Kadıköy-Moda arasındaki bu büyük arazi parsellenerek satıldı, 1950-1960 yılları arasında bu parsellere çok katlı

beton yapılar inşa edildi. Aynı yıllarda Mühürdar Bahçesi ile Mühürdar Gazinosu da bu yapılaşmaya yenik düşerek yok oldu.

Denize tepeden bakan yüksek bir noktada yer alan Mühürdar Gazinosu, manzara açısından mükemmel bir konuma sahipti. Gazinonun falezlerin üzerine bir kartal yuvası gibi kondurulmuş kapalı bölümü ahşaptı. İstanbul kıyıları arasında lodos fırtınasının en güzel seyredildiği yer dün olduğu gibi, bugün de Mühürdar'dır. Eski Kadıköylüler lodos fırtınasının denizi azdırdığı günlerde gazinonun kapalı bölümünde bir yandan yemeklerini yer, içkilerini içer, öbür yandan da dalgaların hırçınlıklannı izlerlermiş. Burayı çekici kılanın yalnızca lodos fırtınası olmadığını, burasının eski İstanbul'un, tarihi yarımadanın Topkapı Sarayı, Ayasofya, Sultanahmet ve Süleymaniye camileriyle bakanlara hele günbatımlannda eşsiz bir güzellik sunduğunu söylememiz gerekir.

Oldukça dar olan sahil yolunun kara tarafında ise Modalılar tarafından yaz aylarında bir uğrak yeri olan, orta yerinde bir de içinde süs balıklarının yüzdüğü havuzu bulunan Mühürdar Bahçesi vardı. Yolları çakıl taşlarıyla kaplı olan bu büyük bahçenin içinde, neredeyse bir koruluğu aratmayacak sayıda ağaç bulunuyordu. Orhan Türker'in 19. yüzyılda İstanbul'da yayımlanmakta olan Rumca Anatolikos Astir gazetesinden aktardığına göre; 1872 yılının yaz aylarında Rumca tiyatro oyunlan sahneleniyormuş. Bu da gazinonun en az 1870 yılından beri var olduğunu gösteriyor. Sahipleri Rum olan bahçe ve gazinonun varlığı 80-90 yıl sürmüş bu mekânlar, Moda halkının sosyal yaşamında önemli rol oynamıştır. Gazinonun kapalı bölümü 6/7 Eylül 1955 yağmacıları tarafından yerle bir edilince bir daha açılmamış, bahçeyse Türk betonculuğunun hışmına ancak 1960'lı yılların ortalarına kadar dayanabilmiştir.

Mühürdar Bahçesi ve Gazinosu'nun adı günümüze kadar ulaşan çok az sayıdaki belgede geçiyor. Türkiye'de, İstanbul dışında yaşayan Rumlar 1923/24 mübadelesiyle Yunanistan'a gönderilince, İstanbul'da yaşayan Yunan uyruklular da 1964 yılında sürülüp bunlara Rum yurttaşlarımız gibi son Levantenler de katılıp göçünce geriye hemen hiçbir belge kalmamıştır.

Fenerbahçe Spor Kulübü Nasıl Kuruldu?

1900'den sonra İstanbul'da futbolun ilk oynandığı semt olan Kadıköy'ün Kuşdili Çayırındaki karşılaşmalar, o zamanın deyimiyle "futbol egzersizleri ve kontralar" büyük ilgi görüyordu. Futbola ilgi duyan zamanın gençlerinden Düyun-u Umumiye memuru Ziya

(Songülen), bir su şirketinde memur olan Ayetullah, Hintli bir annenin oğlu olan "Hintli" lakaplı Asaf (Beşpınar), bahriye öğrencisi Necip (Okaner) ve Galip (Kulaksızoğlu) Kuşdili Çayırı'nda sık sık buluşuyorlardı. Bu gruptan Galip, auta çıkan toplara yaptığı düzgün vuruşlarla Galatasaray Başkanı Ali Sami Yen'in dikkatini çekmiş, Galatasaray'a alınmıştı.

Ziya, Ayetullah ve Necip, 1907 ilkbaharında kendi kulüplerini kurmaya karar verdiler. Toplantı, Necip'in Moda, Başpınar Sokak'taki evinde yapıldı.

1910-1911 sezonunda futbol takımındaki kadro darlığı, Fenerbahçelileri öteki kulüplerle birleşmeye yöneltmişti. İlk olarak Üsküdar Kulübü ile birleşme yolu tutuldu. Üsküdarlı futbolcularla bir arada antrenmanlar, antrenman maçları yapıldığından, birleşme teklifi kolay benimsendi.

Eylül 1910'da Kadıköy'deki Mühürdar Gazinosu'nda toplanan iki kulüp üyeleri, birçok konuda anlaşırken yönetim ve isim konusunda anlaşmazlığa düştüler. Üsküdarlılar yeni kulübün isminin "Üsküdar Fenerbahçe Kulübü" adıyla anılmasını istiyordu. Bu teklif kabul görmedi. Bunun üzerine Üsküdar-Fenerbahçe semtleri arasında birçok semtin ad olarak seçilmesini istediler. Üsküdarlıların kulübe sahip çıkma gayreti gösterdiğini hisseden başkan Ayetullah, toplantıyı kapatma kararı aldı. Üsküdarlılar buna itiraz ederek kendisine, hangi hakla çoğunluğun arzusuna karşı çıktığını sordular. Ayetullah, bu itiraza şu tarihi sözlerle karşılık verdi:

"XVIII. Louis, 'Kanun Benim' demişti; ben de diyorum ki 'Fenerbahçe Benim!' Bu birleşmeye muhalifim, toplantı bitmiştir."

Üsküdar-Fenerbahçe birleşmesi böylece gerçekleşemedi. Buna karşılık, Kuşdili Kulübü Başkanıyken Fenerbahçe'ye katılan Elkâtipzade Mustafa, Kuşdili Kulübü'nü Fenerbahçe'ye katmayı başardı. Elkâtipzade Mustafa, bu başarısıyla, Fenerbahçe'yi çok zor günlerinde güçlendiren, geleceğini aydınlatan ve takımı yücelten kişi olarak kulüp tarihine geçmiştir.

Karagöz Gazetesi

Karagöz gazetesi, 10 Ağustos 1908'de, II. Meşrutiyet'in ilanından 17 gün sonra çıkmaya başlamıştır. Hürriyet'in ilanıyla II. Abdülhamid'in sansürü kalkınca oluşan serbestlik ortamında; düşüncelerin sansüre tabi olmadan özgürce yayınlanabilmesi hem yayıncıları hem okurları bir gazete ve dergi bolluğu ve çılgınlığı içine sürüklemişti. Hürriyet'in

ilanını izleyen iki ay içinde 200'ün üzerinde gazete ve dergi çıkar, ama çoğu kısa bir süre sonra kapanır. Bunun ender istisnalanndan biri yaşamını 40 yıldan fazla sürdürecek Karagöz gazetesidir.

Karagöz gazetesinin sahibi, o dönemlerin deyimiyle "sahib-i imtiyazı" Ali Fuad Bey'dir. Ali Fuad Bey (Ölümü 1919), ülkemizin ilk karikatürcülerinden biridir. II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra Ali Fuad Bey, kesintiye uğramış gazetecilik merakını tatmin için hemen kolları sıvar, Kadıköy'deki 'Mühürdar Gazinosu'nda arkadaşlarıyla buluşup anlaşır ve Belediye Muhasebe Müdürü Reşat Bey'den aldığı 500 lira borçla gazetesini çıkarır. Satışları birçok gündelik gazeteyi geçer ve AliFuad Bey aldığı borcu ödeyip yayınını rahatlıkla sürdürür. (Kaynak: Erol Üyepazarcı, Birgün gazetesi, 23 Nisan 2008)

Nâzım Hikmet

Elimizde 1951 yılının Haziran ayında çekilmiş bir fotoğraf var. Nâzım Hikmet Ran, eşi Münevver, dostları Müzehher Vâ-Nu ve Zekeriya Sertel Mühürdar Bahçesi'ndeler. Fotoğrafta aynca Renan adlı küçük bir kızla, arabasında Ran çiftinin oğulları Mehmet Nâzım var. Şair, bu fotoğrafın çekilmesinden birkaç gün sonra Türkiye'yi terk edecek, 29 Haziran 1951 günü Moskova'da coşkuyla karşılanacaktır.

Bilenler bilir, güneş batarken "tarihi yarımada" da denen eski İstanbul'un silueti en güzel Mühürdar'dan görülür. Nâzım, bir daha dönemeyeceği İstanbulu'nun o büyüleyici siluetine son kez Mühürdar'dan bakmayı arzulamış olmalı.

1931 yılından beri faaliyette bulunan Moda Park Lokantası bölümünde sözünü edeceğimiz Rum meyhaneci Koço Korantos'un, Mühürdar Gazinosu'nu 1928 yılında devralarak gastronomi işine ilk kez burada başladığını da biliyoruz. Gazinonun yeri, bahçesinin giriş kapısı Moda Caddesi'nde bulunan Mahmut Muhtar Paşa Köşkü'nün deniz yönündeki kapısının karşısından denize inen yamaçtaydı. Fokstrot ve çarliston danslarının İstanbul'u sardığı o yıllarda elektriksiz Kadıköy'de halkın her akşam kendi elektriğini kendisi üreten bu gazinoya akın ettiği anlatılır. Koço buradan ayrıldıktan sonra gazino "nezih" bir mekân olarak aynı işlevi sürdürdü. Daha sonra aynı yerde açılan çay bahçesiyse insanlara aynı tadı vermedi.

Bugün gazinonun da, bahçenin de yeri betonlaştığından yerlerinde yel bile esemiyor.

Moda

Mahmud Muhtar Paşa Konağı

Yeni Fikir Sokağı'ndan Moda Caddesi'ne çıkıp sağa saparak yürüdüğümüzde, karşımıza çıkacak ilk tarihi yapı caddenin sağ yanındaki, inşa tarihi 1886 olan Mahmud Muhtar Paşa Konağı'dır. Moda Caddesi ile Mühürdar kıyısı arasında kalan 16 dönümlük bir arazide bulunan ve "Mermer Konak" olarak da anılan görkemli malikâne, önceleri Mahmud Muhtar Paşa'nın eşi Nimetullah Hanım'a aitti. Mahmud Muhtar Paşa'nın babası Gazi Ahmed Muhtar Paşa, "Mısır fevkalade komiseri" olarak yirmi üç yıl Mısır'da kalmış, oğlu da burada tanıdığı Hidiv İsmail Paşa'nın kızı Prenses Nimetullah Hanım'la 1896 yılında nişanlanmıştı. Çiftin düğünü bir yıl sonra İstanbul'da yapılmış, Mermer Konak da aynı yıl Nimetullah Hanım tarafından Rum asıllı Dimitri Velademi adında bir kişiden satın alınmıştı. Mahmud Muhtar Paşa, 1866 yılında babasının Mollagüranî'deki köşkünde doğmuş, Galatasaray Lisesi'nden sonra Harbiye'ye devam etmiş, daha sonra gönderildiği Almanya'nın Metz kentindeki Askeri Akademi'yi bitirip, 1888 yılında teğmen rütbesiyle İstanbul'a geri dönmüştü. Prenses Nimetullah Hanım'la evlendikten sonra Moda'da, Mermer Konak'ta oturmaya başlamış, burada biri kız, dördü erkek beş çocuk sahibi olmuştu.

Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1912 yılında sadrazamlığa getirilince oğlu Mahmud Muhtar Paşa'yı Bahriye Nazırı yapmıştı. Bu dönemde İngiltere'nin Times Iron Works tersanelerine Sultan Osman ve Reşadiye adlarını taşıyacak iki savaş gemisi ısmarlanmış, karşılığında yirmi bin İngiliz lirası ödenmişti. Fakat Osmanlı Devleti'nin Almanya ile olan ittifakından rahatsız olan İngilizler gemileri teslim etmeyince, Cumhuriyet döneminde Mahmud Muhtar Paşa, bu olayda suçlu görülerek Divan-ı Âli'ye verilmiş, sonunda 22 bin 411 altın lira ödemeye mahkûm edilerek tüm servetine el konmuştu. Paşa bunun üzerine bir daha dönmemek üzere Mısır'a göç etmişti. 1935 yılında Avrupa'ya gitmek üzere bindiği vapurda ölünce eşi Nimetullah Hanım da bir daha Türkiye'ye gelmemişti.

Konak, bakıcıları azalmış olmasına rağmen bakımlı kalmıştı. Fakat Nimetullah Hanım'ın ölümünden sonra vârisleri arasında anlaşmazlık çıkınca eşyalar bir müzayedeyle satılmıştı. 26 Ağustos 1956 tarihli Milliyet gazetesinin "Senenin En Büyük Müzayedesi Yapıldı" başlıklı haberini okuyalım: "24 parçalık Queen Ann yemek odası takımı 30 bin

lira muhammen kıymetten başlayarak arttırılmış ve nihayet 40 bin liraya Nezahat Erenyol tarafından satın alınmıştı. Bu, müzayedenin en büyük satışıydı. Moda'da, Mühürdar'daki Muhtar Paşa Köşkü'nün bahçe kapısına ve bahçesinin içine dizilmiş hususi otomobillerin çokluğu, köşkü dolduran hanımların şıklığı, müzayedenin haşmetini göstermeye kâfi idi. Nitekim içeri girenler Louis XVI salon takımlarını, Steinway konser piyanosunu, Rönesans yazıhane ve kütüphaneyi, çeşitli halı koleksiyonlarını, antika duvar tabaklarını, vazoları, avizeleri görünce, hemen içlerini çekiyor ve eğilip muhammen kıymet etiketini okuyorlardı." Konağın kendisiyse 1,5 milyon liraya Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilerek 1957 yılında Kadıköy Kız Lisesi'ne dönüştürüldü.

Konak bugün kullanılmamaktadır, bakım ve onarım beklemektedir. Öğrenim, bahçeye yapılan, tarihi konağın mimari estetiğiyle, daha doğrusu estetik yaklaşımla en ufak bir ilgisi bulunmayan, dışı pembe-kavuniçi karışımı tuhaf bir renkte olan okul binalarında yapılmaktadır. Dileriz, ileride bir gün okul başka bir yerde yapılacak çağdaş yapılara taşınır, konak onarılarak bir müzeye dönüştürülür. Bahçesindeki binalar da yıkılarak 16 dönüm büyüklüğünde Moda'ya yaraşır güzellikte bir müze parkı kazanılır.

Eskiden konağın bahçesinde, 1864 yılında Fransız heykeltıraş Louis Daumas tarafından tunçtan dökülmüş büyük bir at heykeli bulunuyordu. Değerli bir sanat yapıtı olan heykel, Prenses Nimetullah Hanım tarafından, Abraham Paşa'nın Boğaz'ın Anadolu yakasındaki çiftliğinden satın alınarak önce kayınpederi Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın Feneryolu'ndaki konağının bahçesine konmuştu. Daha sonra eşi Muhtar Paşa heykelin kendi bahçelerine taşınmasını isteyince tunçtan at Moda'ya getirilip Mermer Konak'ın bahçesinde özel olarak hazırlanan, çevresi çiçeklerle bezeli göbeğe yerleştirilmiş, bahçeye masalımsı bir görüntü kazandırmıştı. Sokaktan geçenler kapının parmaklıklarının önünde durup hayranlıkla bu heykeli seyrederlerdi. Çilekeş heykel, bu konağın bahçesinde yirmi yıl kaldıktan sonra 1951 yılında, varsıllığını tunçtan bir atla taçlandırmak isteyen Adanalı zengin Hacı Ömer (Sabancı) Ağa'ya satılarak onun Emirgân'daki köşkünün bahçesine taşınmıştı.

Emirgân'daki bu köşk, 1925 yılında İtalyan mimar Eduard de Nari tarafından Mısır Prensi Mehmed Ali Hasan için yapılmıştı. 1944 yılında bir süre prensin ablası Prenses İffet Hasan tarafından kullanıldı. 1949 yılında eşi Sadıka ile birlikte oğulları Sakıp'ın bademcik ameliyatı için İstanbul'a gelen Hacı Ömer Ağa köşkü çok beğenip satın almıştı.

Hacı Ömer Ağa ve çocukları ilerleyen yıllar içinde işlerini geliştirip Türkiye'nin en büyük sanayi imparatorluklarından birini kurdular. Aile, Türkiye'ye çok sayıda eğitim kurumu kazandırdı. Birçok kültürel ve sanatsal etkinliğe öncülük etti. Belki kendileri Batılı anlamda "burjuvalaşamadılar" ama başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerimizde, sınırlı da olsa burjuva/kentsoylu kültürünün oluşumuna önemli katkılarda bulundular. Hacı Ömer Ağa 1966 yılında ölünce, "Atlı Köşk"e oğlu Sakıp Sabancı yerleşti. Daha orada otururlarken, köşk kısa zamanda bir müzeye dönüştü. 11 Haziran 2002 günü, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi olarak ziyarete açıldı. Aile de Beylerbeyi'nde başka bir yalıya taşındı. Müzede XVIII. ve XIX. Yüzyıllardan kalma mobilyalar, çok değerli bir hat koleksiyonu, çeşitli ressamlara ait tablolar sergilendiği gibi, köşk dünyaca ünlü resim ve heykel koleksiyonlarına da ev sahipliği yapıyor.

Belkıs Dilligil Sokağı

Mahmud Muhtar Paşa Köşkü'nü geçtikten sonra ilk gelen sokak bir çıkmazdır. Burada yer alan modern apartmanların yerinde eskiden bahçe içinde köşkler vardı. Bu sokağa adı verilen Belkıs Dilligil, Moda'da yaşamış ünlü bir tiyatro ve sinema sanatçısıydı.

Gerçek adı Belkıs Bergüzar Fırat olan sanatçı, 19 Şubat 1929 günü İstanbul'da doğmuş, bir trafik kazası sonucu 14 Mayıs 1995 günü yine İstanbul'da yaşama veda etmiştir. İstanbul'da Fatih Lisesi'ni bitirdikten sonra sanat yaşamına amatör olarak Fatih Halkevi'nde başlamış, bir süre sonra Elektra adlı oyunla İzmir Şehir Tiyatroları'nda profesyonel hayata geçmiştir. 1956 yılında Türk Tiyatrosunun önde gelen isimlerinden Avni Dilligil ile evlenen sanatçının bu evliliğinden iki çocuğu olmuş, eşinin 1971 yılında ölümünün ardından sinema oyuncusu olarak sanat yaşamına devam etmiştir.

Belkıs Dilligil'in filmografisi: Oğlum İçin - 1950, Mahallenin Namusu - 1953, Özleyiş - 1973, Anneler Günü - 1973, Minik Cadı -1975, Cafer'in Çilesi - 1978, Korkusuz Korkak - 1979, Biz Böyle Severiz - 1979, Yedi Bela Hüsnü - 1982, Şmgırdak Şadiye - 1982, Mine - 1982, Yürek Yarası - 1982, Davetsiz Misafir - 1983, Çanklı Milyoner - 1983, Kayıp Kızlar - 1984, Tele Kızlar - 1985, Sevgi Dünyası -1987, Bir Aşk Bin Günah - 1989, Bir Milyara Bir Çocuk - 1990.

Whithall Ailesi

20. yüzyılın başlarında Moda'daki yaşamı yönlendiren ailelerin

başında Whithall ailesi geliyordu. Futbol, tenis, yelken gibi çeşitli sporlarla kulüp yaşantısı gibi sosyal etkinlikler bu aile, onların yakınları, öbür İngiliz ve farklı kökenlerden gelen Levantenler tarafından Moda'ya getirilmişti. Yaşadıkları hayata ve yarattıkları yaşam ortamına, malikânelerine, geniş bahçelerindeki nadide ağaçlara, çiçeklere, havuzlara hayran olmamak elde değildi.

Whithallller ağırbaşlılıktan, çalışkanlıktan ve ticari yaşamlarındaki güvenilir tutumlarıyla toplumda saygınlık kazanmışlardır. Ailenin büyüğü Charlton Withall 1809 yılında 18 yaşında bir genç olarak İngiltere-Liverpool'dan gelip İzmir'in Bornova semtine yerleşmişti. 1817 yılında kardeşi James'i de İzmir'e getirdi. Magdalaine Blanche Victoire Giraud ile yaptığı evlilikten sekiz çocuğu oldu. Kardeşinin 1836 yılında otuz sekiz yaşında ölmesiyle şirketleri Whithall & Co. firmasını tek başına yürüttü. İzmir'in en varlıklı iş adamlarındandı. Dönemin padişahı Sultan Abdülaziz 24 Nisan 1863 günü C. Whithall'ün Bornova'daki malikânesine ziyarete gelmiş, tüm gününü burada geçirmişti. Sultan İstanbul'a dönünce Hariciye Nazırı Fuat Paşa ile Bornova'daki malikânede gördüğü hanımlara inci ve pırlantalarla işlenmiş broşlar göndermişti.

18 Haziran 1867 günü ölen ve Bornova'da kendi yaptırdığı Anglikan Kilisesi'nin bahçesine gömülen Charlton Whithall'ün sekiz çocuğundan yalnız James ve Arthur Türkiye'de kaldı. James Whithall, Mary Schnell ile evlendi. Bu çiftin de yedi çocuğu oldu. Bunlardan 1838 doğumlu James William Whithall, İngiltere'deki Bowdoin Koleji'ni bitirdikten sonra 1873 yılında İzmir'den İstanbul'a gelmiş, önce Moda Burnu'nda küçük bir eve yerleşmişti. Kurduğu ticaret şirketi kısa zamanda büyük bir başarı gösterip o da babası gibi zengin olunca, Moda'nın en güzel yerinde caddeden denize kadar uzanan geniş bir arazi satın alıp üç katlı, çevresi yüksek duvarlarla çevrili görkemli bir köşk yaptırmıştı. Fideleri İzmir'den getirilip dikilmiş, çeşitli meyve ağaçları ve her mevsim açan çiçekleriyle Whithall Köşkü'nün büyük bahçesinin bir cenneti andırdığı söylenirdi. Tahıl alım satımıyla uğraşan James William Whithall'ün bu "cennet"te eşi Edith Baker'dan on bir çocuğu dünyaya gelmişti. Çocuklar bahçedeki incir ağaçlarını paylaşmışlar, onlara adlar takmışlar, yüksek duvarların ardında mutlu yaşamlar sürdürmüşlerdi. Köşkün Moda Caddesi tarafındaki bahçe kapısının iki yanındaki kapıcı evleri bile birer sanat yapıtı kadar değerliydi.

James William Whithall'un köşkünün yanındaysa Yunan uyruklu Stefanoviç'in büyük, ahşap konağı bulunuyordu. J. W. Whithall 1907 yılında bu köşkü satın alarak büyük oğlu Edwin'e armağan etmişti. Ayrıca kendi adıyla anılan Whithall (Vitol) Çıkmazı'na beş ev daha

yaptırarak bütün çocuklarını bu evlere yerleştirmişti. Biri dışında tüm çocukları Moda'da yaşamışlar, iş yaşamlarını Türkiye'de sürdürmüşlerdi. 1876 yılında Yusuf Kâmil Paşa Sokağı'nda ibadete açılan ufak, fakat çok şirin bir yapı olan Anglikan Kilisesi de 1910 yılında ölen ve cenazesi Haydarpaşa'daki İngiliz Mezarlığı'na kaldırılan J.W. Whithall tarafından yaptırılmıştı. Eşi Edith Baker da uzunca bir süre sonra, 95 yaşında ölünce ailenin tüm taşınmazları hızla elden çıkartılmış, o görkemli yapılar birer ikişer yıkılmıştı.

1954 yılında sıra köşke geldi, en sonunda o da yıkılarak yeri apartmanlarla doldurulduu. Aileden geriye bir tek "Vitol Çıkmazı" yazılı sokak tabelası kaldı.

Arif Paşa ya da Sarıca Konağı

Sarıca Ailesi'nin en eski üyeleri hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Ulaşılan yazılı ve sözlü bilgiler 19. yüzyılın ikinci yansından geriye gitmiyor. Ailenin günümüze kadar uzanan geniş bir kanadı, 19. ve 20. yüzyıllarda yaşayan Ragıp Paşa ve Arif Paşa kardeşlere dayanıyor. Ailenin büyük oğlu Ragıp Paşa (1857-1920) Galatasaray Lisesi'ni ve Mülkiye Mektebi'ni bitirdikten sonra mabeyinci olarak Yıldız Sarayı'na alınır ve 1908 yılına kadar II. Abdülhamid'e yakın sivil bir paşa olarak kamu hizmetini sürdürür. İyi derecede Rumca ve Fransızca bilen, Batı kültürüne ilgili zevkli kişiliği ile tanınan Ragıp Paşa, devlet memurluğunun yanı sıra ticaretle de ilgilenmiş, Tekirdağ yolundaki Omurca Çiftliği'ni ve Omurca Rakı Fabrikası'nı kurmuş, Ereğli'de maden işletmeciliği yapmıştı. Ragıp Paşa'nın yaptırdığı yapılar Caddebostan'da Ra-gıp Paşa Köşkü (1907, Miman A. Jasmund), aynı arazi üzerinde kızı için yaptırdığı Tevhide Hanım Köşkü (1907, Miman A. Jasmund), 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı arasında inşa edilen Beyoğlu'ndaki Anadolu, Rumeli ve Afrika pasajlarıdır.

Ragıp Paşa'nın kardeşi Dr. Arif Paşa (? - 1933) ise Atina'da tıp eğitimi gördükten sonra İstanbul'a yerleşmiştir. Moda'da yaşayan Arif Paşa, Yıldız Sarayı'nda hekim olarak çalışmıştır. Arif Paşa'nın yaptırdığı bilinen yapılar Moda'daki Arif Paşa Köşkü (1903) ile Arif Paşa Apartmanı (1906), Elmadağ'da şimdiki adı Sarıcazade Abdullah & Osman Bey Apartmanı'dır (1902). Bu yapıların tümünün mimarı Rum Constantin Pappa'dır.

Dönemin gelenekçi ve İslamcı ulema aile tipiyle karşı saflarda yer alan, yenilikçi ve Batılı tercihleriyle değişen aile yapısının tipik bir örneği olan Sarıca Ailesi, Tanzimat ailesinin karakteristik özelliklerini taşır. Özellikle Levantenler ve Rum asıllı Osmanlılarla yakın ilişki

içinde olan aile, her dönemde Batı kültürüne olan ilgi ve yakınlığını sürdürür.

Arif Paşa Köşkü, dönemin köşk ve sayfiye evlerine benzemekle birlikte, farklı özelliklere sahiptir. Arif Paşa bu yapıyı mevsimlik değil sürekli kullanım için Moda'nın o dönemde de en önemli yerleşim ve alışveriş merkezi olan Moda Caddesi üzerinde geniş bir bahçe içinde yaptırmıştır. Köşkü benzer yapılardan ayıran en önemli özellik, bir aile apartmanı gibi, her konut biriminin birbirinden bağımsız olarak tasarlanmış olmasıdır. Bu özelliğiyle Arif Paşa Köşkü, geleneksel konaklarla aile apartmanları arasında bir geçiş yapısı gibidir. Köşkün içindeki servis merdiveni, hizmetli odaları ve çatı katındaki çamaşırhane, onu dönemin apartmanlarına yakınlaştırır. Geleneksel sofalı plan tipine sahip olan köşk, diğer köşkler gibi ahşap kaplamalı değil, zemin katta rustik taşlarla, üst katlarda taş dokusu izlenimini veren sıva derzleriyle tam bir taş yapı etkisindedir. Cadde yönündeki kolonlu, yüksek ve anıtsal girişi ancak saraylarda görülen ihtişamlı bir etkiye sahiptir. Cephe elemanlarındaki geleneksel izler taşımayan, tamamıyla Batı etkili düzenleme ve üslup özellikleri yapıyı çağdaşlarından farklı kılar. (Kaynak: Pınar Öğrenci, Y. Mimar YTÜ, Arradamento Mimarlık, 1999, Sayı 7/8)

Ünlü piyanistimiz Ayşegül Sarıca'nın yaşadığı köşk bakımsız bir görünümdedir. Dışandan görüldüğü kadarıyla yapının üst katları kullanlmamaktadır.

Burutı'a Doğru

Arif Paşa Köşkü'nün karşısında, Moda Caddesi üzerinde, bugün Dondurmacı Ali Usta'nın dükkânıyla İş ve Garanti bankalarının bulunduğu bölümde tek katlı, beyaz boyalı, ahşap-kâgir karışımı ikiz yapılar, aralarında da büyük bir bahçe kapısı vardı. Bu yapılar Whithall Köşkü'nün kapıcı evleri, arasındaki büyük kapı da malikâne bahçesinin ana girişiydi. Yapıyı geçtikten hemen sonra gelen sokak Ferit Tek Sokak'tır. Bu sokağın sol başında müzisyen çift Erdem Buri ile Tülay German'ın oturdukları iki katlı, küçük bahçeli ev, birkaç adım yürüdükten sonra sağ tarafta da Moda Park adlı yazlık sinema vardı. Sinema, sıcak yaz günlerinin serinlemeye yüz tutan akşamlarında tüm Modalılar için bir çekim merkeziydi. Gösterilen filmler eski de olsa insanlar bundan pek rahatsızlık duymazlar, televizyonun henüz evlere girmediği o yıllarda sinemayı hem vakit geçirecek, hem serinleyecek, hem de dostlarla, komşularla buluşulacak bir mekân olarak görürlerdi. Sinemanın zemini asfalt olduğundan gündüzleri iskemleler kaldırılır, alan bir paten sahasına dönüşürdü.

Sinema 1962 yazında açılmıştı. O yılda olduğu gibi ertesi yılda da Türk-Yunan ilişkileri oldukça iyi olduğundan sinemada arada sırada Yunan filmleri oynar, o akşamlarda sinema Rum komşularımızla dolar taşardı. Zoi Laskari'nin "Uçurum", Aliki Vuyuklaki'nin "Bahriyeli", Melina Mercouri'nin "Stella" filmleri bugün de belleklerdedir. Komedi filmlerinde sinema kahkahalara boğulur, Stella gibi acıklı filmlerdeyse Türk ve Rum kadınları birlikte ağlar, birbirlerinin gözyaşlarını silerlerdi.

1963 Aralık ayında Kıbrıs Rumlarının giriştikleri Noel kıyımından sonra Türk-Yunan ilişkileri hızla bozulunca, 1964 yazında Moda Park Sineması'nda gösterilen Yunan filmlerinin yerini Amerikan yapımları aldı. Bir yıl sonra da sinema inşaat furyasına teslim oldu. Semtin her yerinde yükselen beton yapılar Moda'nın kabuk değiştirmeye başladığının habercileriydi.

Kapıcılar

Moda'nın kabuk değiştirmesinde Anadolu'dan İstanbul'a ilk gelenler arasında önemli bir yer tutan kapıcıların da büyük etkisi olmuştu. İlk başlarda kentin yazlık semtlerinden biri olan Moda'da sayıları oldukça azdı kapıcıların. Konaklarda, köşklerde yaşayanlar gibi büyük çoğunluğu tek ya da iki katlı kâgir evlerde oturan Modalılar da kapıcılara pek gereksinim duymuyorlardı. Köşk ve konaklarda çalışma alanları farklı erkek ve kadın hizmetkârlar vardı. Daha mütevazı evlerde oturan orta halli kesimse Batı'daki benzerleri gibi davranıyor, kendi günlük alışverişini kendileri yapıyor, evinin önünü de kendisi süpürüyordu. O yıllarda kapıcılara yoğun olarak kentin çok katlı, çok daireli apartmanlarının bulunduğu Maçka, Nişantaşı, Teşvikiye, Taksim, Cihangir, Beyoğlu gibi semtlerinde rastlanıyordu. Moda'da kapıcılık, "özel bir toplumsal kesim" olarak semt mimarisinin yıkıma uğramaya başladığı, yüksek apanmanların dikildiği 1950'li yıllarda ortaya çıkmıştı. İlk gelenler inşaatlarda çalışan işçilerin yakınlarıydı. Bu işçiler inşaatları dolaşır, sahiplerine kapıcı gereksinimleri olup olmadığını sorarlar, bu işi yapmak isteyen bir yakınları olduğunu, onun adına "garanti" verebileceklerini söylerlerdi. Olumlu yanıt aldıklarında köylerine haber salarlar, akrabalarından bu iş için uygun gördükleri bir karı kocayı İstanbul'a çağırırlardı. Kimi işçiler de inşaatlardaki işlerini bırakarak birikimleriyle kirası düşük bir dükkân kiralayıp esnaflığa soyunurlardı.

Kapıcılar, çalıştıkları apartmanlarda oturanların günlük alışverişlerini de yaptıklarından semt esnafı onlara çok değer verirdi. Hele kapıcı kendilerinden biriyse bu, karşılıklı çıkarlar dengeli yürüdüğü sürece,

her gün düzenli bir gelirin güvence altına alınması anlamına gelirdi. Kapıcı, kendisini İstanbul'a "alarak ona ekmek kapısı açan" esnafa şükran duyguları besler, esnaf da kendi "insani" deneyimlerine dayanarak, araya para meselesi girdiğinde en yakın akrabalığın bile ihaneti önleyemeyeceğini bildiğinden, akrabası ya da yakını olan kapıcıyı her zaman hoş tutardı. Kapıcılar düşük bir ücretle çalışırlar, fakat kira, elektrik, kalorifer, su parası ödemezlerdi. Apartmanlarının alışverişlerini yaptıkları sürece bakkal, kasap, manav giderleri de olmazdı. Karıları evlere gündeliğe gider, kendileri de sürekli bahşiş alırlardı. Kapıcı ailelerinin giysilerini, ayakkabılarını, ev eşyasını apartman sakinleri verirdi. Neredeyse hiç para harcamadan yaşadıklarından, birçok kapıcı çiftinin yastık altında sakladığı altınların değeri, çalıştıkları apartmanda oturan sabit maaşlı memur ailelerinin birikimlerinden daha fazla olurdu. Fakat bunu hiç belli etmezler, ağızlarını her açtıklarında mutlaka yaşamlarından yakınırlardı. İnsanların acıma duygularını harekete geçirmek için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdi. Kendilerini ne kadar çokacındırabilirlerse o kadar yüksek bahşiş koparacaklarını bilirlerdi.

Dışarıdan bakıldığında, yaşamları sefil bir görüntü sergilerdi. Bodrum katlarında, kalorifer dairelerinin yanında, az ışık alan, havasız, nemli, hamamböcekli, küçücük odalarda yaşarlar, karıları sürekli doğururdu. Kendilerinin dışında hiç kimse onca nüfusun el kadar bir odada nasıl yaşayabildiğine akıl erdiremezdi. Kısa zamanda İstanbul çevresinde kendisine bir gecekondu yapmayı başarabilen kapıcılar çevrelerinde büyük saygınlık uyandırırdı. Fakat kapıcıların kendi gecekondularına taşındıkları hemen hiç görülmezdi. Evlerini kiraya vererek ek bir gelir sağlarlardı. En büyük idealleri bir gün bir bakkal ya da manav dükkânı açmaktı. Çoğu ne yapıp edip bu idealini gerçekleştirirdi. Çünkü apartmanların sayısı arttıkça yeni bakkallara, manavlara, kasaplara gereksinim doğuyordu. Esnaflığa atlayan ve yakınlarda ucuz bir eve taşınan kapıcı yerini, kendisine her gün düzenli "iş" getirecek bir köylüsüne bırakırdı. Böylelikle semtteki köylü ailelerin sayısı da giderek artardı.

Kapıcılar bahar ve yaz günlerinde akşam servisini bitirdikten, karıları da gündelik işinden döndükten sonra yemeklerini yiyip kendilerini çoluk çocuk dışarıya atarlardı. Kimileri apartmanların merdivenlerinde, kimileri de alçak taburelerde oturup gelen geçeni seyrederlerdi. İnsanlarla alay mı ederler, ayıplarlar mı, kıskanırlar ya da kin mi duyarlardı, bu hiç bilinemezdi. Kapı önünde otururlarken ağızları boş kalmaz, ya çay içerler ya da çekirdek "çıtlatırlardı". Olağanüstü durumlar dışında hayatlarını hiçbir zaman kendilerinden olmayanlara açmazlardı. Başka kapıcılarla arkadaşlık ederler, "ailecek" birbirlerine gidip gelirlerdi. Çocukları da başka kapıcıların

çocuklarıyla oynardı. İlk başlarda toplumda başka hiçbir kesim onlar kadar kent yaşamının içinde, fakat aynı zamanda da kentsel yaşam biçiminin onlar kadar uzağında değildi. Kentin en gelişmiş semtlerinde yaşıyorlar, ama kentsel yaşamın hemen hiçbir alanında yer almıyorlardı. Çalıştıkları, oturdukları apartmanlardaki insanlarla toplumsal ilişki bağlamında paylaştıkları hiçbir şey yoktu. Önceleri kendilerini savunmak amacıyla geliştirdikleri korunma, gizlenme, kapanma, saklama güdüleri, yaşadıkları yabancılaşma sürecine koşut olarak, giderek bilinçli bir koşullanmaya dönüşmüştü. Yaşamı belli bir "süre" için belli bir "amaç" doğrultusunda koşullandırabilmek ve bunu kendine yönelik katı bir disiplin altında uygulayabilmek ancak kapıcılara özgü bir "bilinç"le gerçekleşebiliyordu.

Bu açıdan bakıldığında Moda'da yapılaşmanın başladığı yıllar gibi 1955 ve 1964 Rum göçlerinin sonrasında da açılan, bakkal, manav, kasap, dükkanlarının; büfelerin, kahvelerin, berberlerin, bilardo salonlarının ve lokantaların sahiplerinin büyük bölümünün semtin "eski" kapıcıları ya da onların çocukları olması bir rastlantı değildi. Mahalle arasındaki tesisatçılar, boyacılar, elektrikçiler gibi elleri her işe yatkın "tamirat ve tadilat" ustaları da onların arasından çıkıyordu. Kimilerine de Tanrı, "Yürü ya kulum!" diyor, zengin oluyorlardı. Ülkemizde önemli sanayi yatırımları yapmış, İstanbul'a beş yıldızlı bir otel kazandırmış, Türkiye'nin en güçlü holdinglerinden birini kurmuş bir saygın işadamımız da bir zamanlar Maçka'da bir apartmanın kapıcısı değil miydi? Moda'nın kapıcıları arasından da önemli işadamları çıkmıştı. Kimi kapıcı çocuklarıysa okullarında üstün başan gösteriyorlar, çok iyi okuyorlar, üniversite profesörlüğüne kadar yükseliyorlardı.

Fakat semte asıl damgasını vuranlar bu "aradan sıynlarılar" değil, süresi 25 yıla kadar uzayan o koşullu dönemlerini henüz yaşamakta olan, apartmanlar var olduğu sürece de yaşayacak olan bu özel toplumsal kesimdi. Yapılaşma sürdükçe bu kesim de büyüyecekti.

Burada, 14 Aralık 2009'da aramızdan aynlan sevgili dostum, yönetmen Zeki Ökten'e 1976 Antalya Film Festivali'nde "en iyi yönetmen" ödülünü getiren "Kapıcılar Kralı" filmini, bu filmdeki usta oyunculuğuyla aynı festivalde "en iyi erkek oyuncu" ödülünü kazanan, 3 Temmuz 2000 günü yitirdiğimiz Kemal Sunal'ı özlemle anıyorum.

Çay Bahçeleri

Moda Burnu'nun Sarayburnu'na bakan sırtında çay bahçesi açmak düşüncesi de ilk kez, Modalı kapıcıların serbest oldukları pazar

günlerinde, özellikle de uzun yaz akşamlarında, kendilerine diğer semtlerden konuk gelen köylülerini nerede ağırlayacakları sorusuna yanıt ararken doğmuştu. Moda'daki kapıcık apartman sayısı beş yüzse, bu, kapıcı ailesi başına ortalama beş nüfus hesabıyla iki bin beş yüz kişilik bir nüfus demekti. Bir de onlara konuk gelen akrabaları, yakınları, köylüleri hesaba katılacak olursa bu sayı üçe, beşe katlanyordu. İlk açılan çay bahçesine daha birinci gününde yüzlerce kapıcı ailesi akın edince, bu akıllı yatmmın hemen arkası gelmişti. Yoksa Modalılar için akşamları bir çay bahçesine gidip rahatsız tahta sandalyeler ya da plastik koltuklarda çay, kahve, gazoz içmenin çekici hiçbir yanı yoktu. Ne var ki çay bahçesi müşterileri bir süre sonra Moda Caddesi'ne de dökülmeye başlayınca, semtin yerlileri ürküp evlerine çekilmişlerdi. On yıllardır süregelmiş Moda Turu (piyasa) geleneği biraz da bu nedenle ortadan kalkmıştı.

Kabuk Değişimi

Moda'nın bakkallarına "kavurma"yı, "bulgur"u, "ayçiçeği çekirdeğini" ilk getirenler kapıcılarsa, birbiri ardınca yükselen ve onların hizmet verdikleri yeni Modalılar da "kısır" ile "acılı ezme'yi getirdiler bir zamanlar meyhaneleri ve pastaneleriyle ünlü bu semte. Meyhane ve pasta kültürünün yerini kısa zamanda kebap, çiğköfte, lahmacun, tantuni, etli pide, dürüm ve her türden unlu mamul aldı.

Kimi okurlarıma inanılmaz gibi gelecektir ama koca Kadıköy'de ilk kebapçı ancak 1950'li yılların sonuna doğru Muvakkithane Caddesi'nde, Hacı Bekir'in sırasında açılmıştı. İç mekânında bir de fıskiyeli havuz vardı. Damakları Kadıköy'deki Osmanağa Camisi'nin yanındaki Yanyalı Fehmi Lokantası'nın leziz yemeklerine alışmış Kadıköylüler bu havuzlu kebapçının yemeklerini ilk başlarda epey yadırgadılar. Şimdiyse hemen herkes bir iki kuşak önce yadırganan o yemekleri büyük bir iştahla yiyor. Bu ürünlere karşı duyulan o dindirilemez doymazlığın hiç kuşkusuz sosyolojik ve kültürel açılardan merak edilmesi, sorgulanması gereken yanları vardır.

Yoksa siz dünyada İstanbul'da tanık olunduğu gibi yüzyıllar içinde oluşmuş mükemmel bir yemek kültürünün 15-20 yıl gibi kısa bir sürede kökünden değiştiği başka bir metropol biliyor musunuz yeryüzünde?

Çocuk Parkı

Neyse, sosyal-kültürel meraklarımızdan biraz sıynlıp çevremize göz gezdirelim. Sağımızda çay bahçesi, solumuzda da küçük bir park ile

Moda Deniz Kulübü'nün tenis kortu var. Bu çocuk parkı kendimi bildim bileli, özellikle hafta sonlarında genç anne ve babalar tarafından oldukça rağbet görür. İçinde, eski cumhurbaşkanlarından Fahri Korutürk'ün bir büstü, çiçek alanları ve çocuklar için bir oyun grubu bulunuyor. Oyun grubunda, üç adet ikili salıncak, küçükler için de iki tane korumalı salıncak var. Yine çocuklar için kayma ve tırmanma grupları da bulunuyor. Oturma gurupları, hem anne ve babalar, hem de yaşlılar için uygun. Trafik ışıklarının anlamı, harfler ve işaretler de, eğitim amaçlı olarak oyun gruplarına konmuş.

Eskiden bu parkın bir de üniformalı bekçisi vardı. Tek görevi geceleri parka kimseyi sokmamaktı. 17-18 yaşlarındaydım, bir arkadaşın evinde kendi icadımız olan karışık bir içki içmiş, biraz da fazla kaçırınca neredeyse komalık olmuştum. Yaşamımdaki ilk ve son sarhoşluğumdu. Arkadaşlarım beni o durumda görürse babamın öfkesi tepesine çıkar düşüncesiyle beni eve götürmemişler, park bekçisini bir şekilde ikna edip park banklarından birine, daha doğrusu beni orada yalnız bırakmayan arkadaşlarımdan birinin dizine yatırmışlardı. Arada bir ölüp ölmediğimi kontrol etmek için kafamı sarsıyorlar, "Aç gözlerini!" diyorlar, fakat ben onları duymama rağmen kapaklarına kurşun bağlanmış gibi ağırlaşmış gözlerimi bir türlü açamıyordum. Bir kez açabildim, o da çok talihsiz bir anda, bekçi bakmış ki arkadaşlarım beni uyandıramayacak, yüzünü yüzüme burunlarımız birbirine değecek yakınlıkta yaklaştırıp yüksek sesle bir dua okumaya başlamış. Duyduğum Arapçanın etkisiyle mi bilmem, gözlerimi açmış, "Neredeyim ben?" diye bağırdıktan sonra yeniden sızmışım. İşte o anda olan olmuş, çünkü gözlerimi açtığım sırada başımı da kaldırınca, alnım bekçinin burnuna çarpmış. Ben hiçbir şey anımsamıyorum, arkadaşlarım anlattılar sonradan. Bekçi bir yandan burnundan akan kanı durdurmaya çalışıyor, bir yandan da "Bu herifin sızdığı falan yok, numara yapıyor!" diye bağırıyormuş. Bu durumda orada kalmam olanaksızlaştığından beni Moda Caddesi'nde, Mühürdar Apartmanı'nda oturan bir arkadaşıma teslim etmişler, o da apartmanın 6. katındaki çamaşırhaneye taşımış. Bu sevgili arkadaşım daha sonra dünya çapında haklı bir üne kavuşacak olan ve 7 Haziran 2005 günü Paris'te hayata gözlerini yuman tiyatrocu Mehmet Ulusoy'du. Toprağına ışıklar yağsın.

Andreas Antipa Köşkü

Moda Burnu'nda halen harap durumda olan taş konak Dr. Andreas Antipa adında Yunan bir hekime aitti. Bay Antipa, 1912 yılında Beyoğlu, Alyon Sokak 21 numaradaki evinde otururken Moda Burnu'nundaki villasını Moda'daki birçok yapıda imzası bulunan Rum

mimar Pappa Kalfaya yaptırmıştı. Dr. Antipa'nın Moda'daki villasında ne kadar oturduğu bilinmiyor. Sürekli olarak Yunanistan'da yaşamış, orada da ölmüştür.

Villa çok zevkli bir mimariye sahiptir. Cephesi dar gibi görünse de arkaya doğru büyük ve kullanışlıdır. Alt kattaki mutfağı, bahçeye bakan serası özenilerek yapılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda Mehmet Ali Paşa adında bir ordu mensubu bu villada kiracı olarak oturmuş, ailesel bir nedenle intihar etmişti.

Vilların daha sonraki kiracıları Moda'nın İngilizlerinden Hugh Lafontaine, ondan sonra da Mahmut Nedim Oyvar'dı. Villa daha sonra Tokyo Büyükelçisi Ferid Tek Bey'e satılmış, fakat Tek Ailesi'nde art arda gelen ölümler sonucu ev yıkılmaya başlamış, önce çatısı çökmüş, pencereleri kırılmış, bahçesi perişan olmuştur. Bugün bir harabe halinde akıbetini beklemektedir.

Lozan Kulübü

Lozan Kulübü 1950'li yıllarda Moda Deniz Kulübü'nün gözle görülür bir biçimde Demokrat Parti yandaşı bir konuma gelmesiyle, 1958 yılında Cumhuriyet Halk partililer tarafından kurulmuş ve açılışı İsmet İnönü tarafından yapılmıştı. Kulüp faaliyetlerini Moda Palas'ın bitişiğindeki gazeteci Sabiha ve Zekeriya Sertel'e ait olan bir villada sürdürüyordu. Kulüpte siyasal ve kültürel içerikli toplantılar yapıldığı gibi dans geceleri de düzenlenirdi. Yıllar önce Ajda Pekkan'ın müzik yaşamının ilk döneminde piyanist Atilla Berkan ile burada sahneye çıktığını anımsıyorum. Karşısına düşen yamaçtan bir merdivenle inilen küçük bir plajı vardı. Plaj kıyıların doldurulmasına kurban gitti, kulüp de parasal sıkıntılar nedeniyle bir süre sonra kapandı.

Daha sonra kurulan ve faaliyetlerine günümüzde de devam eden Yeni Lozan Kulübü'nün eski kulüple ad benzerliğinden başka bir ilgisi bulunmamaktadır.

Frederichi'lerin Evi

Moda Burnu'na yerleşen ilk Levanten aile Tubini'lerdi. Iasent Tubini ile Anjel Kastelli'nin kızları Anet Tubini hayatını Fransuva Frederichi ile birleştirince, Frederichi'ler de Moda'ya yerleşmeye başladılar. Fazıl Paşa Sokağı'nda oturdukları ilk ev, bugün o dönemden yapılmış evlerden geriye sağlam olarak ayakta kalan tek örnektir.

Moda Deniz Kulübü

Moda Deniz Kulübü Derneği 8 Nisan 1935 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün "Denizlere inmek medeniyetin şiarıdır" sözlerinden esinlenerek İsmet İnönü'nün onursal başkanlığında aşağıda adları belirtilen kişiler tarafından kurulmuştur:

Celal Bayar - İzmir Milletvekili, Muvaffak İşmen - İş Bankası Genel Müdür Muavini, Zeki Rıza Sporel - Yüniş Fabrikaları İstanbul Ajansı, Fazıl Öziş - İş Bankası Genel Müdür Muavini, Reginald Whithall - Tüccar, Arthur Whithall - İngiliz Başkonsolosluğu Pasaport Dairesi Şefi, Arnold Haendel - Deutsche Bank İstanbul Şubesi Şefi... Şimdi biraz gerilere gidelim. 1910 yılında, Moda'da yaşayan İngilizler bir Yat Kulübü kurarlar. Sosyal ve kültürel çalışmalarını Moda İskelesi'nde yürüten kulüp, daha sonra Türklerin de üye olmaları nedeniyle Türk-İngiliz Kulübü adını alır. Türk İngiliz Kulübü bir süre sonra, önceleri odun deposu olan ve Van Valisi Tahir Paşanın oğlu Cevdet Bey tarafından kagir bir ev haline dönüştürülen binaya taşınır. Bu binanın son sahibi Avukat Celal Sofu'dur. Türk-İngiliz Kulübü'nün terk ettiği vapur iskelesindeki yere de Leyla Asım Turgut tarafından kurulan Moda Su Sporları Kulübü yerleşir.

Türk-İngiliz Kulübü'nün 1935 yılında Moda Kulübü adını alması ile gerçekleşen değişim, Dr. Müfid Ekdal'ın Kadıköy isimli yapıtında şöyle anlatılmaktadır: "O yıllarda Zeki Rıza Sporel'in Ceylan isimli bir kotrası vardı. Zamanın İktisat Vekili Celal Bayar ile yaptıkları bir kotra gezintisindeki sohbet sırasında Atatürk'ün 'Denizlere inmek medeniyetin şiarıdır' sözlerini dile getiren Bayar, dört beş ay sonra Zeki Rıza Sporel'in Bahçekapı'daki Milli Spor isimli mağazasına uğradı ve bir Deniz Kulübü kurulmasının mümkün olup olmadığını sordu. Zeki Bey de bu işin pek kolay olabileceğini; ancak 30 bin TL'ye ihtiyaç olduğunu söyledi. Ertesi gün İş Bankası'ndan 30 bin TL'lik bir kredi açılmış ve Deniz Kulübü kurma çalışmaları başlatılmıştı."

Nihayet 8 Nisan 1935 tarihinde Türk-İngiliz Kulübü'nün bulunduğu binada Moda Deniz Kulübü kuruldu. Zamanla bu bina kulübün ihtiyaçlarına cevap veremez hale geldi. Bunun üzerine Zeki Rıza Sporel ve arkadaşları, kurdukları Moda Turistik Ltd adlı şirket aracılığıyla Moda Burnu'nun sırtlarını oluşturan arsaları önce satın aldılar, sonra da Mimar Emin Onat'ın çizdiği bir otel projesi çerçevesinde bugünkü kulüp binasının da yer aldığı alanı doldurma yoluna gittiler. Daha sonra, doldurulan arazinin 12 dönümlük bölümü Moda Turistik Ltd adına, kulüp binasının yer aldığı alanın 2 dönümlük kısmı da hazine adına tapuya tescil ettirildi ve bugünkü yeni kulüp

binasının yapımına başlandı. Bir Yugoslav firması tarafından yürütülen inşaat 1960 yılında henüz karkas halindeyken kamu kuruluşları tarafından durduruldu. Bu yüzden uzun yıllar bugünkü kulüp binasına taşınmak mümkün olamadı. Bu arada 1982 yılında Avukat Celal Sofu'nun varisi ve oğlu Avukat Dr. Ziya Sofu'nun eski kulüp binasını satışa çıkarması ve mali durumun o tarihte çok yetersiz olması Moda Deniz Kulübü'ne bir hayli sıkıntılı günler yaşatmıştır. Tüm bu mali ve yasal güçlüklere rağmen büyük özverilerle inşaat tamamlanmış ve 1983 yılında Moda Deniz Kulübü bugünkü binasına geçme olanağına kavuşmuştu.

1996 yılında Kulüp binasının bitişiğinde yer alan 12 dönümlük arazi, Moda Turistik Ltd Şirketi'nin tüm hisseleri satın alınmak suretiyle Moda Deniz Kulübü'nün mülkiyetine geçirilmiştir. 1997 yılındaysa kulüp binasının içinde yer aldığı ve hâzineden her yıl kiralanan 2 dönümlük arazi üzerinde de 30 yıllık irtifak hakkı sağlanmıştır. Moda Deniz Kulübü yıllarca verdiği uğraş sonucu İstanbul'un belki de en değerli arazisine sahip bir konuma ulaşmıştır.

1935 yılında 192 üyesi olan Moda Deniz Kulübü'nün bugün 4 bin üyesi bulunmaktadır. Lokantaları, barları, toplantı salonları, yüzme havuzları ve güneşlenme alanları ile 12.000 m²'lik bir alana yayılan kulübün 5 bin m²'lik açık otoparkı da bulunmaktadır.

Yıllar önce bir akşam bir arkadaşımla birlikte Koço'nun önünde Garabet Usta'dan buzlu ceviz almıştık. Sırtımızı Koço'nun duvanna dayamış, cevizlerimizi yerken, karşımızda, (eski) Moda Deniz Kulübü binasının kapısında yavaş yavaş birikmeye başlayan şık giyimli kalabalığı seyrediyorduk. Yüzleri gece makyajlı şık kadınlar, uzunlu kısalı gece elbiselerinin, tuvaletlerinin üzerine, gittikçe serinlemeye başlayan havayı düşünerek etoller, şallar almışlardı. Kollarındaki bileziklerin, boyunlarındaki kolyelerin, kulaklarındaki küpelerin taşları her hareketlerinde çevrelerine pırıltılı ışıklar saçıyordu. Erkeklerin üzerinde koyu renk takımlar vardı. Eşleri kollarında, kapıya yaklaştıklarında göğüslerini daha da şişirerek yürüyorlardı. O akşam Türk sanat müziğinin büyük üstadı Münir Nurettin Selçuk yemek sonrasında kısa bir konser verecekti. Kulüp yönetimi her yıl olduğu gibi o yıl da sezonu görkemli bir etkinlikle kapatmak istemişti. Kulüp başkanı böyle özel günlerde çoğu Demokrat Partili olan politikacı, bürokrat ve işadamı konuklarını kapıda karşılar, tek tek ellerini sıkardı. Kapıdaki yığılmanın nedeni de buydu.

Gözlerim kapıdaki kadınların üzerlerindeki giysilerden, mücevherlerden çok usta kuaförlerin elinden çıkmış saçlarına takılmıştı. Özellikle varsıl kadınlar arasında o sıralar yeni ortaya

çıkmaya başlamış olan “sarışınlaşma” modası bu kadınların neredeyse tümünü sarmıştı. O yıllar, Türklerin “Amerikanlaşma” çabalarına hız verdikleri yıllardı. Kadınlar da “Amerikanlaşmaya” önce saçlarından başlamışlardı. Berberlere koşuyorlar, saçlarını sarıya boyatıyorlardı. Kim Novak, Grace Kelly, Doris Day, Jane Mansfield, Marilyn Monroe gibi dönemin Amerikan sinemasının ünlü yıldızları Türk kadınları için “ideal” örneklerdi. Saçlarını onlar gibi kestiriyorlar, onlara benzemeye çalışıyorlardı. En esmer kadınlar gibi tenlerinin koyuluğuna aldırmadan “sarışınlaşıyorlardı”. Ortaya “Türk sarısı” denen özgün bir renk çıkmıştı. Bu kadar çok sarışın kadını bir arada görmek İskandinav ülkelerinde bile olası değildi.

Kulüp konuklarımn üzerinde bir tedirginlik vardı o akşam. Ne kadar saklamak isteseler de çok gergin oldukları görülüyordu. Kendilerini seyreden insan kalabalığından ürkmüş gibiydiler. Kuyruk uzadıkça uzuyor, onlar da bir an önce içeri girmek için sabırsızlanyorlardı. Bu sırada korktukları başlarına gelmiş, kuyruğu yarıp kulüp binasının yanındaki merdivene doğru yürümek isteyen bir grup gence kuyruktaki kadınlardan biri, “Terbiyesizler” deyince, onlar da karşılık vererek, “Hesap vereceğiniz günler yakın!” diye bağırmaya başlamışlardı. Ortalık birden karışmış, aynı anda da çevreden gençlere destek veren alkışlar yükselmişti. Ama gençler olayı büyütmeden oradan uzaklaşmışlardı. 27 Mayıs 1960 öncesi Türkiye böyle sıkıntılı, gergin günler yaşıyordu.

Konser gecelerinde Deniz Kulübü’nün önü sandallarla dolardı. Kimileri yanlarında içkilerini, mezelerini de getirirler, bir yandan demlenip bir yandan da kulüpteki eğlenceye uzaktan da olsa ortak olurlardı. Yemek sırasında genellikle İtalya’dan gelen orkestralar hafif müzik ve dans müziği çalarlardı. Birkaç sezon arka arkaya gelen (adı ya Enzo ya da Renzo idi) yakışıklı bir şarkıcı sesi kadar yakışıklılığıyla de ün yapmış, birçok kızın kalbinde taht kurmuştu. İtalyan şarkıcı benim de arada sırada gidip dans ettiğim beş çaylarında Volare, Piove, La Novia, Julia, Come Prima gibi her yıl yapılan San Remo Müzik Festivali’nde derece almış şarkılardan seçerdi repertuarını. Orkestra beş çayının sonuna doğru mambo, ça-ça-ça, merenge gibi Latin Amerika danslarına geçer; kapanış çoğunlukla o dönemde bir salgına dönüşen rock’n roll ile yapılırdı.

Özel akşam konserlerinde sanatçılar yemek servisi bitip de tabaklar toplandıktan sonra çıkarlardı sahneye. Hiç şaşmayan bu kuralı, Ankara’daki ünlü Süreyya Lokantası’nın sahibi olan, yaz aylarında İstanbul’a gelerek kulübün gastronomi şefliğini üstlenen Süreyya Bey koymuştu. 1917 Devrimi’nden sonra İstanbul’a kaçan, oradan da Ankara’ya geçen Beyaz Rus asıllı bu ünlü gastronomun adı 1920’li

yılların ortalanna kadar Sergei (Seıj) Homyak'tı. Ankara'nın ünlü Karpiç Lo

kantası'nda garson olarak işe başladıktan kısa bir süre sonra şefliğe yükselmişti. Sürekli hizmet ettiği Atatürk bir akşam bu çalışkan şef garsonun adının Serj olduğunu öğrenince; "Bundan sonra senin adın Süreyya olacak, sana çok sevdiğim Süreyya Paşa'nın adını veriyorum" demişti. Bu arada Müslümanlığı da kabul eden Süreyya Homyak 1942 yılına kadar Karpiç'te çalıştıktan sonra Kızılay'daki Soysal Han'ın altında kendi adını taşıyan lokantasını açmıştı. Tüm Ankara protokolü kısa sürede devamlı müşterisi olmuş, önemli devlet ziyafetleri burada verilmeye başlamıştı. Süreyya'ya erkekler koyu renk kostümle, kadınlar da gece giysileriyle girebiliyorlardı. Ankara'daki Süreyya Lokantası'nın ömrü 1963 yılında Soysal Han'ın yıkılmasıyla son bulacak, Süreyya Bey de İstanbul'a göçerek Bebek'te aynı adı taşıyan bir lokanta açacaktı. Ankara Süreyya'nın kapanmasından birkaç yıl sonra Bestekâr Sokak'la Güfte Sokak'ın kesiştiği köşede Bektaş Bey tarafından açılan ve varlığını günümüzde de sürdüren "Süreyya Pavyon"unsa Süreyya Bey'le gönül bağı dışında bir ilişkisi yoktu.

Süreyya Homyak, 93 yaşına kadar yaşayacak, Bebek'teki lokantasını 20 yıldan fazla bir süre işletecekti. Karpiç'in, Süreyya lokantalannın birçok müşterisi gibi Moda Deniz Kulübü'nün -sayıları oldukça az da olsa- kimi sonradan görme üyeleri gastronomi adabını Süreyya Bey'den öğrenmişlerdi. Aşırı titiz bir insandı.

Konserler sırasında kulüpte sinek uçsa duyulurdu. Münir Nurettin Selçuk şarkı söylerken yandaki Koço'da da servise ara verilir, garsonlar, gürültülü müşterilerini kibarca uyanrlardı. Moda'dan Fenerbahçe Burnu'na kadar bütün koy derin bir sessizliğe gömülür, yalnızca üstadın o eşiz sesi duyulurdu. Müzik, müzik gibi dinlenirdi o yıllarda. İnsanlar sanata da, sanatçıya da büyük saygı gösterirlerdi. Saygı, varsılı ve yoksuluyla İstanbul insanının ortak değerlerinden biriydi. Ne yazık ki kent köylüleştikçe, saygı da yerini, o zamanlar İstanbulluların bir gün tanık olacaklannı, tanık olmak durumunda kalacaklarını hiç tahmin etmedikleri, hiç düşünmedikleri, düşünemedikleri "yeni değerler"e bırakacaktı.

Moda Koyu ve Vapur İskelesi

Arabesk-Türk mimari üslubunda mimar Vedat Tek tarafından yapılan dikdörtgen formundaki yapının yapım tarihi, güney cephesinde bulunan "Moda 1335" tarihi Hicri veya Rumi olarak belirtilmediği için 1917 veya 1919 olarak alınabilir. İlk yapıldığında üst katında döner

merdivenle ulaşılan pergolalı bir açık hava seyir terası vardı. Daha sonra bu kat yine Vedat Tek tarafından ahşap bir strüktürle kapatılmıştır. 1917 yılında Rus Devrimi'nden sonra İstanbul'a sığınan Rusların üst katında gazino işlettikleri anlatılır. Sonraki yıllarda hem bu strüktür hem de pergola kaldırılmıştır. Yapının dört cephesi de birbirinden farklı düzenleme ve öğelere sahiptir.

İnsanların Cumhuriyet'in kazanımlarına yürekten sahip çıktıkları, bayramların "bayram" gibi coşkuyla kutlandığı eski yıllarda her 1 Temmuz'da kutlanan Kabotaj Bayramı şenliklerinde Moda İskelesi iğne atılsa yere düşmeyecek ölçüde insanla dolar taşardı. Modalılar o gün en şık giysilerini giyerler, Moda İskelesi'nden koyda düzenlenen çeşitli etkinlikleri izlerlerdi. Kabotaj, bir devletin kendi limanları arasındaki deniz ticaretinde ayrıcalık hakkıydı. Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonlar çerçevesinde yabancı ülke gemilerine tanıdığı kabotaj ayrıcalığı, Lozan Barış Antlaşmasıyla 1923 yılında kaldırılmış, bu ayrıcalığı Türkiye Cumhuriyeti'ne veren Kabotaj Kanunu 1 Temmuz 1926 tarihinde yürürlüğe girmişti. Bu yasaya göre, akarsularda, göllerde, Marmara denizi ile boğazlarda, bütün karasularda ve karasular içinde kalan körfez, liman, koy ve benzeri yerlerde, makine, yelken ve kürekle hareket eden araçları bulundurma; bunlarla mal ve yolcu taşıma hakkı Türk yurttaşlarına veriliyordu. Kanunda ayrıca; dalgıçlık, kılavuzluk, kaptanlık, çarkçılık, tayfalık ve benzeri mesleklerin Türk yurttaşlarınca yerine getirilebileceği belirtiliyor, yabancı bandıralı gemilerin yalnız Türk limanlarıyla yabancı ülkelerin limanları arasında insan ve yük taşıyabileceği kabul ediliyordu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1960'ların ortalarına kadar herkesin özene bezene giyinip rıhtım yolunda yürüme alışkanlığı vardı. Akşamüzerleri Moda turu yapanların hedefi mutlaka iskele olurdu. Tur, Moda Caddesi'nin Rıza Paşa Sokağı ve Cem Sokağı ile kesiştiği noktadan başlardı. Deniz yönüne doğru yürünür, caddenin çatallaştığı yerde sağdaki, Moda Burnu'nu yarım ay şeklinde çevreleyen Ferit Tek Sokağı'na girilir, bu sokakta kısa molalar verilerek karşıdaki tarihi yarımadanın günbatımlarında kazandığı o görkemli manzara seyredildikten sonra, Moda Deniz Kulübü'nün eski binasının üst kapısının yanındaki merdivenlerden iskele yoluna inilirdi. İskelede dostlarla, arkadaşlarla ayaküstü sohbetler yapılırdı. Bu arada çocuklar, gençler arasında haytalıklar da eksik olmazdı.

Bir aralar iskelede gençlerin birbirlerini denize itmeleri gibi düşündüğümde bugün bile tüylerimi diken eden bir "eşek şakası" moda olmuştu. Bu "şaka" için seçilen kurbanlar genelde Moda turu için özenle hazırlanmış, belki yeni bir kızla tanışmayı uman veya tanıştığı bir kızla buluşacak olan, üstü başı en düzgünler arasından

seçilirdi. Denize itilenler, kafalarını sudan çıkarır çıkarmaz, “Saatim! Saatim!” diye feryat ederlerdi. İtme olayı sinsice gerçekleştirildiğinden “suçlu” çoğunlukla gizli kalırdı. Kurban, üzerindeki giysileriyle kayıkhaneye kadar yüzer, o sahile çıkana kadar “suçlu” olay yerini çoktan terk etmiş olurdu. Denize itilen kurbanın dramı karaya çıktığında son bulmazdı, çünkü evi nerede olursa olsun, üzerinden hâlâ şırıl şırıl sular akar durumda, ayakkabılarından “vıç vıç” sesler çıkartarak Moda Caddesi’ne, kalabalık içine çıkmak, yürümek zorundaydı. İnsanlar önce acıyan gözlerle bakarlar, sonra nedense yüzlerinde kahredici bir tebessüm belirirdi.

Başıma geldiğinden biliyorum!

O yıllarda Moda Koyu, denizin deniz gibi yaşandığı renkli bir koydu. Yüzünüz iskeleye dönük olarak durduğunuzda sol yanınızda denizde çok sayıda sandallar, motorlar, küçük yelkenliler ve onların arasında serpiştirilmiş gibi duran “deniz evlerini” görürdünüz. Eminim, birçok okur “deniz evi” nedir, bilmiyordur. İstanbul’da deniz, insanların yararlandıktan bir doğa parçası olmaktan çıkınca bu tür hoşluklar, sevimlilikler de ortadan kalktı. Deniz evi, kare biçiminde, altı düz fakat sallanmaya karşı bir önlem olarak alt merkezine bir “safra” (ağırlık) yerleştirilmiş, suyun bir metre kadar üzerinde kalan düzeyine kapılı, pencereli, kapısının önünde bir de teras alan bırakılmış mutfak, duş/tuvalet bölümlerinin de olduğu ahşap bir evin oturtulduğu ilginç bir deniz aracıydı. Belki “araç” yerine “mekân” demek daha doğru olacaktır, çünkü bu evlerin hareket etmelerini sağlayacak bir motorları, herhangi bir mekanizmaları yoktu. Kışın karaya alınırlar, yaz aylarında da elden geçirilip denize indirildikten sonra bir motor tarafından çekilerek yazı geçirecekleri yere getirilip demirlenirlerdi. İskele turlarımızda sayılan dördü beşi geçmeyen bu deniz evlerinin “teraslarında” genellikle “evin erkeği” tarafından mangalda pişirilen balıkların kokusu burnumuza gelirdi. Oturduğun “evin” terasından aşağıya atlayıp yüzmek gibi, olta sallayıp tuttuğun balığı taze taze mangala atmak da keyifli bir işti. Sanırım bu deniz evleri Denizcilik Bankası’nın çekilişle belirlenen talihli müşterilerine verdiği bir armağandı.

Koy, ya yüzme ya da balık avı keyfinden dönen neşeli insanların sandallarıyla, motorlarıyla dolu olurdu. İster kiralık isterse özel olsunlar, sandalların, motorların, yelkenlilerin dönüp dolaşıp gelecekleri yer Salih Reis’in kayıkhanesiydi. Salih Reis uzun yıllar önce Moda’ya yerleşmiş, kayıkhaneyi Rum bir balıkçıdan devralmıştı. Oğullarıyla birlikte işletiyordu. Düzenli, disiplinli, herkese karşı saygılı ve sevecen bir insandı. En büyük oğlu Hamdullah ağabey Saint Joseph Fransız Lisesi’ni bitirmişti, fakat taksicilik yapıyordu, Moda’daki beş

taksiciden biriydi. 1949 modeli “kamburlu” mavi renkte bir Ford otomobili vardı. Moda’da gücüyle, kuvvetiyle haklı bir ün yapmıştı. Sizi, ilgisiz bir yerde bir kız arkadaşınızla görür, arabasıyla yanınıza yaklaşır, sorar, “evet” yanıtı aldığında arabasına alıp gideceğiniz yere kadar götürür, “ağabeylik hukuku” izin vermediğinden para almazdı. Salt bu nedenle değil, gençlik yıllarımızda dışandan gelen uyuşturucu dâhil her türlü tehlikeye karşı biz, semt çocuklarını kendini sakınmadan koruduğu için onu saygıyla anıyorum.

Şimdi ne kayıkhane, ne Hamdullah ağabey gibi ağabeyler, ne o cıvıl cıvıl insanlı deniz kaldı Moda’da. Yeni Modalılar denizin kıpırtılı dalgalarının kumları yalarken çıkardığı, insanları hayallere sürükleyen o sesi tanımadıkları gibi, onların çocukları da çıplak ayakla kumlarda, çakıl taşlarının üzerinde, kayalarda yürümenin unutulmazlığını yaşayamıyorlar. İyi ki o güzel günleri yaşamışız, şanslı insanlarmışız.

İlkbaharda tekneler suya indirilir, ahşap gövdeleri iyice şiştikten sonra yeniden karaya alınarak kurumaya bırakılırdı. Kuruyan gövdelerine önce kalafat, sonra astar çekilir, üzerine iki kat boya sürüldükten sonra denize hazır duruma getirilirdi. O haftalarda kayıkhanede hep duyulan deniz, yosun, balık ve mazot kokularına vernik, boya kokuları da karışırdı. Kimi günler gider, kayıkhanenin denize uzanan, ayakları yosun tutmuş tahta iskelesine oturur, pırıl pırıl boyanmış tekneleri seyrederdim.

Bir de Salih Reis’in kayıkhanesiyle Moda Deniz Hamamı arasındaki minik bir koycukta, sandalcılık yapan İbrahim Usta vardı. Bir bacağı sakattı bu yaşlı sandalcının. Yaz boyunca o koycukta, kendi elleriyle yaptığı küçük bir kulübede yaşardı. Kimi akşamüstleri balığa çıkar, istavrit, izmarit, kolyoz tutardı. Balık dönüşü mangalını yaktığında çevreye, insanı imrendiren nefis kokular yayılırdı. Bir ara mahalleden bir arkadaşımla ortaklaşa kullandığımız bir sandala da bakmıştı İbrahim Usta. Kendisine önerdiğim bakım parasını geri çevirdiğinden, altta kalmamak için ona arada sırada fırından taze ekmek, bakkaldan da bir şişe ufak Yeni Rakı ile biraz nevale alırdım. Bunlar İbrahim Usta’yı alacağı üç beş liradan çok daha fazla mutlu ederdi. Hayatımın “adam gibi” ilk rakısını da 1959 yılının bir yaz akşamında onun istavrit mangalı başında içmiştim. O akşam, aklına nereden estiyse bana da rakı koymuş, “İç da!” demişti. Çekindiğimi görünce önce bir yudum rakı, arkasından da bir yudum su içmiş, “Ha böyle işte” demişti, “ha böyle içilur bu meret!” Balıklarla birlikte şişeyi de bitirmiştik.

Salih Reis ile İbrahim Usta hemşeriydiler. Kendilerinden başka kimsenin bilmediği bir nedenle çok uzun bir zaman önce araları

açılmış, birbirlerine küsmüşlerdi. İbrahim Usta kulübesine gidip gelirken zorunlu olarak Salih Reis'in kayıkhanesinin önünden geçerdi. Karşılaştıklarında başlarını çeviririler, birbirlerine selam bile vermezlerdi. Oysa İbrahim Usta'nın üç kiralık sandalının üçünü de ona Salih Reis'in armağan ettiği bilinirdi. Hemşerileri ikisini barıştırmak için çok uğraşmışlar, ama bakmışlar ki olmuyor, "Laz inadı işte!" deyip çekilmişlerdi aradan.

Yeri geldi, Deniz Bitti kitabımda yayımlanan bir anımı aktarayım: "Moda Deniz Kulübü'nün İtalyan Orkestrası, her Perşembe olduğu gibi o gün de akşam çayı programını 'I found my love in Portofino' şarkısıyla bitiriyordu. Kiralık sandallar kayıkhanelere geri dönüyorlardı. Saat on dokuz olmalıydı. Handan'a, onu etkileyecek bir gösteri sunmak istiyordum. İskelenin parmaklıklı demir kapısının önüne gelmiştik. Kapı, her zamanki gibi kapalıydı. Birden elini bırakıp, 'Gel!' dedim. Rıhtımın sağ tarafında, üzerinde zıpkını andıran demir çubuklar bulunan yarım çembere tutunarak aşağıya indim. Aşağıdaki yosun tutmuş sivri kayaların yabancısı değildim. Balıkçılar akşamları bu kayalara ıstakoz sepetleri bağlarlardı. Kim bilir kaç kez, sabaha karşı gelip bu sepetlerden ıstakoz (ç)almıştım. Gün doğarken, Mustafa'nın Çayırı'nın altında, Deniz Hamamı'nın bitişiğindeki minik kumsalda ateş yakıp, kızgın teneke üzerinde pişirilmiş ıstakozu, denizde soğutulmuş Dimitrakopulo şarabının eşliğinde yemeye doyum olmazdı.

Handan da arkamdan aşağıya indi. İnerken yardım ettim. Beli incecikti. Heyecanlanmıştı. Göğsü inip kalkıyordu. 'Seni seviyorum," dedim. Bir şey söylemesine olanak bırakmadan onu öptüm. O da, ben de titriyorduk. Her şeyin bu kadar sorunsuz, bu kadar kolay olabileceğini düşünmemiştim. Üzerinde turkuvaz, dar bir bluz vardı. Boyun kısmı göğüs çatalına kadar açıktı. Beyaz kloş eteğinin altına o günlerin modası kabarık bir jüpon giymişti. Küçük ayaklarında bale pabuçlarına benzer, ince deriden, beyaz pabuçlar vardı. Onları ellerimle çıkartmak, ayaklarını okşamak istiyordum. Kafamdan geçenleri bilmiyordu. Çıplaklığını görmek, yaşamak istiyordum. Ama bu, olmayacak bir şeydi. Yukarıda insanlar dolaşıyordu. Konuştuklarını, gülüştüklerini duyuyorduk. Bizi görebilirlerdi.

Çömelip suya eğildim. İki avucumu birleştirip denize daldırdım. Bu, daha önce aynı yerde, başka bir kıza da denediğim bir gösteriydi. Kızlar romantik, duyarlı gençlerden hoşlanıyordu. Avuçlarıma su alıp doğruldum. Arkamda, ayakta durmuş, beni izliyordu. Ellerimi yukarı kaldırıp hafifçe aralayınca, su parmaklarımm arasından dökülmeye başladı. Akarken bileklerimi, kollarımı ıslatıyordu. Gözlerimi, avuçlarımdan akıp giden sudan ayırmaksızın, bu hareketi birkaç kez

yineledim. Hiçbir şey sormuyordu. Sormazsa, oyun boşa gidecekti! Hafif, ama onun da duyabileceği bir sesle, 'Yazık!' diye mırıldandım, 'Çok yazık!'. Ellerimi bir kez daha suya daldınrken, beklediğim soru geldi. 'Neye yazık? Hem sen böyle ne yapıyorsun Tanrı aşkına?' Başımı arkaya çevirip gözlerinin içine baktım. Dirseklerimden sular süzülüyordu.

'Görüyor musun' dedim, 'su nasıl akıp gidiyor? Boşa giden sevgiler gibi...' Sözü yine sevgilisine getirmek istiyordum. Ondan ne zaman söz etsem, içten içe kendini suçladığını anlamıştım. İki arada kalmışlığı, çaresizliği beni kışkırtıyordu. Üzüntü, acı, öfke onu güzelleştiriyordu. Yüzü renkleniyor, gözleri buğulanyor, vücudu geriliyordu. Böyle anlarda ona dokunmaktan hoşlanıyordum. Hiç direnmiyordu. Yüzünü okşuyor, öpüyordum. Oyunu sürdürmeye kararlıydım. 'Benim sana avucumdaki bu sulardan başka verebileceğim bir şeyim yok!' Ucuz aşk romanlarından çalıntı bu sözcükler ağzımdan dökülürken, sol kolumu beline dolamış, kendime doğru çekmiştim. Yüreğinin atışını göğsümde duyuyordum."

Kısacası romantik çocuklardık. Beyaz yalanlarsa romantizmimizin tuzu biberiydi.

1986 yılında vapur seferlerinin iptal edilmesiyle kaderine terk edilen iskele binası, Kadıköy Belediyesi ve Moda Gönüllüleri'nin çabaları doğrultusunda, 2001 yılında Deniz Ticaret Odası tarafından restore edilerek yeniden hizmete açılmış, fakat yeterli yolcu bulunmaması nedeniyle vapur seferleri konmamıştı. Daha sonra içkili bir lokantaya dönüştürülen yapının İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne geçmesinden sonra lokantanın işletme hakkı bir belediye kuruluşu olan Beltur'a devredilince alkollü içki satışı yasaklandı. Şimdi orada, Fenerbahçe Burnu'nun, Prens Adaları'nın, eski İstanbul'un o muhteşem manzarasına karşı çay, kahve, meşrubat ve şerbet içiliyor.

Koço'nun Moda Park Lokantası

Kayıkhanenin üstündeki, Koço'nun Moda Park Lokantası'nın terası yaz aylarında her akşamüzeri "kerahet vakti"ni kaçırmak istemeyen akşamcılarla dolardı. Terasın iskele yoluna bakan arka köşesindeki masa "Modalı abiler" için tutulurdu. Nedim, Özcan, İsmail, Ayhan ve öbür abiler... Zamanın ünlü futbolcuları "Leyla" Basri Dirimlili, "Sinyor" Can Bartu da çoğu zaman aralarında olurdu. Masanın müdavimleri Koço'ya inmeden önce mutlaka çarşı içindeki Meraklı Lostra Salonu'na uğrarlar, İliya Efendi'ye ya da oğullarına ayakkabılarını boyatırlardı. Toprağı bol olsun, İliya Efendi'nin

dükkânının bir özelliği de; İstanbul'da duvarında orijinal yağlıboya tablo bulunan tek lostra salonu olmasıydı. Biz yeniyetme gençler o "abiler"e hem özenir, hem de için için öfkelenirdik. Çünkü onlar Koço'da oldukları sürece Rum patronların gününe göre değişen hoşgörüsü buna olanak tanısa bile içeri adım atamazdık. Kazara girip gözlerden uzak bir masaya ilişsek, kaşları kalkar, küçümseyen, aşağılayan gözlerle bizi süzmeye başlarlardı. Bu işkenceye fazla dayanamaz, kalkıp giderdik. Böyle adı konmamış, ama hep uyulan, uyulması istenen töreleri vardı Moda yaşamının.

Moda Park Lokantası da semtin kendine özgü törelerinin canlı tutulduğu bir yerdi. 1931 yılında Koço Korantos adında bir Rum tarafından açılmıştı. Koço daha önce, 1928 yılında Mühürdar'da, Mahmut Muhtar Paşa Köşkü'nün deniz yönündeki kapısının karşısındaki yamaçta bir gazino işletmişti. Koço buradan ayrılınca Mühürdar Gazinosu gençler gibi yaşlıların da dans edip eğlendikleri nezih bir mekân olarak kalmıştı. Daha sonra aynı yerde açılan çay bahçesiyse insanlara aynı tadı vermedi. Koço'nun yeni yerinde daha önceleri yine bir Rum'un işlettiği balıkçı kahvesinin bulunduğu, altının da basit bir balıkçı barınağı olmasına rağmen kıyıyı yalayan dalgaları, önündeki sandalları, kıyıda duran paslı çapaları, kırık seren direkleri, tertemiz denizi, taze balık kokularıyla şiirsel bir görüntü sergilediği anlatılırdı. Daha önce de dile getirdiğim gibi biz bu şiirselliğin son günlerine yetişmiştik. Yine de şanslı sayılırdık, ama ne yazık ki her zaman işinin başında durduğu, her müşterisinin adının ezberinde olduğu, özelliklerine, damak zevkine göre mezeler, yemekler sunduğu söylenen Koço'yu tanıyamamıştım. Moda'ya taşındığımız 1954 yılında bir felç geçirince, yerini kız kardeşiyle lokantanın şeflerinden Atanasios Cano ve Stelyo Mavro'ya bırakmış, 1956 yılında İstanbul'da ölmüştü. O dönemde Moda Park Lokantası'nın kapalı bölümü oldukça küçüktü, daha sonra terasın bir bölümü kapatılarak kapasite 85 kişiye çıkarıldı. Bir süre sonra da teras tümüyle kapatılarak kapasite 165 kişiye yükseldi. Çok daha sonra lokantanın arkasındaki deniz manzaralı geniş bahçe iki set halinde ve 85 kişi alacak şekilde açık bölüm olarak düzenlendi. Her ikisi de 1996 yılında yaşama veda eden Bay Cano ile Bay Mavro yaşlılık nedeniyle lokantayı 1985 yılında eski aşçılardan Şeref Yavuz, Hilmi Suna, Fahri Şeker ve Mustafa Yılmaz'a bırakmışlardı.

Şükrü Saraçoğlu Hükümeti'nin Almanyadaki nasyonal sosyalist uygulamalardan esinlenerek koyduğu Varlık Vergisi'nin İstanbul'un Rum, Ermeni, Yahudi tüccarlarını art arda iflasa sürüklediği 1942-1943 yılları arasında kendisinden 70 bin lira gibi o yıllara göre çok büyük bir para istenen Bay Koço'nun bu vergiyi ödeyemediği, bu nedenle lokantanın bir süre kapalı kaldığı söylenirdi. Eski Modalıların,

Başbakan Saraçoğlu'nun o tarihlerde Fenerbahçe Spor Kulübü'nün de başkanı olduğunu, kulübün bu lokantanın altındaki, bir Rum'a ait olan balıkçı barınağını kürek takımının kayıkhanesi, lokantayı da kürekçilerin lokali yapmak istediğini, Bay Koço'ya gelen ağır verginin de aslında bu yeri "bedavaya kapatmak" için konulduğunu anlatırken yüzleri kızarırdı. Fakat Bay Koço, her şeye rağmen direnince hevesi kursağında kalmıştı kurnaz başbakanın.

Koço'nun lokantasının duvarlarında Mozart, Beethoven, Strauss gibi ünlü bestecilerin metal kabartma portreleri asılıydı. Moda Koyu'na bakan lokantanın hiç değişmeyen kuralları vardı. Yeşilköy'deki Bulgar Nuri'nin fasulyesi, Yeniköy'deki Yorgo'nun palamut pilakisi nasıl efsaneleşmişse, Koço da arnavutciğeri ve midye çeşitleriyle ün yapmıştı. Balığı, müşterinin istediği gibi değil de mevsimin gerektirdiği gibi pişirirdi. Mevsimin ne gerektirdiğini de bir tek kendisi bilirdi doğal olarak. Koço, İstanbul'da "meyhane kültürü" denince akla ilk gelen yerlerden biriydi. Garsonlarının saygılı davranışları, temizliği, tiril tiril beyaz masa örtüleri ve düzgün servisiyle bir okuldu aynı zamanda. Yukarıda sözünü ettiğim "abilerimiz", şimdilerde pek önemsenmeyen meyhane adabını Koço'dan, Stelyo'dan, Atanasios'tan öğrenmişlerdi. Bu adaba göre bacak kadar çocuklarla koskoca adamların aynı yerde rakı içmeleri uygun düşmezdi. Ancak gönülleri istediği zaman, acıma duygularının kabardığı o pek nadir anlarda, aşağıda dolanan bizlere el ederler, yukarıya, yanlarına çağırırlardı. Onlarla aynı masada oturup, lütfedip verdikleri iki damla rakıyı, üstelik de karşılıklı kadeh tokuşturarak yudumlamak, Moda'da çok az gence nasip olan bir bahtiyarlıktı. Bunu kendi aramızda, delikanlılığa attığımız önemli bir adım sayardık. Masada, üstümüzü başımızı, el kol hareketlerimizi, kadehi ağzımıza götürüşümüzü, rakıyı yudumlayışımızı, oturup kalkışımızı, konuşmalarımızı dikkatli gözlerle incelerler, yerine göre uyarırlardı. Çoğu zaman sinirimizi bozan bu "özel eğitim"in bizlere neler kazandırdığını ileride yaşayarak görecektik. Ama o zamanlar bunun ayırımına varamayacak kadar çocuktuk daha; toy delikanlılardık.

Aya Ekaterini Ayazması

Moda Park Lokantası'nı dünyada benzersiz kılan, içinde küçük bir Rum Ortodoks kilisesiyle bir ayazma bulunmasıdır. Aslında bir kilise olan Ayazmayı 1924 yılında Modalı Rum balıkçılar bulmuşlardır. Ne var ki kiliseye girebilmek için mutlaka meyhanenin içinden geçmek gerekmektedir. Ayazmanın bilinen öyküsü şöyledir: İ.S. 294 yılında Mısır'ın İskenderiye kentinde soylu, putlara tapan bir ailenin bir kızları dünyaya gelir, adını Dorotea koyarlar. Büyüdükçe güzelliğiyle

gözleri kamaştıran Dorotea, dönemin okullarında felsefe, hitabet, şiir yazma, müzik, fizik, matematik, astronomi ve tıp okur. Soyluluğu, erdemliliği ve güzelliği üzerine bir de kültürü eklenince herkes tarafından istenen bir gelin adayı olarak ortaya çıkar. Ancak onun kimselerde gözü yoktur.

Hayatını peşinden koşan erkekleri geri çevirerek, sıradan bir biçimde yaşar. Ta ki bir gün bir rahip ona İsa Peygamberden söz edene kadar. Dorotea, İsa'ya inanır, vaftiz olur ve "taçlandırılmış taç" anlamına gelen Ekaterini adını alır. Kral Maksimianus dönemidir; Ekaterini, İsa Peygamber'e olan bağlılığını açıklar ve kralı putlara adadığı kurbanlar nedeniyle halka şikâyet eder. Kral, ülkenin dört bir yanından 50 hatibe, onu davasından vazgeçirmeleri için emir verir. Ekaterini kralın kendisine gönderdiği hatipleri de İsa'nın yaydığı dine iman etmeleri için ikna eder; konuşurken de eski Yunan filozoflarının "gerçek tanrı" hakkındaki sözlerini anımsatır. İşte bundan sonra pek çok baskı görür, işkencelere uğrar. Yine de yılmaz. Verdiği ilahi örneklerle, önde gelen aristokratları, hatta imparatorun eşini bile etkiler. Başı kesilir ve kilise tarafından "Azize" ilan edilir. Aya Ekaterini'nin vücudunun, melekler tarafından Sina yarımadası'nın en yüksek dağının tepesine götürüldüğüne inanılır. Bu tepe bir gün Azize'nin adıyla anılmaya başlayacaktır.

Aradan üç yüzyıl geçer. Kral Jüstinyen'in bu tepede yaptırdığı manastırın rahipleri, rüyalarında Aya Ekaterini'nin naaşının yerini görürler. Naaş bulunduğu yerden alınarak, daha sonra onun adını taşıyacak manastırın ana bölümünde mermer bir lahite yerleştirilir. Ve o günden sonra, lahitten "miron" (kutsal koku) yayıldığına ve bunun günümüze kadar gelen bir mucize olduğuna inanılacaktır. Moda kıyısında balıkçılar tarafından bulunan bir kaya deliğinden fışkıran suyun, kutsal olduğuna karar verilir. Rivayete göre suyun çevresinde eski bir kilisenin temellerine ve Aya Ekaterini'nin bir ikonuna rastlanmıştır. Üzerine ahşap bir bina inşa edilip ziyarete açılan küçük Rum kilisesine, daha doğrusu ayazmaya Aya Ekaterini adı verilir. Ayazmanın üzerindeki yapı 1934-35 yıllarında Koço tarafından yıktınlarak yenilenir. Ayazmaysa aynen korunur.

Dünyanın pek çok kentinde Aya Ekaterini'nin adını taşıyan çeşitli kiliseler, ayazmalar bulunmaktadır. Türkiye'deyse yalnızca Moda'daki Aya Ekaterini Ayazması bu adı taşıyor. Moda Park Lokantası'nın kapısından girdiğinizde denizi her yanından görebileceğiniz camekânlı büyük salonda da oturabilirsiniz; diğer kapıdan çıkıp bahçeye de geçebilirsiniz. İşte o geçişte, tam sağınızda kalan birkaç basamaktan indiğinizde ayazmayı görürsünüz. Aya Ekaterini Kilisesine demir bir kapıdan girip birkaç basamak iniyorsunuz. Kapının karşısındaki

duvarda gümüş işlemeli bir Aya Ekaterini ikonası karşınıza çıkar. Küçücük bir odadan oluşan kiliseye yalnızca Moda'nın Rumları, Hıristiyanları değil, İstanbul'un pek çok yerinden, tüm dinlere mensup insanlar ve Müslümanlar da geliyor. Pazartesi günleri Metropolit kilisesinden gelen bir papazın okuduğu dualara âmin diyorlar, mum dikip dilekte bulunuyorlar. Söylenceye göre Aya Ekaterini sevdiğine kavuşamamış, ruhu hâlâ buralarda geziyor. Eğer sevgiliye kavuşmakla ilgili bir dilekte bulunulursa asla kabul olmayacağı, ama işle, parayla ilgili dileklerin hemen kabul edileceği de söylencenin bir parçasıdır.

Aya Ekaterini'nin sevgilileri kavuşturmamasıyla ilgili söylenenlere özel deneyimlerim sonucunda yürekten katılıyorum. Bizim Rıza Paşa Sokak'ta Moda'nın en güzel kızlarından biri olan Yorgiça otururdu. Beyaz tenli, tipik Elen burunlu, papatya sarısı saçlı, minyon yapılı bir Rum kızıydı. Usta bir yontucunun elinden çıkmışçasına düzgün bacakları vardı. Bunu bildiğinden çoğunlukla kalçalarını ortaya koyan mini etekler giyerdi. İzlenmesine doyum olmayan bir yürüyüşü vardı.

Sesini hiç duymamıştık, çünkü arkadaşlarımın ve benim her türlü girişimimize karşın onu bir kez olsun konuşturmayı başaramamıştık. Nedense o yıllarda güzel kızların mutlaka insanı ürkütecek ölçüde bileğine güçlü ağabeyleri vardı. Onun bir şoför olan iri yarı ağabeyi Yannis'in sokaktaki yürüyüşünde bile; "Ben adamı yakarım!" diyen bir söylem vardı. Böyle bir adamın kız kardeşine sıkı bir dayağı göze almadan nasıl yaklaşabilirsiniz ki?

Baktım, bu iş mahallede olmayacak, girişimlerimi mahalle dışında sürdürmeye karar vermiştim. Yorgiça her pazar günü annesiyle birlikte Aya Ekaterini'ye gider, mum yakıp dua ederdi. Orada bir bakışma, bir selamlaşma, bir çift söz... Niçin olmasındı? Ama olmadı! Kim bilir kaç pazar sabahı balkonumda mevzilenip evlerinin kapısını gözlemiştim. Ana kız çıkarlar, sokağı kat ederek Moda Caddesi'ne çıkıp sağa saparlardı. Ben de hemen fırlar, elli metre kadar geriden onları izlerdim. Böyle günlerde altına siyah bir mini etek, üzerine de beyaz dar bir bluz giyer, altın sarısı saçlarını siyah dantel bir örtüyle örterdi.

Ayaklarındaki babetlerle yürüyüşü daha bir çekici olurdu Yorgiça'nın. Onlar ayazmaya girerler, ben de kapısında "içeri girmeye hazırlanan insan" pozu takınıp çıkmalarını beklerdim. Biriyle göz göze gelmek, selamlaşmak, iki laf konuşmak için bundan daha iyi bir mizansen hazırlanamazdı. Ama bunu hiçbir zaman başaramadım.

Aya Ekaterini'ye yaktığım onca mum boşa gitti!

Küçük Moda

Moda Çayırları

Yokuş yukarı çıkıp, Küçük Moda'ya gitmek için sağa, Mektep Sokağı'na sapmadan önce biraz durup Moda'nın büyük bir çayırlıktan ibaret olduğu eski yıllara doğru bir gezinti yapalım.

Çayırlar eski İstanbullular için bahar ve yaz aylarında soluklanma alanlarıydı. Tatil günlerinde "ailecek" çayırlara gidilir piknik yapılırdı. Evlerde özenle hazırlanmış yaprak sarmaları, biber dolmaları yenir, mangal kömüründe semaver kaynatılır, çocuklar için salıncaklar kurulur, kadınlar pikniğin arzu edildiği gibi geçmesi için koşuştururlardı. Erkeklerse bir ağaç gölgesine çekilip bir ellerinde ince belli çay bardakları sigaralarını tüttürür, bu topaklarda ezelden beri sorulan; "Ne olacak bu memleketin hali?" sorusuna bulamayacaklarını baştan bilmelerine rağmen yine de bir yanıt ararlardı.

O eski güzel zamanlarda "çayır" denince çocukların aklına "savaşlar" gençlerin aklına da "kaçamaklar" gelirdi. Benim çocukluğum 1950'li, gençliğim de 1960'lı yıllarda geçti. 1954 yılında Cihangir'den Moda'ya taşındığımızda 11 yaşında haylaz mı haylaz bir çocuktum. O yılları yaşamayanlar bilemezler, bizler "savaş çocukları"ydık. Evde büyüklerimizin aralarında konuştukları savaş hikâyelerine kulak misafiri olarak büyüdük. Tekerlemelerimiz bile tuhaftı; "Bir, iki, üçler/ Yaşasın Türkler/ Dört, beş, altı/ Polonya battı/ Yedi, sekiz, dokuz/ Almanya domuz/ on, on bir, on iki/ İngiltere tilki..." gibisinden. Bugün hangi çocuğun aklına böyle şeyler gelir?

Bizim gibi dünyaya gözlerini karartma geceli 1940'lı yıllarda açmış çocukların aklına gelirdi. Sokak oyunları dışında en büyük eğlencemiz eğer şansımız varsa haftada bir gittiğimiz, daha doğrusu götürüldüğümüz sinema, favori filmlerimizse, Gene Autry'li, John Wayne'li, Randolph Scott'lu, Ronald Reagan'lı kovboy filmleriydi. Hemen her filmde kovboylar başta Kızılderililer olmak üzere kötülerle savaşırlar, galip gelen hep onlar olurdu. Kovboylara da, mavi üniformalı "yankee"lere de hayrandık. Bizler de mahallelerimizde "yankee" birlikleri kurar, öbür mahallelerdeki "düşman" birliklerini Moda Çayırı'nda savaşa çağırırdık. "Amerikan kovboyları aslan cinotri" marşını söyleyerek gittiğimiz savaştan kafamız yarılmış, dudağımız patlamış, gözümüz morarmış olarak döner, fakat bu yenilgi bizi yıldırmazdı. Marşımızda geçen "cinotri" sözcüğünün ne anlama

geldiğinin yanıtını yıllar sonra verecektim. Yukarıda adından söz ettiğim Gene Autry'nin İngilizce okunuşuydu.

Lorando'lar

İnsan hep çocuk kalmıyor; gün geldi o "savaş günleri" gerilerde kaldı, artık aklım çok başka yerlerdeydi. Fakat Moda Çayırı daha bir süre hayatımdan çıkmadı. Konuya geçmeden önce izin verin buraya Dr. Müfid Ekdal'dan alıntıladığım birkaç tarihsel not düşeyim.

"1930 yılında Küçük Moda'da, eski Moda Deniz Hamamı'nın üstüne isabet eden geniş ve ağaçlı bahçede bir yangın çıkmış, tapu kayıtlarına saray olarak geçen büyük malikâne yanmaya başlamıştı. Yangın sırasında çevreye korku salan patlamalar oluyor, mermi sesleriyle beraber adeta bir savaş alanını hatırlatıyordu. Koca bina yanıp çirkin bir iskelet haline geldikten sonra yangın söndü. Patlamaların sebebi de anlaşıldı. Binada oturan ailenin av merakı nedeniyle stok yaptıkları fişekler patlamıştı.

Binanın ilk sahibinin ilginç bir geçmişi vardı. Saray, Lorando isimli bir şahsa aitti. Sultan Abdülaziz (8 Şubat 1830 - 4 Haziran 1976) ve Sultan II. Abdülhamit (28 Eylül 1842 - 10 Şubat 1918) dönemi sarraflarından olan Lorando ve akrabası Tubini aslen Syra Adası'ndan olup İtalyan asıllı ve Fransız uyrukluydular. Lorando'lar Küçük Moda'ya, Tubini'lerse Moda Burnu'na yerleşmişlerdi. Sultan Abdülaziz 1873 yılında Jean Lorando ve Berrand Tubini'den bir miktar borç almış, zamanında ödenmediği için faiziyle birlikte artarak 750 bin altına yükselmişti.

Alacaklılar Ticaret Mahkemesi'nden elde ettikleri ilâm ile Fransa devletine başvururlar ve İstanbul'daki Fransız elçisi yerine bir maslahatgüzar bile bırakmadan memleketine döner. Böylece Fransız Hükümeti hukuki bir davayı politik bir mesele haline sokarak, Babıâli ile münasebetini kesmişti. İki devlet arasındaki siyasi ilişkiler kopmuş, Fransa bir donanma göndererek Midilli Adası önüne yerleştirmişti. 25 Ekim 1901'de Babıâli borcu ödemeyi kabul ettiği halde Fransa başka talepler ileri sürdü. 'Fransa himayesindeki dini ve kültürel kuruluşların tanınması, tamirlerine müsaade edilmesi, Keldani Katolik Patriği için Papa tarafından kabul edilecek bir fermanın verilmesi' Fransa'nın istekleri arasındaydı. Babıâli bu istekleri reddedince 2 Ekim 1905 tarihinde Midilli Adası'nın gümrük ve posta telgraf idareleri işgal edildi. Sonunda Almanya araya girdi ve işgal olayı son buldu."

Osmanlı'nın öbür liman kentlerinde olduğu gibi İstanbul'daki, özellikle

de Moda'daki Levanten nüfusun buna benzer sabıkaları oldukça fazladır. Onlar uzun yıllar boyunca Osmanlı topraklarında diledikleri gibi at koşturmuşlar, fakat işler biraz olsun ters döndü mü Osmanlı Devleti'ne karşı her türlü yola başvurmuşlardı. İleride başka örnekler üzerinde duracağız, ama şimdilik Lorando'lara geri dönelim.

"Lorando, Küçük Moda'da denize karşı geniş bir arazi üzerine büyük bir malikâne yaptırmış, bina, tapu kayıtlarına saray olarak geçmişti. Moda Cem Sokağı'ndaki Assomption Kilisesi'nin bir kısım arazisini de Lorando hibe etmişti. Eski tapu kayıtlarında Küçük Moda'daki Şair Nefi Sokağı'nın adı "Lorando Sokağı" idi. Onun yanında da "Lorando Çıkmazı" vardı. Lorando'nun kızı Boğaz'da (bir de) yalısı olan Polonya asilzadelerinden Kont Ostrogog ile evlenmiş, aile genişlemişti. Yıllar sonra Lorando ailesine Avusturyalı soylu bir aile olan Fürstenberg'ler de girmişti. Bizden bir önceki kuşak Kont Friedrich Leopold von Fürstenberg'in kızı Barones Maria Pia von Fürstenberg'i tanıdı.

Fürstenberg'ler, Frankenstein'lar

Maria Pia'ya Lorandolar'a gelin giden annesinden Küçük Moda'da çok geniş bir arazi ile büyük bir malikâne kalmıştı. 22 şubat 1905 Paderbom/Almanya doğumlu olan Maria Pia mükemmel bir eğitim görmüş, saltanat içinde yetişmişti. Fakat ne geleceğini düşünmüş ne de bulunduğu topluma uyum sağlayabilmişti. Aykırı bir hayat görüşü vardı. On iki çocuk yapmak istemiş, altıda kalmıştı. Lorandolar'dan kalan malikâne yandığı zaman orada oturuyor ve yine bir Avusturyalı olan Baron Heinrich Frankenstein ile evli bulunuyordu. Malikâne içinde yaşanacak kadar onarılınca aile içine yeniden yerleşmiş, bahçesinde inek beslemeye başlamışlardı. Bir süre sonra da bahçede kaz sürüleri belirmişti. Avusturya Kraliyetine mensup aile kaz güdüyor, geçmişleri ve soyluluklarıyla bağdaşmayan bir hayat sürüyordu. Çok geçmeden ineklere, kazlara keçiler de eklenmişti.

Ellerindeki arazi Maria Pia'nın üzerine tam olarak geçmediğinden, kanunsuz şekilde satılıyor, yok pahasına kapanın elinde kalıyordu. Sonunda malikânenin bahçesinin demir parmaklıkları da satılınca sefalet Fürstenberg'lerin günlük yaşantısı haline gelmişti. Buna rağmen hallerinden şikayet etmezler, hatta pek doğal bir hayat tarzıymış gibi yaşantılarını sürdürürlerdi. Eve bir yabancı gelince Şair Nefî Sokağı'ndaki mahalle bekçisi çağınlır, nereden tedarik edildiği bilinmeyen önü sırmalı bir ceket giydirilerek kahve ikram ettirilirdi. O yokluk içinde bile evde devamlı bir hizmetkâr varmış imajını vermeye çalışırlardı. (Dr. Müfid Ekdal)

Maria Pia, çökmek üzere olan evinde önemli devlet konuklarını bile ağırlamaktan çekinmemiştir. Bir örnek vereyim: Yunan Kralı Paulos ve Avusturya asıllı eşi, Kraliçe Frederika resmi bir ziyarette bulunmak üzere 7 haziran 1952 günü Türkiye'ye gelmişlerdi. Ankara'da başlayan ziyaretlerinde Türk kamuoyundan gördükleri sıcak ilgi karşısında bir hafta olarak planlanan gezilerini bir hafta daha uzattılar. Kraliçe Frederika da Maria Pia gibi Fürstenberg ailesindendi, kuzen oluyorlardı. Bir hafta da İstanbul'da kalacakken insan kraliçe de olsa aynı kentte yaşayan bir yakın akrabasına "Merhaba" dememesi olmazdı. Maria Pia "evim" dediği o perişanlık yuvasında kuzenini toza bulanmış çıplak ayaklarla karşılamış, çay servisini de sırmalı ceket giydirilmiş mahalle bekçisi yapmıştı. Kraliçenin bahçedeki keçiler hakkında ne düşündüğünü bilemiyoruz. Bildiğimiz, Maria Pia'nın çocuklarının bir gün keçileri önlerine katıp Bağlarbaşı pazarına götürüp sattıkları ve yerine aldıkları bir eşeğin sırtında Moda'ya geri döndükleri.

Barones Maria Pia von Fürstenberg-Frankenstein 5 aralık 1961 günü Maltepe'de bir trafik kazasında yaşamını yitirdi. Eşi yeniden evlendi ve 1982 yılında öldü.

Lafontaine'ler

Lafontaine'ler de Whithall'ler gibi Moda'ya yerleşmiş İngiliz asıllı Levantenlerdendi. Evlilikler yoluyla birbirleriyle akraba olmuşlar, iç içe yaşamışlardı. Türkiye'ye ilk gelen James Lafontaine'di. İngiltere'deki Honorable Levant Şirketi'nin temsilcisi olarak İzmir'e yerleşmiş, 1797 yılında İtalyan asıllı bir Levanten olan Maria Cocchini Della Gramatica ile evlenmişti. Bu evlilikten dokuz çocukları olmuştu. En büyük oğulları, 1798 doğumlu Charles Constantine Lafontaine ise İzmir'de Marie Helene Franceschi ile evlenip İstanbul'a gelmiş, Rum asıllı banker Zarifi Kardeşler ile ortak olmuş, Makedonya'daki simli kurşun madenlerinin işletme iznini almıştı. Bu dönemde bir eşkıya çetesi yöreye rahatsızlık veriyor, Osmanlı jandarma birlikleri buna karşı önlem almakta başarılı olamıyordu. İngiliz hükümetinin Osmanlı Devleti'ne bu çete eylemlerinin önünün alınması yolundaki baskıları yoğunlaşınca, Babıâli hükümeti olayları bastırması için Charles Lafontaine'e özel bir yetki vermişti. Lafontaine eşkıya reisleriyle buluşmuş, genel bir af çıkarmış, pişmanlık yemini eden çeteciler jandarmaya katılmışlardı. Maden işinden verimli sonuç alamayan Lafontaine, İstanbul'a döndükten bir süre sonra Osmanlı Bankası Müdürlüğü'ne, kardeşi Frederick Lafontaine de aynı bankanın İzmir Şube Müdürlüğü'ne atarımıştı. Daha sonraki yılarda Sultan Abdülmecid'in bir fermanıyla Osmanlı Bankası, Türkiye'nin çeşitli

yerlerinde şubeler açmış, Lafontaine de sonunda Osmanlı Devleti'nin Avrupa ülkelerine olan borçlarının tasfiye işlemlerini yürüten Düyun-u Umumiye'nin direktörlüğüne getirilmişti.

Başarılarını, Sultan Abdülmecid'in pırlantalı bir Mecidiye nişanıyla ödüllendirdiği Lafontaine 23 Aralık 1884 günü 86 yaşında İstanbul'da ölmüş ve Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı'na gömülmüştü. İzmirli eşi Marie Franceschi de aynı mezarlıkta yatmaktadır. O yıllarda Lafontaine'in kardeşi Edward da İstanbul'da kendi şirketinde çalışıyordu. 1853 yılında Kırım Savaşı çıktığında İngiliz gemilerine kömür, bakır, katran veren bir acentenin sahibiydi. İlerleyen yıllar içinde önce Bibby Line Deniz İşletmesi'nin, daha sonra da Fred. Leyland & Co., Royal Insurance Co. ve Edward Lafontaine & Son's kuruluşlarının sahibi olmuştu.

16 Ekim 1886'da ölen ve kardeşi gibi Haydarpaşa'daki İngiliz Mezarlığı'na gömülen Edward Lafontaine'in kızı Marianne, Samuel Baker'la evlenmiş ve yaşamını İstanbul'da sürdürmüştü. James William Whitehall ile evlenen kızları Edith gibi oğulları Alfred de hep Moda'da yaşadı. Lafontaine'ler de Whitehall'ler gibi geniş bir aileydi. Sydney Lafontaine'in oğlu Sydney James Lafontaine, I. Dünya Savaşı çıkınca İngiliz ordusuna katılmış, Çanakkale Savaşları'nda Türklere karşı dövüşürken, Gelibolu'da ağır bir yara almıştı. Yarası iyileşememiş, 1932 yılında kırk yaşına varmadan ölmüştü. Yine bu aileden Frederick Lafontaine I. Dünya Savaşı'nda gönüllü olarak Müttefik ordularına katılmış, Fransa'da Almanlara karşı çarpışmış, karşılığında da İngilizler ve Yunanlardan madalyalar almıştı. Daha sonra İngiliz Gizli İstihbarat Servisi'nde görev alarak birkaç yıl da İstanbul'da çalışmıştı. Edward Lafontaine'in en büyük oğlu James Edward ise kendilerine ait olan Edward Lafontaine & Son's adlı şirketi tasfiye etmek üzere I. Dünya Savaşı sırasında İstanbul'da kalmış, 1915 yılının Kasım ayında tutuklanarak Çorum'a sürülmüştü. Kısa bir süre sonra Sadrazam Talat Paşa tarafından bağışlanmış, fakat 17 Temmuz 1917 günü üç İngiliz yurttaşıyla birlikte bu kez Kayseri'ye sürgüne gönderilmişti. Ne var ki araya İzmir Valisi Rahmi Bey girince yine affa uğramış, İstanbul'a dönüşünden üç gün sonra kent Müttefik Kuvvetler tarafından işgal edilince hakkındaki kovuşturma da durdurulmuştu.

Edward Lafontaine'in üçüncü oğlu Hugh da Moda'da yaşamıştı. I. Dünya Savaşı çıkınca İngiliz ordusuna gönüllü olarak katılmış, Selanik'e giderek İngiliz İstihbaratı'nda göreve başlamıştı. Mütarekenin ilk yıllarında Boğaz'ın Anadolu yakasında görevlendirilen Hugh Lafontaine'e İngilizler bir de "yarbay" rütbesi vermişlerdi. Yarbay Hugh Lafontaine, Leylek Sokak'ın Moda Caddesi ile birleştiği kavşağın sağ köşesinde bulunan bir konağa el koyup burayı karargâha

çevirmiş, Moda ve Kadıköy'de "yöre komutanlığı" yapmıştı. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Altıyol'dan Kadıköy'e inen Söğütlüçeşme Caddesi'nde "Drogerie Centrale D'Orient" adlı bir mağaza açtı. Hem bir ecza deposu hem de bir parfümeri mağazası olan bu lüks işyeri yeterli müşteriyi çekemeyince kapandı.

Alzheimer hastalığına yakalanan Hugh Lafontaine Rus eşiyle Moda'da oturduğu evde bakım zorluğu yaşayınca Lape Hastanesi'ne kaldırıldı, bir süre sonra orada öldü.

Bir Çayır Olayı ya da Akıllı Bir İngiliz

Bu bölümü Adnan Giz'den aktarıyorum: "1836 yılında -II. Mahmut padişahtır ve Tanzimat üç yıl sonra ilan edilecektir- William Churchill isimli bir İngiliz, Moda Çayırı'nda avlanırken daha biçilmemiş otlar arasında kuzusunu otlatan bir Türk çocuğunu vurur. Kapitülasyonların koruyucu hükmüne rağmen tutularak hapse atılır. İngiliz elçisinin karşı çıktığı bu olay, iki devletin arasını ciddi şekilde açar. Sonunda Churchill'i serbest bırakan Osmanlı devleti bir de tazminat ödemek zorunda kalır. İngiliz, ödün olarak ne ister bilir misiniz? İstanbul'da Türkçe bir gazete çıkarmasına izin verilecek ve bunun için para yardımı yapılacaktır. 1831'den beri İstanbul'da tek Türkçe gazete olarak devletin resmi yayın organı Takvim-i Vakayi çıkarılıyordu. Churchill Efendi'ye Ceride-i Havadis adını alacak olan ikinci Türkçe gazetenin imtiyazı verilerek gereken yardım yapılır ve aynca yüksek bir maaş bağlanır. 1841 yılında bir İngiliz'in İstanbul'da Türkçe gazete çıkarma girişimi garip görünürse de İngiliz kapitalizminin Osmanlı toprakları üzerinden Asya'ya yayılması ve Hint yolunun güvenceye alınması sürecinde, ekonomik projelerin kuyruğunda bu gibi kültür hareketlerine de yer verildiğini düşünmek yerinde olur.

Uzun zaman ilgi görmeyen Ceride-i Havadis'in 1853'de Kırım Savaşı çıkınca taze savaş haberlerini yayınladığı ilaveler halk tarafından kapışılmış ve gazete giderek belini doğrultmuştu. Sonradan yayın günlerini ve sayfalarını arttırarak, Takvim-i Vakayi'nin resmî kuruluğu yanında günümüz basınının vazgeçilmez özelliği olan vakit geçirici ve eğlendirici yazılara önem veren ilk Türkçe gazete olacaktı." (Adnan Giz, Bir Zamanlar Kadıköy, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 1990, S. 67)

Özel Bir Çayır Anısı

Bunları anlatmam nedensiz değil.

Biz, 40'lı yılların ilk yarısında doğan İstanbullu delikanlıların kız

erkek ilişkilerindeki başlıca sorunlarından biri de “yer” sorunuydu. O eski, güzel zamanlarda güzel bir kızla Mühürdar sahilinde, Moda’da ele ele, kol kola görünmek kuşkusuz ki çevrede saygınlık kazanmak açısından çok önemliydi. Ne var ki işler istendiği gibi gittiğinde “yer sorunu” bir duvar gibi karşımıza çıkardı. Çünkü kızlarla ilişkide “doruk noktası” hiç tartışmasız, kızı “eve atmak” olduğundan “yer sorunu” çözülmeksizin ilişki bir anlam kazanmazdı. Bu durumda arkadaşlardan destek gelirdi; herkes seferber olur, uzak yakın tüm tanıdıklar aranır, evlerinin o gün boş olup olmadığı soruşturulurdu. Eğer tüm kapılar kapanmış, tüm yollar tıkanmışsa Mustafa’nın Çayırı'nın yolu tutulurdu.

Maria Pia’yı tanıdınız, öldüğünde mirasını paylaşmak isteyen 72 varis çıkmıştı ortaya. Yıllarca sürecek, fakat sonuçlanmaları mümkün olmayan onlarca veraset davası açılmıştı. Anadolu’nun dört bir yanından İstanbul’a göç, göçle birlikte de gecekondulaşma başlamıştı. Boş arsalar, çayırlar, dere yatakları göçerler tarafından kapışılıyor, daha sonraki yıllarda paha biçilemeyecek değerde arsalar kapanın elinde kalıyordu. Fürstenberg’lerin Küçük Moda’daki geniş arazisini talandan kurtaran Moda İskelesi’nin çımacısı Mustafa oldu. Nereden aklına estiyse malikânenin bir enkaza dönüşmüş yıkık duvarlarının dibinde kendine bir kulübe yaptı, araziyi sahiplenip talancıları yanına yaklaştırmadı. Bir süre sonra da Moda Çayırı, “Mustafa’nın Çayırı” olarak anılır oldu.

Evet, bütün yollar tıkanmışsa utana sıkıla da olsa Mustafa’nın Çayırı’nın yolu tutulurdu. Ama çayır “tekin” bir yer olmadığından, her an biri gelebilir korkusuyla çoğu zaman daha önce düşünülenlerin hiçbiri uygulanamazdı. Öpüşmeler, okşamalar çok kısa sürerdi. Ayağa kalkıldığında kızlar, üstlerine başlarına çekidüzen verirler, sonra da yüzlerine o, “sanki hiçbir şey olmamış” ifadesini takınırlardı. Dönüş yolunda da gelirken olduğu gibi yine yan yana, el ele yürünür, ama pek konuşulmazdı. Kızlar, bir süre sonra, “Geç oldu, artık eve gitmeliyim,” derlerdi. Çaresizlikten kıza, “Haklısın canım,” denir, her buluşma yeni bir umut olduğundan hemen arkasından; “Bir daha ne zaman görüşüyoruz?” diye sorulurdu.

Benim de çayır maceralarım vardı; birini anlatayım. Kanımın fıkır fıkır kaynadığı bir ilkbahar günü, karşımızdaki apartmanlardan birine yeni taşınan Çanakkaleli bir aileye konuk gelmiş akrabalarının benden birkaç yaş büyük, yüz çizgileri ince, yuvarlak kalçalarını titreterek yürüten oldukça güzel kızlarını penceremden el kol işaretleri yaparak, sonunda sokağa indirmeyi başarmıştım. Kız, bu konuda benden daha deneyimli olduğundan kapıda durup beklemiş, kendisine yaklaştığımda bana, “Durma, devam et!” diye fısıldamıştı. Yüzüne

bakmadan yoluma devam etmiş, ilk sokaktan sola dönüp Moda Caddesi'ne çıkmıştım. O da on metre arayla arkama takılmış, caddenin bitimindeki Mektep Sokağı'nın başına kadar peş peşe yürümüştük. Sokağa girince koşarak yanıma gelmiş, koluma girmişti. İlkbaharın yeşillendirdiği otların üzerinde epeyce ilerledikten sonra denize bakan bir yerde, çalılıklar arasında kendimize bir yer bulup oturmuştuk. Ben bulunduğumuz yere alışmaya çalışırken o, kendi evindeymiş gibi rahat hareketlerle hemen soyunmaya başlamıştı, belinden yukarısı bir anda çırılçıplak kalmıştı. Beli incecikti. Dolgun ve diri memelerinin uçları küçücüktü.

Delirebilirdim.

İki aydır birlikte olduğum sevgilimle çok sık buluşmamıza karşın soyunması günler almıştı. Sutyenini çıkarması için ne sözler vermiş, ne diller dökmüştüm. On beşindeydi, benden iki yaş küçük. Memeleri yeni büyüyordu. Yalvarmalarıma sonunda boyun eğmiş, "Ama bir şartla," demişti, "bakmayacaksın!" Gözlerimi hemen kapatmıştım. Memelerini öpüp okşarken, dudaklarımın arasına aldığım uçlarında dilimi gezdirirken başka dünyalara doğru bir yolculuğa çıkmıştım sanki.

Ama Mustafa'nın Çayırı'nda her şey umduğumdan çok daha çabuk gelişmişti. Hem şaşırmış, hem de ürkmüştüm. Aklıma sevgilim geliyor, kendime, "İhanete niçin bu kadar hazırım?" diye soruyordum. Kız bakmıştı ki bende hiçbir hareket yok, birden boynuma sarılmış, beni sırtüstü yatırıp üzerime çıkmıştı. Çıplak göğüslerini göğsüme bastırıyor, bacaklarını bacaklarıma dolamış, üzerimde, "Hadi, hadi..." diyerek kıvranıyordu. "Şehvet", pişmanlığa ağır basmıştı. Öpüşmeye başlamıştık. Sol elimle kızın sağ memelerini sıkıyor, öbür elimle de gömleğimin düğmelerini açmaya çalışıyordum. Tam o sırada tepemizden gelen sert bir erkek sesiyle donup kalmıştık. Yüzüne bakmaya cesaret edemediğimiz, yattığımız yerden yalnızca şortunu ve çıplak, kıllı bacaklarını görebildiğimiz adam; "Eviniz yok mu sizin? Ahlaksızlar!" diye bağırdıktan sonra uzaklaşmıştı. Adam gidince yerimizden fırlamış, kızın giymeye fırsat bulamadığı giysileri elinde panik içinde geldiğimiz yönün tersine doğru koşmaya başlamıştık. Fakat birkaç adım sonra adam yeniden karşımıza çıkmıştı. Yanında, kızı o yarı çıplak durumda görür görmez, elleriyle gözlerini kapatan bir kadınla iki de çocuk vardı. Hemen geri dönüp bu kez geldiğimiz yöne doğru kaçmıştık.

Çayırda bahar pikniği yapan o aileye yaşamlarında herhalde her anımsadıklarında gülecekleri erotik-komik bir görüntü sunmuştuk. Utanç, düş kırıklığı, öfke, korku... Tümü bir aradaydı. Kızcağızın yüzü

al al olmuştu. Giyinir giyinmez ardına bile bakmadan gitti. O günkü çayır maceram başlamadan bitmişti. Kızı da bir daha görmemiştim.

Moda Deniz Hamamı

Plajlarda güneşlenilip yüzülmediği, yalnızca “deniz banyosu alındığı” eski yıllardan kalma dil alışkanlığıyla yaşlıların “deniz hamamı” olarak andıkları, arazisi ve kumsalı Avusturyalı Frankenstein Ailesi’ne ait olan Moda Plajı 1923 yılında İhsan Akdağ adında bir girişimci tarafından açılmıştı. Kısa ve oldukça dar olan çakıllı kumsalından denize doğru çıkan kazıklar üzerinde, uzunlukları birbirinden farklı üç ahşap iskele kurulmuştu. Bunlar birbirine bağlannca ortaya farklı büyüklükte iki havuz çıkıyordu. Moda Burnu tarafındaki uzun iskelenin sonunda bir de atlama kulesi vardı. Kalamış tarafındaki iskelenin sol tarafındaysa yaklaşık yüz metrekare genişliğinde, çevresi çuval beziyle kaplı, dışarıdan bakıldığında iç kısmı görünmeyen “kadınlar kısmı” bulunuyordu. Bu özel bölüme erkek gözlerinden uzak, sere serpe güneşlenmek isteyen kadınlar giderlerdi.

Plajın iskeleleri kışın sökülür, yaz başında yeniden kurulurdu. Moda Plajı 50 metrelik yarışma havuzu, küçükler için boyu geçmeyen iç havuzu ve atlama kulesiyle hoş bir estetiğe sahipti. Öğle saatlerinde, sırtını kumsala inen kayalara dayamış “asma lokanta”da köfte, sosis, patates kızartması yenir, buz gibi soğuk Tekel birası içilirdi. Plajı işleten “Arap” Burhan ile karısı Marika sululuğa, kabalığa, itiş kakışa, sarkıntılığa izin vermezlerdi. Geleni gözleri tutmadı mı, “Bugün doluyuz!” deyip geri çevirirlerdi. Türkiye’nin birçok ünlü yüzücüsü, tramplen ve kule atlama şampiyonu Moda Plajı’nda yetişmiştir. Benim favorim tramplen ve kule atlamada, çok uzun yıllar şampiyonluğu kimseye bırakmamış olan Galatasaraylı Dr. Mahir Canbakan’dı.

Birçoğumuz dostlarımızı, arkadaşlarımızı, sevgililerimizi bu plajda tanımıştık. Şimdi yerinde yeşilli-betonlu küçük bir park bulunan bu tarihi plaj, Modalılara ortak bir kimlik kazandıran özgün yerlerden biriydi. Ne yazık ki o dehşet verici görgüsüzlük yıllarında Moda Plajı’nın da tarihi noktalandı.

Denize akıtılan kimyasal atıklar, lağım suları ve çöplerle büyük bir foseptik çukuruna dönüşecekti o güzelim Moda Koyu. Çırçırlar, kayabalıkları, horozbinalar, zarganalar, istavritler, izmaritler, kolyozlar, uskumrular, karidesler, pavuryalar, ıstakozlar tükenecekti. Denizin mavi rengi dönüşecek, çamurlaşacak, kokmaya başlayacaktı. Kayıkhaneler kapanacak, sandallar, yelkenliler, motorlar karaya çekilip çürümeye bırakılacaktı. Doğa, burada da insanoğlunun

acımasızlığına yenik düşecekti.

Bir süredir deniz oldukça temiz, rengi yeniden mavileşti, mavileşiyor. Ama artık ne plaj ne de sandal var Moda Koyu'nda. Tüm o güzellikler anılarımızda kaldı, bir de tek tük fotoğraflarda.

Bomonti Bahçesi, Pandeli Gazinosu, Moda Bahçesi

Daha önce burada bulunan, fakat günümüze izi kalmamış iki Rum okulu nedeniyle Mektep Sokağı adı verilen yolun deniz yönünde hiçbir yapı yoktu. Denize inen yamaçların üzeri çayırlıktı. Çayırlığın en geniş yeri olan ve bugün Teras Cafe'nin olduğu yerde Küçük Moda Gazinosu vardı. Çayırlığın tepeleştiği alandaysa Bomonti Bahçesi ile Pandeli'nin gazinosu bulunuyordu. Eski gazinolar alafranga yaşam biçimini sürdüren her ulustan insanlar için buluşma, eğlenme mekânlarıydı. Pandeli'nin Gazinosu yemekli, içkili, müzikli bir lokantayken Bomonti bir bira bahçesiydi. Eski Deniz Hamamı'nın tepesinde yer alan bu bahçe Kadıköy'ün merkezine oldukça uzak olması nedeniyle fazla müşterisi olan bir yer değildi. Sakız ağaçlarının gölgesinde, toprak zemin üzerinde oluşturulmuştu. Bahçe uzun yıllar Moda'nın Rum ailelerinden Dedeka'lar tarafından işletildi. 1960'lı yılların ortasında zarar etmeye başlayınca yerini daha güncel mekânlara bıraktı.

Bomonti Bahçesi adını Türkiye'de ilk kurulan bira fabrikasından almıştı. Osmanlı İmparatorluğumun son döneminde bir Avrupa içkisi olarak "şık" çevrelerde rağbet gören bira, genellikle Viyana, Münih, Belgrad gibi merkezlerden ithal edilmekteydi. İstanbul ve İzmir'deki birkaç üretim girişimiyse ev yapımı düzeyini aşamamıştı. Biranın giderek eğlence bahçelerini ele geçiren bir içki olduğunu gören İsviçreli Bomontie Kardeşler 1885 yılında küçük bir imalathane olarak kurdukları tesisleri, 1893 yılında fabrikaya dönüştürdüler. Bulunduğu semt de fabrikanın adıyla Bomonti olarak anılmaya başlandı.

İkinci bira fabrikası, 1909 yılında Nektar Biracılık Şirketi (Nectar Brewery Company Limited) tarafından Büyükdere'de kuruldu. Bu şirketin merkezi Londra'daydı. Bomonti ve Nektar'ın düşman kardeşler olarak yaşamaları uzun sürmedi. İki şirket de pazar yarışından aşırı derecede etkilendiklerinden 1912 yılında yönetim yeri Cenevre'de olmak üzere "Bomonti-Nektar Bira Şirketleri" adıyla birleştiler.

Bomonti-Nektar, kısa zamanda özellikle İstanbul ve İzmir'de bira tüketiminin yüzde doksanını ele geçirdi. Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar, Düyun-u Umumiye İdaresi'nin denetim ve vergi sistemiyle yönetilen bira endüstrisi, 1926 yılında çıkanlan 760 sayılı Meşrubat

İnhisarı'na (Tekel'ine) bir Polonya şirket talip oldu. Ancak şirketin bu girişimi başarılı olmadı ve Bomonti-Nektar fabrikaları bir yıl bu Polonya şirketi tarafından işletildikten sonra çalışmalarını durdurdu. 1928 yılı başından itibaren İşletmeler Tekeli İdaresi'ne geçti.

Küçük Moda'daki Bomonti Bahçesi bugün bir çay bahçesi olarak hizmet veriyor.

Cem Karaca Sokak

Küçük Moda'ya inen sokaklardan biri 8 Şubat 2004 günü yitirdiğimiz Anadolu rock'ın ve Anadolu Pop'ın yaratıcılarından Cem Karaca'nın adını taşımaktadır.

Yeri doldurulamayacak usta seslerden biri olan sanatçıyı bu vesileyle anımsayalım. Yorumladığı müziği Anadolu insanına tanıtan ve sevdiren Cem Karaca, şarkılarında toplumsal ve siyasal içerikli konulara değinmesiyle büyük sorumluluklar üstlenmiş, özgün stiliyle efsaneleşmiştir.

İkisi de ünlü tiyatro sanatçısı olan Ermeni asıllı Toto Karaca ve Azeri asıllı Mehmet Karaca çiftinin oğlu olan Cem Karaca, kolej yıllarındayken dünyadaki popüleritesini arttıran rock müziğine ilgi duymuştu. Sesinin rock müziğine yatkınlığı ilk sezen ise annesidir.

1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren önce Apaşlar, daha sonra Kardaşlar ve Moğollar ile daha sonra da önce Karasaban sonra Dervişan gruplarıyla çalıştı. Türkiye'de büyük üne kavuşmuş, devrimci duruşuyla tanınmıştı. 1980 yılında Almanya'ya taşındı. Çoğu Nâzım Hikmet şiirlerinin besteleri olan Hasret albümünü yayınladı. Mart 1980'de Sıkıyönetim Mahkemesi'nde Karaca'nın "1 Mayıs" plağı "komünizm propagandası" iddiasıyla yargılanmaya başladı. Bu davada yorumcu olarak Cem Karaca, şarkının bestecisi Sarper Özsan ve plak şirketi sahibi Ali Avaz da suçlanyordu. Cem Karaca, bu dönemde Avrupa turnesine başlamıştı. Dava başladıktan kısa bir süre sonra da babası Mehmet Karaca'yı kaybetti. Cem Karaca, babasının cenaze törenine katılamadı.

12 Eylül 1980 Darbesi sonrası Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından Melike Demirağ, Selda Bağcan, Şanar Yurdatapan ve Sema Poyraz ile birlikte Cem Karaca da yurda çağrıldı. Kendisine 13 Mart 1981'e kadar süre tanındı. Bonn'da yaşayan Cem Karaca, yurda dönmek için ek süre istedi, süre 15 Temmuz 1982'ye uzatıldı ancak Karaca, Türkiye'ye dönmeyeceğini belirtti ve geçici Alman pasaportu aldı. İzin süresi dolduktan sonra 6 Ocak 1983 günü Yılmaz Güney ile aynı gün

Türk vatandaşlığından çıkarıldı. Beş yıl sonra, hakkında verilen gıyabi tutuklama kararı kaldırılınca 29 Haziran 1987 günü Türkiye'ye döndü.

İzin verirseniz sizinle Cem Karaca'ya ilişkin iki anımı paylaşmak istiyorum. Cem, Almanya'ya 11 Ocak 1980 günü gelmişti. Hakkında iki dava açılmıştır. Biri 1 Mayıs şarkısı nedeniyle açılmış, yukanda sözünü ettiğim bir davasıydı. İkinci davaysa, 12 Eylül'den sonra Münih'te bir protesto yürüyüşüne katıldığı gerekçesiyle açılacaktı. İlk davaya ilişkin olarak yargı kovuşturmaya yer olmadığı kararını vermişti. İkinci davanın gerekçesinin tek kanıtı 1981 Şubat tarihini taşıyan bir dergiye basılmış, onu Selda Bağcan'la bir yürüyüşte gösteren bir fotoğraftı. Oysa o fotoğraf darbeden bir buçuk yıl önce, 1979 yılında Münih'te düzenlenen bir 1 Mayıs gösterisinde çekilmişti. 12 Eylül 1980 Darbesi ile hiç ilgisi olmayan bu fotoğraf yüzünden ikisine de "Yurda dön!" çağrısı yapılmış, Cem, bu çağrıya uymadığı için yurttaşlıktan atılmıştı. Türkiye'de gıyabında yargılanmış, mahkeme bu fotoğrafın suç oluşturmadığına karar vermişti. Dolayısıyla sürgünde yaşaması için bir neden yoktu, fakat yurttaşlıktan atıldığından ülkesine dönemiyordu.

Ne var ki yurt özlemi dayanılmaz ölçülere varmıştı, ama o dönemde her dönüşün bir de bedeli vardı. O da bu bedeli Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın eşi Semra Özal'ın elini öperek ödedi. Birçokları Cem'in bu davranışını ayıpladılar, eleştirdiler, ona öfke duydular. Bense üzüldüm. Cem'i değil, onu yurtsuzlaştınp yüreğine taşıyamayacağı kadar ağır yükler yükleyenleri ayıpladım. Cem'e değil, ülkesinin sanatçılarına el öptürerek "yurt bedeli" ödetenlere öfkelendim. Herkes "kahraman" olamıyordu. Cem Karaca da olamadı, olmak da istemedi. Türkiye'ye döneceğini biz, diğer sürgün arkadaşlarına söylemiş olduğu için önceden biliyorduk. Bunu saklamadı. Niçin dönmek istediğini söyleyecek kadar da açık yürekliydi. Gitti, el öptü. Bunu kapalı kapılar ardında da yapabilirdi. Yapmadı. Yapsaydık nereden bilecektik? Oysa en dönülemeyecek günlerde ne "kahramanlar" döndü Türkiye'ye. Onların nasıl döndüklerini, nasıl dönebildiklerini, hangi bedelleri ödediklerini hiç kimse sormadı, sorgulamadı. Bunun için de onlar hep "kahraman" kaldılar, hep öyle bilindiler.

Çok uzun yıllar sonra kendisiyle yapılan bir röportajda bu "el öpme" olayını, Cumhurbaşkanı'ının siyasal kimliğinden bağımsız olarak "bir Cumhurbaşkanı eşine gösterilmesi gereken olağan bir davranış" olarak açıkladı Cem. Semra Özal'ın elini alnına götürmediğini söyledi. Ne önemi vardı bunların?

Cem'in kendini çabucak ele veren aşırı duygusal, nahif bir yanı vardı. Onu, çok daha önce, yurtdışındaki devrimcilerin düzenlediği

konserlerden, “devrim için bağış” toplantılarından tanıyordum. Maddî koşulları oldukça kısıtlı olmasına karşın konserlerden çoğu zaman para almaz, kampanya toplantılarında çıkar heyecanlı konuşmalar yapar, bağış toplardı. Bu toplantılardan birinde parmağındaki aile yadigârı çok değerli bir yüzüğü salondakilere örnek olmak için çıkarıp vermişti. Aşırı duygusallığı nedeniyle özel yaşamı da pek yolunda gitmiyordu. Başına her an, her türlü “felaket” gelebilirdi, geliyordu da. Bir keresinde, özel yaşamının en mahrem görüntüleri zamanın magazin basınına malzeme olunca, bir süreliğine de olsa, yaşamakta olduğu Münih kentinden uzaklaşmak zorunda kalmıştı. Bana telefon açıp, “Sana gelebilir miyim?” diye sorduğunda duraksamadan, “Gel” demiştim. 1980’li yılların başındaydı. Gelmiş, Hamburg-Rissen’deki evimize bir süre konuk olmuştu. Cem’i bizde kaldığı o günlerde daha yakından tanımıştım. Ondan sonra onunla Almanya’da son kez bize Türkiye’ye döneceğini söylediği bir toplantıda karşılaşmıştım.

1992 yılında İstanbul’a dönebildikten iki yıl sonra küçük bir gazete ilanında Kuruçeşme’de bir barda çalıştığını duyunca onu görmeye gitmiştim. Yağmurlu bir kış akşamıydı. Bir masaya oturmuş, şarkılarını dinleyerek, programını bitirmesini beklemiştim. İnsan aradan yıllar geçince karşısındakinin kendisine nasıl davranacağını kestiremiyor. Birçok insan nedense kendilerine geçmişlerini anımsatan “eski” dostlarından, arkadaşlarından kaçar. Kendi özel tarihleriyle barışık olmayan, geçmişlerinden ya da geçmişlerinin bir kesitinden daha sonra pişmanlık duyanlar, o eski günlerinin tanıklarından kaçarlar. Fakat bunu önceden bilemediğinizden, karşınızdakinin tepkisini yaşayarak öğreniyorsunuz.

Bu nedenle programının bitiminde bir garsona Cem Karaca’ya selamımı iletmesini söyledikten sonra, önce hemen kalkıp gitmeyi düşünmüş, fakat merakım ağır basınca kalmıştım. Gözüm garsondaydı. Adam, son şarkısını söyledikten sonra kulise doğru yönelen Cem’e selamımı iletir iletmez rahatlamıştım. Cem hemen dönmüş, garsonun peşinde koşar adım yanıma gelmişti. Sarılıp kucaklaştık. Benim, “Git, önce içeride terini kurut, üşüteceksin” dememe aldırmadan masama oturdu, hemen iki viski söyledi. Kendisini izlemeye geldiğime çok sevinmişti. Buluşmamızı art arda içtiğimiz içkilerle kutladık. “Bari bir yere gidip bir şeyler atıştıralım” dedim. “Nereye?” diye sordu. “Bu geç saatte nereye gidilir ki? İşkembeciye gidelim. Dolapdere’ye, Apik’e” diye yanıtladım sorusunu. “Tamam” dedi.

Biraz eski bir dostla buluşmanın heyecanı, biraz da arka arkaya içtiği üç dört viskinin etkisiyle alabildiğine basmıştı altımızdaki Citroen’in gaz pedalına. Taksim’e kadar sağ salim gelmiştik. Ama ondan sonra

olan oldu. Dolapdere'ye inen, yağan yağmurdan kayganlaşmış asfalt yokuşta virajı alamayınca araba yolun ortasındaki refüjün üzerine çıkıp dört tekerleği havada asılı kalmıştı. Ağır arabayı değil iterek oradan indirmeyi, yerinden bir milim oynatabilmeyi bile başaramamıştık. Allah'tan Cem'i tanıyan taksi şoförleri, "Abi, geçmiş olsun" diyerek duruyorlardı. Sayıları on beşi bulunca hep birlikte el verip arabayı asfalta indirdiler. Ne var ki çarpma sırasında yağ deposu delindiğinden arabayı yardımsever bir şoförün arabasına bağladık. Adamcağız koca arabayı Bakırköy'e kadar çekecekti. Bizim çorba keyfimiz kursağımızda kaldı o gece. Yine sarılarak ayrıldık.

Onunla yıllar sonra bir kez de Taksim-Sıraserviler'deki Kemancı Bar'da karşılaştık. Son buluşmamızsa, onu ebedi uykusuna uğurladığım Seyyid Ahmet Deresi Caferi Kabristanı'nda oldu. Toprağına yıldızlar yağsın.

Bir sokak adı nerelere götürüyor insanı.

Şair Nefî Sokak

Yeniden Bomonti Bahçesi'nin önündeyiz. Burası eski adı Lorando Sokağı olan Şair Nefî Sokak'tır. 1572 yılında Erzurum-Hasankale'de doğan, 27 Ocak 1635 günü İstanbul'da hayata veda eden Nefî, divan şiirinin en büyük kaside ve hiciv ustası Osmanlı şairidir. Medrese eğitimi almış, Arapça ve Farsça öğrenmişti. İlk şiirlerinde Zam mahlasını kullanmış, daha sonra Gelibolulu Mustafa Âli tarafından kendisine Nefî mahlası verilmişti. Bir süre yoksulluk çekmiş, bu dönemde Kuyucu Murad Paşa tarafından önce Edirne'ye, sonra da İstanbul'a memuriyete gönderilmiş, yaşamının sonraki bölümünü İstanbul'da geçirmişti. Burada padişahlara, sadrazamlara, devlet adamlarına sunduğu kasidelerle onların maddi ve manevi desteğini kazanmış, IV. Murad döneminde sanatının ve ününün zirvesine ulaşmıştı. Bazı devlet adamları, meslektaşları, hatta babası için acımasız hicviyeler yazmaktan geri durmamıştır. IV. Murad'ın Nefî'nin "Sihâm-ı Kazâ" adlı yapıtını okurken yıldırım düştüğü, olayı uğursuz sayan padişahın ona hiciv yazmayı yasakladığı, onun padişahın bu sözünü dinlemeyip bir süre sonra Bayram Paşa'yı hicvetmesi üzerine de boğdurulduğu anlatılır.

Nefî'nin Türkçe Divanı'nda 59 kaside ve 119 gazel, Farsça Divanı'ndaysa 171 rubai bulunmaktadır. Nefî'nin bazıları ağır küfürlerden oluşan hicviyeleri Sihâm-ı Kazâ adlı yapıtında toplanmıştır.

Yusuf Kâmil Paşa Sokağı

Şair Nefî Sokak'tan yukarıya doğru yürüdüğünüzde soldaki Gül Sokak'ı geçtikten sonra eski adı Dekorda Sokak olan Yusuf Kâmil Paşa Sokağı'na gelirsiniz. Yusuf Kâmil Paşa 1808-1876 yılları arasında yaşamış, bir ara sadrazamlık görevinde de bulunmuş önemli bir Osmanlı devlet adamıdır. Amcası, ünlü vezirlerden Gümrükçü Osman Paşa'nın yanında yetişmiş, 1829 yılında Divan-ı Hümayun Kalemi'ne girmiştir. Daha sonra Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın hizmetinde bulunmuş ve kızı Zeyneb Hatunla evlenmiştir. İstanbul'a döndükten sonra (1850) Rumeli beylerbeyliği payesiyle Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye ve Maarif-i Umumiye üyeliklerine atanmıştır. Ertesi yıl rütbesi vezirliğe yükseltilmiş, 1852 yılında da Ticaret Nazırı olmuştur. Daha sonra bu görevinin yanı sıra Meclis-i Âli-i Tanzimat ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliye başkanlıkları yapmıştır. 1863 Ocak ayında Fuad Paşa'nın yerine sadrazamlığa atanmış, bu görevde beş ay kalmıştır. Sonrasında Meclis-i Ahkâm-ı Adliye başkanlığı, Adliye Nazırlığı ve Şûra-yı Devlet başkanlığı yapmıştır.

Şiir de yazan Yusuf Kâmil Paşa, Fenelon'un Les Aventures de Telemaque yapıtını 1862 yılında Terceme-i Telemak adıyla çevirerek Türkçeye ilk roman çevirisini kazandırmıştır. İstanbul-Üsküdar'da eşiZeyneb Hatun'la birlikte yaptırdığı hastane bugün ikisinin adıyla "Zeynep Kâmil Hastanesi" olarak anılmaktadır.

Barış Manço Müzesi

1999 yılında yitirdiğimiz ünlü müzisyen Barış Manço'nun müzeye çevrilerek "Barış Manço 81300 Moda" adı verilen ve Haziran 2010'da kapıları ziyaretçilere açılan evi bu sokakta bulunmaktadır. Bir icra davası sonucu Halk Bankası'na geçen evi kiralayan Kadıköy Belediyesi iki yıl süren yoğun bir çalışmadan sonra müzeleştirilen evde Manço'nun bestelerini yaptığı piyanosu, gezilerinden topladığı cam objeleri, aksesuarları, sahne kostümleri ve tabloları yer alıyor. Barış Manço'nun şarkılarının bulunduğu plak şeklinde masalar, "Adam Olacak Çocuk Köşesi", koltuğunda oturan "Süper Babaanne", bahçesinde "Domates-Biber-Patlıcan" ve "Arkadaşım Eşek" heykellerinin sergilendiği Barış Manço Müze-Evi, Türkiye'nin ilk oyuncak müzesini açan sanatçı Sunay Akın'ın danışmanlığında ve sahne tasanmcısı Ayhan Doğan'ın yaratıcılığıyla müze olarak düzenlendi.

Duvarlarında ve yerlerde Barış Manço'nun şarkılarının notalarının bulunduğu köşkün merdivenleri, piyano tuşları olarak tasarlandı.

Manço'nun giysileri, takıları ve diğer eşyalarının bire bir sergilendiği evin odalarındaysa, sadece Manço şarkıları çalınıyor. 9 Haziran 2010 günü resmi açılışı yapılan Müze-Ev'de Kadıköy Belediye Başkanı Selami Öztürk ve Manço ailesi 20 Haziran 2010 günü Barış Manço'nun dostlarına özel bir davet verdiler. Başkan Selami Öztürk yaptığı konuşmada; Barış Manço'nun burada sevenleriyle yeniden buluşacağını söyleyerek, evi gezenlerin ünlü sanatçıyı farklı yönleriyle bir kez daha sevip yakından tanıyacaklarını, Manço'nun burada yaşamaya devam edeceğini belirtti. Aile adına konuşan eşi Lale Manço da, eşinin paylaşmayı çok sevdiğini, bu evi dostlarıyla sevenleriyle paylaşmaktan hoşlandığını anımsatarak; "Buranın müze haline getirilerek sevenleriyle paylaşılması bizim için onun vasiyetiydi. Çok mutluyuz" dedi. Manço'nun kız kardeşi İnci Manço ise Barış Manço'nun ölümüyle ve sonrasında çoğu parasal nedenlerden yaşanan olaylarla çok acı çektiklerini ancak müze olarak açılan Barış Manço Evi ile acılarının hafiflediğini belirtti. Son konuşmayı yapan sanatçı Sunay Akın da "Manço'nun kimseye borcu yok, o bu topluma sanatçı olarak borcunu fazlasıyla ödedi, hatta alacaklı. Bana bir ülkenin müzelerini söyleyin, size gazete manşetlerini söyleyeyim. Müzeler ülkelerin hafızalarıdır" diye konuştu. Edip Akbayram, Atatürk'ün manevi kızı Ülkü Adatepe, Ayşegül Aldinç, Füsun Önal, Murat Evgin, Sinan Çetin gibi ünlü adların katıldığı davette Barış Manço'nun piyanosunda onun "7'den 77'ye" adlı televizyon programında piyano çalan Mine Mucur da minik bir konser verdi. Mucur'un çaldığı Manço'nun "Dağlar Dağlar" türküsüne davetliler de eşlik ettiler.

Barış Manço 1895-1900 yılları arasında Viktoryen tarzda inşa edilmiş bu köşkü 1984 yılında James Whithall'den satın almıştı. Aslında bu kagir köşkler ikizdi. Bunları Dowson adında bir İngiliz zengin ünlü Pappa Kalfaya yaptırmıştı. Biri kendisi, öbürü de oğlu içindi. Yapılara çok özenilmiş, bütün malzeme Avrupa'dan getirilmişti. Pencereler, kapılar, en iyi ahşaptan yapılmış ve ahşap cilası sürülerek boyatmadan bırakılmıştı. Panjurları koyu yeşildi. Ne var ki ne kendisi ne de oğlu özenerek yaptırdıktan bu köşklerde uzun bir hayat sürebildiler. Satıp İngiltere'ye gittiler. 1930'lu yıllarda ilk önce köşkte bir Alman oturuyordu. Daha sonra Zühtü Paşa'nın torunu Afife Pelin tarafından satın alındı. 1965 yılındaysa James Whithall'e geçince yapı, mimari özelliklerini yitirecek ölçüde bir onarımdan geçti, fakat 19 yıl sonra Barış Manço tarafından satın alınınca yeniden aslına uygun olarak restore edildi.

Dowson'ın oğlu için yaptırdığı köşkün sonuysa hiç iyi olmadı. Dowson evi 1903 yılında Necip Çayser'e satmıştı. Evin yeni sahibi bahçesini Fransa'dan getirttiği çiçeklerle süslemişti. Necip Çayser'in çocuktan bu evde büyüdüler. Fakat babaları ölünce hisseler dağıldı, köşk1967

yılında yıkılarak yerine 38 daireli bir apartman yapıldı.

Barış Manço'nun Müze-Ev'iyse tuğladandır ve cepheyi çevreleyen kilit taşları, ferforje çift kanatlı balkonlarıyla o zamanın karakteristik mimari özelliklerini bugün de koruyor. Köşkün, siyah, çift kanatlı demirden yapılmış olan ana kapısının kenarlarındaki mermer silmelerde, Manço'nun ölümünün ardından hayranları tarafından yazılan sözler orijinal haliyle yer alıyor. Evin girişinde, hemen sağdaki salonda, Manço'nun bestelerini yaptığı, bizzat Avusturya'dan aldığı ve "O benim rüyam" dediği ünlü Steinway B210 kuyruklu piyanosu bulunuyor. Çalışma masası, antika değeri olan objeler, cam eserlerin sergilendiği salonun bir köşesinde de Manço'nun ödülleri ve giysileri yer alıyor. Antrenin solundaki, 90 kilo ağırlığındaki 12 kollu bir avizenin aydınlattığı yemek odasında, 7 katlı Napolyon tarzı bir dolap, İngiliz Kraliçesi Ann dönemine ait bir büfeyle Manço'ya çeşitli ülkelerden verilen beratlar sergileniyor. Müzede, ailenin içinde yaşadığı dönemde yemek odasına servis amacıyla kullanılan bir oda şimdi kıyafet odası olarak tasarlanmış. Burada Manço'nun giysileri, askerlik döneminde kesmek zorunda kaldığı saçlarından da bir tutam bulunuyor.

Birinci kata gelindiğinde ziyaretçileri ebeveyn banyosu, banyonun tam karşısında sağa doğru uzanan küçük holde de sizi Manço Ailesi'nin heykelleri karşılıyor. 20. yy. Fransız ekolünün tipik bir örneği olan yatak odasında da yatak, gardırop gibi eşyanın yanı sıra Manço'nun simgesi olan yüzükleri sergileniyor. Konuk yatak odasının en dikkat çekici parçası, iyi bir koleksiyoner olan Barış Manço'nun, eşi Lale ile evlendikten sonra beraber aldıkları ilk antika eşyalar. Lale ve Barış Manço çiftinin oğulları Doğukan ve Batıkan'a ait olan ikinci katta da Belçika Kraliyet Akademisi'nde resim ve grafik eğitimi alan usta sanatçının çalışmaları duvarları süslüyor. Müze-Ev'in en eğlenceli bölümlerinden biriyse hiç kuşkusuz "Adam Olacak Çocuk" odası. Manço, 1998'de TRT'de yayınlanan "7'den 77'ye" programındaki Adam Olacak Çocuk bölümüyle çocukların da sevgilisi olmuştu. Ziyaretçileri zamanda bir yolculuğa davet eden bu odada kurulan ekranda, program izlenebiliyor. Müze-Ev'in diğer bölümlerinde de "Modern Evliya Çelebi" Manço'nun gittiği, gezdiği ülkelere ait fotoğrafları, pasaportları, Adam Olacak Çocuk programlarında da kullandığı esprili kravatları da görülebiliyor. Müze-Ev'in kışlık bahçe kısmında da Kurtalan Ekspres üyelerinin heykelleri, gelenleri selamlıyor. Plak şeklinde tasarlanmış masa ve nota şeklindeki sandalyelerin bulunduğu yazlık bahçe de, Süper Babaanne ve Arkadaşım Eşek heykelleri; eski, güzel günlerin havasını estiriyor.

Anglikan Kilisesi

Barış Manço'nun Müze-Ev'inin tam karşısındaki Anglikan Kilisesi 1878 yılında Moda'da yaşayan Ingilizler tarafından ve Sir James Whithall'ün önemli parasal katkılarıyla ve onun arazisi üzerinde yaptınlmıştır. Büyük olasılıkla Kırım Savaşı'ndan sonra İngilizler tarafından Galata Kulesi'nin yakınında 1868'de inşa edilen Kırım (Crimean Memorial) Anglikan Kilisesi'nin de mimarı olan E. G. Street tarafından yapılmıştır.

İstanbul'u süsleyen binlerce tarihi yapıdan yalnızca biri olan ve yeni adı Presbiteryen All Saints Moda Kilisesi olan Anglikan Kilisesi hâlâ Whithall ailesi mirasçılarınm mülkiyetinde olan bir binadır; son varis Irene Whithall'dür. Ruhsal anlamdaysa Avrupa Episkoposluğu altında İstanbul Anglikan Kilisesi'nin gözetimindedir. All Saints Moda Kilisesi, Lozan Antlaşması öncesinde inşa edilmiş bugün de ibadete açık bir kilise olarak Osmanlı'nın son döneminden günümüze miras kalmış, küçük de olsa tarihi bir örnektir. Yetmişli yılların başında Modalı İngilizlerin sayısı hızla azaldığından, günümüzde Moda ve civannda yaşayan Hıristiyan Türk vatandaşları, İstanbul Presbiteryen Kilisesi All Saints Moda'nın yeni yerel cemaatini oluşturmaktadır. Bu nedenle kilisenin dili çoğunlukla Türkçedir.

Kilisenin şu anda mevcut yerel cemaati, ibadet ve dini vecibelerini, 1996 yılından bu yana, dönemin Avrupa piskoposunun ve aynı zamanda İstanbul Anglikan kilisesinin ruhani heyetinin de izin ve onaylarıyla Presbiteryen mezhebi içinden atanmış bir din adamı ve ilahiyatçı olan Rev. Dr. T. Üçal'ın ruhani önderliğinde yerine getirmektedir. Kilisenin bütün gelir ve harcamaları cemaatinin gönüllü katkı ve katılımlarına bağlıdır. Bilindiğinin tersine bu tarz kiliseler dışandan yardım alamadıklarından, ancak yerel cemaatin varlığıyla ayakta durmaktadırlar.

Cambazlar Cambazı Boncuk

Yazıları 1982 yılında yaşamını yitiren ünlü hattat Hamid tarafından yazılan Moda Camisi, 1982 yılında inşa edilmiştir. Yerinde daha önce çeşitli cinslerde güllerin yetiştirildiği bir gül bahçesi bulunduğu söylenir. Bizim gençliğimizde burası futbol oynadığımız, toprak bir alandı; arada sırada da Cambaz Boncuk tarafından açık hava cambazhanesi olarak kullanılırdı.

Boncuk ilginç bir adamdı. Çoğu zaman şimdi asfalt zeminli bir açık otopark olan Kuşdili Çayırı'nı mesken tutardı. Moda'ya geleceği günler

çevre mahallelere, Şifa'ya, Hasırcıbaşı'na, Mühürdar'a, Bahariye'ye küçük çocuklardan tellallar çıkartır, onları; "Moda'ya cambaz geliyor... Duyduk duymadık demeyin... Cambazların kralı Büyük Boncuk bu akşam ip üzerinde kurban kesecek!" diye bağırtırdı. Bu "kurban işi" her seferinde yinelenen sevimli bir yalandı. Ama inananlar da vardı buna. Kalabalık kapıcı aileleri, Karadenizli müteahhitlerin inşaatlarında çalışan yorgun ameleler, fırıncı çırakları, o zamanlar ne olduklarını hiç merak etmediğimiz, "Kürt" olduklarını daha sonra öğreneceğimiz sokak satıcıları, hanımlarından izin koparmış dolgun etli hizmetçiler, vakitleri bol emekliler ve çocuklar... Top sahamızda toplanırlar, Büyük Boncuk'u beklerlerdi.

Ortaya önce bir klarnetçi, bir kemancı, bir de darbukacıdan oluşan "saz takımı" çıkar, bir iki oynak parçadan sonra Boncuk sahneye çıkardı. Boncuk, üzerine kırmızı parlak satenden bol bir gömlek, altına da krem rengi, dar bir pantolon giyerdi. O sahneye çıkınca çalgıcılar, "Oy dingala dingala / Ateş de düştü şalvara / Ayşe de Fatma dostum var / Çalkala Boncuk çalkala" diye şarkıya başlar, o da göbek atardı, kalçalarını sallayarak. Şarkıdan sonra çalgıcılar biriken izleyicilerden para toplamaya başlayınca aradaki boşluğu anlattığı fıkralarla doldururdu. Fıkralarına oradaki çocukları, kadınları, yaşlıları da katar, herkesi gülmekten kırıp geçirirdi. Para vermeden sıvışmaya niyetli uyanıklar bile kahkahalarına teslim olup ellerini cebe atarlardı. Ben nedense gülemezdim, gülememekten rahatsız olurdum. Herkesin güldüğü, gülecek bir şeyler bulduğu, çok eğlenceli olduğu kuşku götürmeyen bu gösteriye gülemememin, gösteride gülünecek bir şey bulamamamın benden kaynaklanan bir nedeni olduğunu düşünürdüm.

Çalgıcıların para toplama işini bitirmeleriyle birlikte Boncuk'un fıkraları da sona ererdi. Cambazların cambazı, yüzüne ciddi bir ifade takınarak izleyicileri sessizliğe davet eder, sonra da arsanın ortasına karşılıklı dikilmiş iki direğin arasına gerilmiş ipin üzerinde "esas" gösterisine başlardı. İki eliyle yere yatay olarak tuttuğu uzun bir sopayla denge tutturmaya çalışarak, ipin üzerinde gider gelir, arada bir sendeler gibi yapınca kalabalıktan "Ahhh..." sesleri yükselirdi.

Onun, zaman ilerledikçe tekdüzeleşen numaralarını izlerken, bir keresinde gözüm bir an gözlerine takılmıştı. Gözlerinde ilk bakışta farkına varılmayan, belki de saklandığı, gizlendiği, bastırıldığı için fark edilemeyen bir hüzün vardı. O hüzünlü gözler, o günlerde Süreyya Sineması'nda izlediğim, yönetmen Federico Fellini'nin "Sonsuz Sokaklar" (La Strada) filminde yoksul, yaşlı, güçten düşmüş bir sokak cambazını canlandıran Anthony Quinn'in gözleriydi sanki. Ama Boncuk bir sinema oyuncusu değildi. O, göbek atarken de, ipin üzerinde yürürken de kendi hayatını, kendi gerçeğini yaşıyordu. Bizler

onun hayatının, gerçeğinin yalnızca küçücük bir kesitinin tanıklarıydık. Gösterisinin sonuna doğru aşağıdaki adamlarına, yalancıktan “Koç nerede?” diye bağırışı da, “Bir hayvan bulup getiremediniz!” diye sitem edişi de bir parçasıydı onun gerçeğinin. Bizim yalnızca anlık seyircileri olduğumuz gerçeği, gözlerindeki hüznü kadar yalın ve “sahici”ydi Boncuk’un.

Yıllar sonra bu “cambazlar cambazı”nın ipten düşüp öldüğünü duyduğumda içim acıdı. Kimilerine göre sırtında bir koçla, ipe tırmanırken düşmüş, hayvanın altında kalıp ezilmişti. Kimilerine göre de ipin üzerinde yardımcısının getireceği koçu beklerken dengesini yitirip aşağıya düşünce elindeki bıçak kalbine saplanmıştı. Beki de bunların hiçbiri olmamıştı. Olmaması da akla daha yakındı zaten. Ama insanlar; “Büyük Boncuk”a böyle ölümleri yakıştırmışlardı. Ölümleri efsaneleştirmek, buna gereksinim duymak, zamanında farkına varamayışların, göremeyişlerin, anlayamamaların, anlamak istememelerin -gecikmiş de olsa- yaşanmış değerlerin kabulü değil miydi bir anlamda?

Ligor Efendi

Caminin karşısında eskiden 18 odalı, beyaz, ahşap bir konak vardı. Sahibi Kadıköy’ün zengin esnaflarından Ligor adında bir Rum’du. Ligor Efendi, Kadıköy’deki 1. İskele Meydanı’nda, Beyaz Fırın'ın sırasındaki dükkânında “Altın Salkım” adını verdiği rakıyı üretirmiş. Zamanla işi büyütmüş, Kızıltoprak’ta “Papazın Bağı” denilen yerde bir üretim evi kurmuştu. Tekel İdaresi kurulup da özel rakı üretimi yasaklannca Ligor Efendi işini kaçak olarak sürdürmeyi denemiş, fakat yakalanp ağır para cezasına çarptırılmıştı. İflasa sürüklenince konağı elinden çıkarmış; ardından bir kalp krizi geçirmiş ve ölmüştü.

Tramvay

Bir tramvay çıkıyor karşımıza, bize doğru yavaşça ilerliyor, ama korkmamıza gerek yok, birkaç metre sonra sola, Cem Sokağı’na sapacak. Moda'nın “nostalji” tramvayı bu; 1 Kasım 2003 günü sefere kondu. Kadıköy İskele Meydanı-Altıyol-Bahariye-Moda-Mühürdar güzergâhında ring seferi yapıyor. Uzunluğu 2.600 metre olan hatta 10 durak yer alıyor: Kadıköy-İDO, İskele Camii, Çarşı, Altıyol, Bahariye, Kilise, Moda İlkokulu, Moda, Mühürdar ve Damga Sokağı durakları. Faal araç sayısı 8. Günün yoğun zamanlarında bunlardan bazıları iki vagonlu olarak kullanlıyor ve günde toplam 82 sefer yapılıyor. Her seferse normal trafik koşullarında 20 dakika sürüyor.

Moda tramvayı eskiden biri 10 kuruşluk bilet gerektiren 1. mevki (kırmızı), öbürü 3 kuruşluk bilet gerektiren 2. mevki (yeşil) olmak üzere farklı renkler taşıyan iki vagonluydu. Moda Burnu'na kadar gidip orada dönüş yapar, yeniden Cem Sokağı üzerinden Bahariye yolunu izler. Şimdiyse Cem Sokağı'ndan Rıza Paşa Sokağı'na geçip oradan Mühürdar'a iniyor.

Elektrikli tramvay, 25 Ocak 1914 - 12 Ağustos 1961 tarihleri arasında İstanbul'un simgelerindendi. İstanbul tramvayı ilk kez 1871 yılında, Aksaray-Eminönü arasında çalışan "atlı" tramvayla tanımıştı.

Uygulanan imar planları nedeniyle Avrupa yakasındaki tramvaylar 12 Ağustos 1961 yılında kaldırıldı. Asya yakasındakilerse 14 Kasım1966 gününe kadar direndi. Taksim-Tünel arasındaki "nostalji" tramvayıysa 29 Aralık 1990 günü hizmete sokulmuştu.

Şimdi Cem Sokak'tayız, önce bu sokağa adı verilen karikatürist Cem'i anımsayalım.

Moda Çarşısı'na Doğru

Karikatürist Cemil Cem

Cemil Cem (1882-1950), çağdaş Türk karikatürünün en önemli ustalarından biridir. Karikatürlerinde genellikle Türkiye'nin siyasal yaşamını konu almıştı. Cemil Cem İstanbul'da doğdu. Burada hukuk öğrenimi gördü. Dışişlerinde görevli olarak Fransa'ya gitti. Bu sırada Paris'te Siyasal Bilgiler Okulu'nun derslerini izledi. 1908'de İstanbul'da yayımlanmaya başlayan Kalem dergisine karikatürler göndermeye başladı. Karikatürlerinde altyazıya da önem veriyordu. Cem 1910'da İstanbul'a döndü ve aynı yıl ünlü mizah dergisi Cem'i çıkarmaya başladı. Özellikle portre karikatürleri çizdi ve karikatürlerinde devlet adamlarının kişiliklerinin ve dış görünüşlerinin en belirgin yanlarını ustaca yansıttı.

1912'de, Balkan Savaşları'ndaki yenilginin ardından, dergiyi kapatarak Avrupa'ya gitti. Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul'a döndü ve 1925'e değin Sanayi-i Nefise Mektebi'nde (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) müdürlük yaptı. Cem'i 1927'de yeniden yayımlamaya başladı. Vergileri eleştiren bir karikatürü nedeniyle yargılandı. Recep Peker'i konu alan bir karikatürü nedeniyle de dergisi 1928'de kapatıldı ve karikatür yayımlaması yasaklandı.

Bir süre İstanbul Belediye Şehir Meclisi üyeliği yaptıktan sonra evine çekilen Cem, zamanını resim yaparak geçirdi. 9 Nisan 1950'de İstanbul'da öldü.

Cem karikatürlerini, mizahı yazıyla ileten bir anlayışla çizdi. Devlet adamlarını ve yönetimi hiç sakınmadan eleştirdi. Çizgilerindeki gerçekçilik ve ince mizah anlayışıyla, daha sonra birçok karikatürcüyü etkiledi. Cem'in 1909'da yayımladığı adsız bir karikatür albümü vardır.

Cemil Cem Köşkü

Cemil Cem'in yaşamını sürdürdüğü Moda'daki tarihi köşk, Eglise Notre-Dame de L'Assomption Kilisesi'nin karşısında bulunuyor. İki yıl süren bir onarım sonunda Kadıköy'e kazandırılan tarihi mekân, Romanya Sefiri Miltiyadi Patos'un kızları Katerin Cizmel ve Mari Mesko için 1909 yılında yaptırdığı iki köşkten biridir. Diğer köşkse ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır.

1926 yılında Mari Mesko adına kayıtlara geçen köşk, 1937 yılında karikatürist Cemil Cem tarafından satın alınmış ve günümüze kadar Cem ailesi tarafından korunmuştur. Bahçesi de bulunan köşk eski Türk evi mimarisinde inşa edilmiş olup her iki katta orta salona açılan odalardan oluşur. Köşk 2006 yılında Cemil Cem'in gelini tarafından müzayede firması Eskidji'ye içinde bulunan mobilyalarla birlikte satılmıştır. Tavandaki dekorlar orijinal halinde bırakılmış, bazı odalarda bulunan orijinal marküteri parkelerin eskiye uygun şekilde bakımı yapılmıştır. Çok kötü durumdaki odalar onarımdan geçirilerek kullanıma açılmış, gereken yerlerde oda döşemeleri desteklenerek güçlendirildi.

Köşk bugün "Saklı Bahçe" adı altında restoran olarak hizmet vermektedir.

Assomption Kilisesi

Fransız Katolik Kilisesi olarak bilinen Cem Sokak'taki mabedin adı Eglise Notre-Dame de L' Assomption Kilisesi'ydi. Bir iddiaya göre, kilise, 1865 yılında Moda'da oturan Brentano isimli İtalyan asıllı bir ailenin önemli katkılarıyla Episkopos tarafından inşa ettirilmişti. Brentano ailesi için iki özel loca yapılmıştı.

Başka bir kaynağa göreyse 1850'li yıllarda Kadıköy'e yerleşen Latin kökenli Katoliklere Sakız Adası'ndan gelen Rumlar da eklenince Monsenyör Paola Bruno, Cenevizli rahip Guiseppe De Negri'yi İstanbul'a tayin eder. Bölge Papazı olan bu rahip Tubini, Corpi, Nomico, Castelli, Olivia gibi zengin Katolik ailelerden temin ettiği yardımlarla kilise inşaatına başlar. İnşaatı Şişhane'deki Belediye binasını ve Dol-mabahçe'deki tiyatroyu yapan İtalyan Mimar Giovanni Barberini yapar. Kilise 1863 yılı başlarında tamamlanarak ibadete açılır. Bu kilisede günümüzde ayinler Türkçe yapılmaktadır.

Kadıköyspor Kulübü

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Saint-Joseph Fransız Lisesi'ni bitirenler 'Amicale des Anciens Eleves de Saint-Joseph'in (Saint-Joseph Mezunları Derneği) üyesi olurlardı. Orta-Doğu Bölgesi'ndeki diğer Lassalien okulların 'Amicale'leri ile birlikte, 'Association Amicale des Anciens Eleves des Freres du Levant'ın (Lövan Frerleri Mezunları Amikalleri Birliği) üyesi olan bu 'Amicale', Cumhuriyet döneminde etkinliğine son vermiştir. Yerine 1947 yılında Saint-Joseph'ten Yetişenler Derneği kurulmuş, başkanlığa Behiç Başaran getirilmiştir.

Üyeler önceleri kunduracı Tahsin Bey'in Altıyol'daki işyerinin arkasındaki bir odayı lokal olarak kullandı. Daha sonraki yıllarda Cem Sokağı'ndaki Assomption Kilisesi'nin bahçesindeki iki katlı ahşap, "eski sörler yatakhanesi" elden geçirilerek demeğin ev sahipliğine verildi. Kısa sürede Moda'nın sosyal yaşamında yerini alan lokalin bahçesinde Saint-Joseph'lilerin yer aldığı "Saint-Joseph Spor Kulübü" çalışmalarını özellikle basketbol ve voleybol dallarında sürdürdü. Ne var ki federe olabilmek için Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'ne yaptıkları başvuru, yabancı ad kullanıldığı gerekçesiyle geri çevrildi. Kulübün ilk yönetim kurulu, Mustafa İnkaya, Gökşin Sipahioğlu, Zeki Öztaş, Ayhan Cecan, Fazlı Aktün, Reştan Avaş ve Tonguç Gürcan'dan oluşmuştu.

1950 yılında kulübün adının "Kadıköyü" olarak değiştirilmesine karar verilmiş, Beden Terbiyesi'ne yapılan ikinci başvuru bu kez kabul edilerek kulüp 1 Mayıs 1951 günü federe olmuştur. Aynı yıl basketbol ikinci liginde şampiyon olan takım, birinci lige yükselmiştir. 1953'te işbaşına gelen dernek yönetimi Cem Sokağı'ndaki lokalin, yine Saint-Joseph'liler tarafından kurulan Kadıköyspor Kulübü'yle paylaşılmasına karar verdi. Onarılan açık hava sahası 12 Temmuz 1953 günü bir törenle açıldı. Aynı tarihli Milliyet gazetesinden okuyalım: "Kadıköyspor'un Büyük Açık Hava Sahası Bugün Saat 17'de Açılıyor - Son senelerde basketbolda ciddi çalışmalarına şahit olduğumuz Kadıköyspor Kulübü'nün büyük açıkhava sahası bugün saat 17'de yapılacak bir törenle gençliğe açılacaktır. Kadıköyspor'un yaptırdığı bu saha -Mısır hariç- Yakın Şark'ın en büyük açıkhava sahasıdır. 32 bin lira sarfiyle inşa edilen tesisat, 1200 kişi oturacak ve 300 kişi ayakta seyredebilecek cesamette yapılmıştır. Saha, basketbol, voleybol, tenis, boks ve güreş müsabakalarına müsait bir tarzda inşa edilmiştir. Geceleri 12 bin vatlık reflektörlerle aydınlatabilmektedir. Bu münasebetle 16 Temmuz Perşembe günü nihayetlenecek bir gece turnuvası tertip edilmiştir." Haberin devamında dörtlü turnuvaya katılacak takımların Kadıköyspor, Modaspor, Moda Kültür ve Aramyan olduğunu, Aramyan'da Garo, Ara, Kapikoğlu ve Agop'un, Beyoğluspor'dan takviyeli Moda Kültür'deyse Tomaidis, Kriçis, Shori ve Samuelidis gibi tanınmış basketçilerin yer alacaklarını öğreniyoruz.

Kadıköyspor güçlü kadrosuyla 1. Basketbol Liginde çok başarılı sonuçlar almış, başarılarını İstanbul ve Türkiye şampiyonluklarıyla taçlandırmıştır.

Yıllar içinde büyüyen parasal sorunlar Kadıköyspor'u 1970-1971 sezonunda Efes Pilsen Kulübü ile birleşmeye zorlayınca Kadıköyspor adı da ortadan kalktı. Açıkhava sahası da yok artık, Efes Pilsen, tesislerini Topkapı'ya taşıyınca Türk basketboluna yüzlerce sporcu

kazandırmış olan saha bir otoparka dönüştürüldü.

Cem Sokak'tan çıkmadan önce mutlaka artık olmayan Krizantem Düğün ve Dans Salonu'ndan söz etmeliyim. Sonuçta, kardeşim Engin gibi birçok Modalı çocuğun sünnet düğünleri, gençlerin nişan ve düğün törenleri bu salonda oldu. Şimdi yerinde yeller esen bu salonda ne kadar çok anımız vardır...

Notre Dame de Sion Okulu

Moda Caddesi'nin Cem Sokak'la kesiştiği köşede bulunan Kadıköy Kız Meslek Lisesi'nin yerinde çok eskiden Müslüman olmayan ailelerin kız çocuklarına eğitim vermek üzere açılmış Notre Dame de Sion adında bir Fransız okulu bulunuyordu. Okul, Harbiye'deki aynı addaki okulla aynı tarihlerde, 1863 yılında Fransız Katolik rahibeler tarafından açılmıştı. 1910-1911 okul yılında Müslüman çocukları da okula alınmaya başlandı. 1. Dünya Savaşı sırasında okul binası Dar-ül Eytam (Yetim Çocuk Okulu) olarak hizmet vermiş, savaştan sonra eski işlevine dönmüştü.

Okul binası, 1936 yılında devlet tarafından satın alınınca Notre Dame de Sion kapanmış yerine Kız Sanat Enstitüsü açılmıştı. Daha sonra enstitünün bulunduğu bina yıkılarak yerine yeni bir bina inşa edilmişti. Bu binada bugün Kadıköy Kız Meslek Lisesi eğitim hizmeti vermektedir. Bilindiği gibi 1970'li yıllarda Kız ve Erkek Sanat Enstitülerinin statüleri değiştirilerek bu okullar meslek liselerine dönüştürülmüştü.

Moda Çarşısı

Geçmiş Zaman Olur ki...

Cem Sokak'ın Moda Caddesi ile birleştiği sağ köşede Tarık Kaman'ın tuhafiye-kırtasiye mağazası vardı. Tarık Bey, bugüne kadar tanıdığım en sevecen ve saygın esnaflardan biriydi.

Onun tam karşısına düşen, Rıza Paşa ile Moda Caddesi'nin kesiştiği köşedeyse tekel bayii Hosep Efendi'nin dükkânı bulunuyordu. Hosep Efendi, çok uzun yıllar önce toz almayı unutmuştu. Küçük dükkânındaki, başta bira olmak üzere tüm içki şişeleri tozdan gri bir renk almıştı. Sevimsiz bir ihtiyardı. Dükkânda kurduğu bir ranzada yatıp kalkar, kimi günler sabahtan akşama kadar çizgili bir pijamayla dolaşırdı. Ne var ki içki ve tütün alışkanlıklarından vazgeçemeyenler için zorunlu bir uğrak yeriydi. Semt sakinleri yakında bir yerde başka bir tekel bayii açılana kadar Hosep Efendi'nin dükkânından alışveriş yapmayı sürdürdüler. İlginç bir yanı da o karmakarışık dükkânının neresinde ne olduğunu bilmesiydi. 1950'li yılların sonuna doğru sigara paketi biriktirmeye başlamıştım. Bulduğum paketleri odamın tavanına yapıştırıyordum. Çok geçmeden tavan dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen çok sayıda sigara paketiyle dolmuştu. Hoş bir görüntüydü, sokaktan geçenler bile dururlar, tavanımdaki paketleri görmeye çalışırlardı. Hosep Efendi, bu merakımla ilgilenmiş, bana dükkânının bir yerlerinden bulduğu, piyasadan yıllar önce kalkmış Ulus, Köylü, Hanımeli gibi sigaraların paketlerini vermişti.

Hosep Efendi'nin dükkânını geçince köşede Konyalı Abdullah Altınkaynak'ın manav dükkânı vardı. Alçakgönüllü, sevecen, saygılı bir esnaftı. Hosep Efendi'nin dükkânının yanında Rize-Pazarhemşinli Behzat Sırt'ın Moda Pastanesi bulunuyordu. Tüm huysuzluğuna, hiç gülmeyen yüzüne karşın iyi bir insandı. Tavukların henüz fabrikalarda üretilmediği, köy kırsalında özgürce dolaştığı o yıllarda; "pilav üstü tavuğu" nefisti Behzat Amca'nın. Canım çektiği, fakat cebimde metelik olmadığı günlerde "yaz deftere" uygulaması yapar, teşekkür ettim mi, yüzüne pek gülümseme denemese de, gülümsemeye benzer bir mimik oturtur, "Senden para isteyen mi var? Olduğu zaman verirsin!" derdi. O da, oğlu İbrahim de artık hayatta değiller, nur içinde yatsınlar. Gülmeyi unutmasının nedeninin bir uzak akrabasının hemen yanı başında yeni bir pastane açması olduğunu düşünürdüm.

Yine karşı kaldırıma geçiyoruz. Gözlerimiz Kasap Talat Aytekin'i,

tesisatçı Todori'yi, Mezeci Stavro Daikopoulos'u, marangoz Macit Mogoko'yu, sebzeci Dimitri Buçkoviç'i, sütçü Argiri Cidrof ve oğulları Boris ile Yorgi'yi anyor. Bu Bulgar aile mandıracıydı. Moda'nın en taze sütünü, en iyi yoğurdunu, tereyağını, peynirlerini onların dükkânında bulabilirdiniz. Boris Cidrof un eşi Zladka ise Moda'nın en güzel kadınlarından biriydi. Yeni Fikir Sokağı'nda müstakil bir evde otururlardı. Onların dükkânının yanında sırasıyla ayakkabı tamircisi Hamparsum Parunokyan, Demirci Agop ve Kirkor Papazyan kardeşler, Kömürcü Hacı Mustafa Altınel, Tesisatçı Dimitri ile Bakkal Abbas Tanyol'un, ısmarlama kunduralarıyla İstanbul'da ün yapmış Stefan Serkis'in dükkânları vardı.

Yeniden karşı kaldırımdayız. Karşımıza sırasıyla Bakkal Mustafa Kefeli, Manav Artin Ciniz, Masrafçı Dikran Taşçıyan'ın dükkânları çıkıyor. Onları Odesea Laçuno'nun meyhanesi, Dimitri'nin zerzevatçı, Aleko Loçuno'nun kasap, Panayot Loçuno'nun bakkal dükkânları, Yorgi Paçura'nın fırını, Vlahos'un meyhanesi, Vladimiros Tagarakis'in berber salonu, Eğinli Mustafa ve Hüseyin kardeşlerin bakkaliyesi, Dikran Gagos'un ütücü dükkânı ve Grammatikos Eksilya'nın ünlü meyhanesi izliyor. Bu meyhanenin müdavimleri Moda'nın "ağır" içicileridir. "Bugün Grammatikos'un güzel kızı da içeride olmalı, baksana meyhane adam almıyor, Eleni'nin çalıştığı günler hep böyle olur. Ah, bir de Pavlo denen o ağabeyi olmasa!.."

Biraz aşağıda berber Lefter Prento, pantoloncu Evripidis Trifonidis, kunduracı Stelyo Prento, gömlekçi Sinork Tıkır, bir de berberim "Kaçık" Avril ile pastacı Stasuli Avgerinos var.

Bu liste böylece uzayıp gider. Size burada Moda Caddesi'ndeki yalnızca iki adanın çarşı cephesindeki esnafından birkaç örnek sundum. Bu örnek, yarım yüzyıl önce Moda Çarşısı'nın ne denli renkli bir mozaik olduğunu gösteriyor sanırım. Türkler, Rumlar, Ermeni-ler, Museviler, Bulgarlar... Ne kadar canlı bir çarşıydı o zamanlar. Önce 6/7 Eylül 1955 Olayları, sonra 1964 zorunlu Rum göçü Moda Çarşısı'nın o güzelim renkliliğinin köküne kibrit suyu ekti.

6-7 Eylül 1955 Olayları

Demokrat Parti iktidarının bilgisi çerçevesinde Özel Harp Dairesi tarafından örgütlenen ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti üyelerinin kışkırttığı çapulcular tarafından uygulanan 6-7 Eylül 1955 olayları başta Rumlar olmak üzere İstanbul'da yaşayan gayrimüslim azınlıkları hedef almıştı. Olaylar sonunda korkunç bir bilanço çıkmıştı ortaya. 73 kilise, 1 havra, 8 ayazma, 2 manastır, 3584'ü Rumlara ait olmak üzere 5583

işyeri ve ev yağmalanmış, tahrip edilmiş veya yakılmıştı. O dönemde basın üzerindeki baskı ve sansür nedeniyle olaylarda kaç kişinin öldürüldüğü bugün bile tam olarak bilinmiyor. Olaylardan hemen sonra İstanbul'daki Fransız ve Alman Başkonsolosluklarının hazırladığı raporlarda saldırılarda ikisi Ortodoks papazı olmak üzere 13 ile 16 arası Rum'un ve en az bir Ermeni yurttaşın hayatlarını kaybettikleri, 30 da yaralı olduğu belirtiliyor.

Agos gazetesi yazarlarının Atina'da görüştükleri İstanbullu bir Rum olan Prof. Niko Uzunoğlu'na anlattıklarına göre Modalılar, gayrimüslimlerin yaşadığı pek çok semtte olanları, çarşıdaki bazı dükkânların yağmalandığını 7 Eylül sabahı uyandıktan sonra duymuşlar. Onun babasının Kadıköy'de bulunan dükkânına bir şey olmamış. Bunun nedeni, babasının yanında çalışan Kürtlerin dükkâna sahip çıkıp korumaları olmuş. Prof. Uzunoğlu o yıllarda Kadıköy'de çok sayıda Kürt hamal çalıştığını söylüyor. Kadıköy çarşısındaki Aya Euphemie Kilisesi'ni kurtaran da, yıllarca kiliseden ücretsiz yemek yardımı alan bu Kürtler olmuş. (Agos gazetesi, 26 Eylül 2009)

"Halkidona'dan Kadıköy'e" adlı kitabın yazan Orhan Türker'e göreyse aradan geçen uzun yıllara rağmen Rumlar tarafından hâlâ korku ve buruklukla anımsanan 6-7 Eylül 1955 olayları Kadıköy'de İstanbul'un birçok yerinde yaşananlara göre oldukça ucuz atlatılsa da bu çarşı yerle bir olmuş, evlerin camları kırılıp kapıları zorlanmıştı. Asıl zararsa büyük tahribata uğrayan kiliselerdeydi. 7 Eylül sabahı cam kırıklarından geçilmeyen Moda Çarşısı'nda sağlam veya tahrip olmuş her dükkânın önünde bayraklar asılıydı. Meyhaneci Perikli'nin dükkânının önü parçalanmış masa, sandalye ve tabak çanakla dolmuştu. Kırılan şişe ve fıçılardan dökülen rakı ve şarapların kokusu tüm sokağı kapsıyordu. Pastacı Stasuli'nin dükkânı da tamamen tahrip olmuştu. Sokağa yığılan camların arasında ezilmiş kadife çikolata kutuları, kırık limonata bardakları dikkati çekiyor, yerlere saçılmış kakao ve vanilya torbalarından ortalığa tarifi güç hoş bir koku yayılıyordu.

O gece benzer olaylar İskele Çarşısı'nda, Yeldeğirmeni'nde, Kalamış'ta da yaşanmıştı. 6-7 Eylül gecesinin maddi hasarı Kadıköy'de çabuk silindi ve hayat görünürde normale döndü. Ama bir daha hiçbir şey eskisi gibi olmadı. Bu olay dokuz yıl sonra Yunan vatandaşlarının sınır dışı edilmesiyle birlikte Rumların göçe başlamaları için itici bir etken oldu." (Orhan Türker, Halkidona'dan Kadıköy'e, Sel Yayıncılık, İstanbul 2008, S. 85-86)

Bir Göç Öyküsü

Son baskısı Can Yaymları'ndan çıkan "Deniz Bitti" adlı deneme kitabımdan, kitaba adını veren denememin bir bölümünü buraya alıyorum. Olay, Moda İskelesi'nin hareket memuru Kenan Kaptan ile onun Modalı yakın dostu Bay Hiristo arasında geçer.

"Kenan Kaptan'ın beyaz, pos bıyıklarından yaşlar süzülüyordu. Ne yapacağıma karar veremiyordum. Beni ne kadar sevseler de, kendilerini bu durumda görmemi istemezler, diye düşünüyordum. Yaşadıkları o özel, duygu dolu anda benim yerim yoktu. Usulca Kenan Kaptan'ın iskemlesine oturdum. Beni göremiyorlardı. Orada kalmak, orada olduğumu onlara göstermeyerek, hissettirmeyerek duygularını paylaşmak istiyordum. Gördüklerim beni üzmüştü. Şimdi hıçkırıklarını duyuyordum. Bir ara durur gibi oluyorlar, bir şeyler konuşuyorlar, sonra yeniden hıçkırıklara boğuluyorlardı. Benim de gözlerim dolmuştu. Arada geçen kısa konuşmalardan Bay Hiristo'nun yarın sabah gideceğini anlamıştım. Son buluşmalarıydı. Birbirlerini bir daha göremeyeceklerdi. Kenan Kaptan'ın artık yapacak bir şeyi yoktu. Dostuna, 'Koca Bunak! Deli Rum!' diye haykırmaya başladı.

Bay Hiristo ağlamaktan yorgun düşmüştü. Arkadaşına, 'Ağlama artık,' diyordu, 'ne olursun ağlama! Beni de yine başlatacaksın!' Sonra yumuşak bir sesle konuşmaya başladı: 'Seni ne kadar arayacağımı biliyorsun... Mektuplaşırız... Sık sık yazarım sana... Unutmayız birbirimizi... Dostluklar unutulur mu hiç?' Kaptan dinlemiyordu. Bay Hiristo sesini yükseltti. 'Benim gitmem senin kabahatin mi? Sen mi bitirdin zarganayı? Sen mi tükettin denizi? Çarşıyı sen mi karıştırdın?' Kenan Kaptan'ın ağlaması durur gibi olmuştu. Yaşlı Rum konuşmasını sürdürdü: 'Sen de, ben de bu iskelenin esiriyiz... Bile bile, seve seve esir ettik kendimizi buraya. Niçin istedik, niçin katlandık buna? Balık için, deniz için, arkadaşlık için değil mi? Söyler misin şimdi, bizi tutan ne kaldı burada, arkadaşlığımızdan başka? Zargana bitti... Deniz bitti... Çarşı bitti... Biz de bitiyoruz. Yarın senin iskelen de kalmayacak. Elinden alacaklar. Sen de çekip gideceksin buralardan...' Kenan Kaptan susmuş, dinliyordu. 'Ben giderken, babamın, anamın mezarlarını bırakacağım geride. Doğduğum evim, sokağım okulum, kilisem, her şeyim burada kalacak... Ölürken bile aklım burada olacak... Bunları bırakıp gitmek kolay mı? Ama ne yapayım? Eskiden buraya gelirken dükkânın anahtarlarını komşulara bırakırdım. İçtiğimiz su ayn gitmezdi onlarla. Tuzumuzu, ekmeğimizi paylaşırdık. Şimdikiler selam bile vermiyorlar.

Söyle bana, bu yaştan sonra pis kefere mi dedirteyim kendime? Meyhanelere mi düşeyim?'

Bay Hiristo içini döküyor, boşalıyor, konuştukça rahatlıyordu. Kaptan

da onu anlamaya başlamıştı. Onları yolcu salonunun tahta sırası üzerinde baş başa bıraktım. Sessizce çıktım iskeleden. Gözlerimi sildim. Elimdeki simitleri, açmaları denizin son çırçırlarına attım. Koço'ya ilk müşteriler gelmeye başlamıştı. Bir an, gireyim mi, diye aklımdan geçirdim. Vazgeçtim. Yukarıya doğru yürüdüm." (Deniz Kavukçuoğlu, Deniz Bitti, Can Yayınları 2007, S. 148-150)

Dünden Bugüne

Elif Pastanesi

Eğitimli bir pasta ustası olan Cevdet Sırt, Moda Caddesi'nde, hemşerisi ve uzaktan akrabası olan Behzat Sırt'ın Moda Pastanesinin yanıbaşında 1963 yılında "Kars" adıyla bir pastane açmış, bir süre sonra da adını "Elif Pastanesi" olarak değiştirmişti. Cevdet Bey 1913 doğumluydu. Küçük yaşta ailesiyle birlikte Rusya'ya gitmiş, gençliği Moskova'da geçmişti. Sırt Ailesi Rusya'daki devrim yıllarının tanığıydı. Orada pastacılık öğrenmiş, öğrendiği meslekte çalışmıştı. II. Dünya Savaşı sırasında Alman ordularının Rusya'ya girmeleri üzerine Polonya'ya kaçmış, orada Polonyalı bir kızla evlenmiş, bu evlilikten bir kız çocukları olmuştu.

Savaş koşullarının yarattığı tüm yaşam zorluklarına karşın devam ettiği Polonya Pastacılık Okulu'na devam ederek bu okulu bitirip diploma almayı başarmıştı. Bu diploma bugün Elif Pastanesinin duvarını süslüyor. Eşi ve çocuğuyla Türkiye'ye döndükten sonra bir süre amcası Mehmet Sırt'ın Kadıköy'deki Kars Pastanesinde çalışmış, bu pastanenin kapanması üzerine aynı adla Moda Caddesi'nde günümüze kadar gelen pastaneyi açmıştı.

Cevdet Sırt tam anlamıyla bir beyefendiydi. 1983 yılında hayata gözlerini kapadı. Elif Pastanesi geleneğini yakın akrabaları sürdürüyorlar.

Yeni Moda Eczanesi

Kızıltoprak'ta Faik İskender Bey tarafından 1902 yılında açılan "Faik İskender Eczanesi" 1928 yılında Moda'ya nakledilmiş, 1937 yılında da Moda Caddesi 133 numaraya, bugün bulunduğu yere taşınmıştır. Şanlıurfa-Birecikli Halil Nejat Sezer tarafından satın alınan eczanenin adı "Yeni Moda Eczanesi" olarak değiştirilmişti. H. N. Sezer 11 Kasım 1943 yılında hayata veda edince eczaneyi önce beş yıl boyunca eşi, sonra da 16 yaşından itibaren oğlu Melih Ziya Sezer eczacı bir sorumlu müdürle birlikte yönetmiş, 1967 yılında Eczacılık Fakültesi'ni bitirip tek başına işin başına geçmişti. Eczaneyle birlikte büyüyen M. Z. Sezer, bir "babadan eczacı"da olması gerektiği düşünülen niteliklerin tümüne sahip. O yalnızca hazır ilaç satmakla yetinmez, küçük laboratuarında hastanın gereksinimine uygun ilaçlar da

hazırlar. Hazırladığı ilacı bir şişeye ya da bir tüpe koyar, tıpasını özel bir kâğıtla sardıktan sonra bir sicimle bağlar ve kırmızı mühürle mühürleyip damgalar.

Yeni Moda Eczanesi'nde, laboratuarda bulunan taş havandan tüm araç ve aygıtlara, tüm vitrinli dolap ve mobilyalara kadar her şey 1902 yılından kalmadır. Melih ağabeyle hukukumuz Yeni Moda Eczanesi'nden ilk ilacımızı aldığımız 1954 yılına uzanır. O yıllarda eczaneden yalnızca ailemizin gereksinimi olan ilaçları alırken, ilk sakallarımın çıkmaya başladığı 1960-1961 yıllarında kendim için "Aqua Velva" tıraş losyonu almaya başlamıştım. "Musk" ya da "mint" kokulu olmak üzere iki seçeneği olan losyonun oval bir şişesi vardı. İnsan, hayatındaki ilkleri unutmuyor. 1963 yılında yurtdışına öğrenime gittim, önce öğrencilik, sonra siyasal sürgünlük derken, ancak 1993 yılında geri dönebildim İstanbul'a. Uzunca bir süre Silivri'de ve Nişantaşı'nda oturduktan sonra "dönüp dolaşıp kürkçü dükkânına dönen tilki" misali 2005 yılında Moda'ya yerleştim.

İlk uğradığım yerlerden biri Yeni Moda Eczanesi oldu. Moda'da hemen her yer değişmiş, içeriye adımımı atarken kulağımı dolduran bir opera aryası ile karşıma çıkan bir kedi dışında, eczane aynı kalmıştı. Söylemeye dilim varmıyor; ama aradan geçen 42 yılda Melih Ağabey de biraz yaşlanmıştı sanki. 1932 doğumluydu. Ne var ki onun yaşlanrken dinçleşen ender insanlardan olduğunu, daha sonra Moda İskelesi'nde uygulanmaya başlanan içki yasağına karşı düzenlenen sivil toplum eylemlerinde nasıl başı çektiğini, Koço'da kadeh tokuştururken söz Cumhuriyet Devrimleri'ne geldiğinde göğsünün nasıl kabarıp, sesinin nasıl gürleştiğini gördüğümde anlayacaktım.

42 yıl sonra yeniden karşılaştığımızda kendimi tanıttım. Soyadımı duyunca, "Siz Nuşin Hanım'ın oğlu değil misiniz?" diye sordu. Benden "evet" yanıtını alınca, "Saygın bir hanımefendiydi" dedi, "iyi bir şairdi." Bir anda yakınlaşmıştık birbirimize; kitaplarımdan, yazılarımdan söz ettim, mutlu oldu. Bana yazdığı şiirlerini topladığı bir kitabını imzaladı. Sıkça uğramaya başladım eczanesine, bir keresinde sözü eski tıraş losyonuma getirdiğimde, "Bekle" deyip, laboratuara gitti, elinde küçük bir kutuyla döndü. Bu bir Aqua Velva kutusuydu. Kutuyu açtı, içinden şişeyi çıkartıp bana uzattı. "Al" dedi, "Ama kutusu bende kalsın." Yarım yüzyıl önce kullandığım tıraş losyonum orijinal şişesinin içinde bir koleksiyon parçası olarak evimizin salonunda duruyor.

Melih Ağabey'in eczanesi hem Modalı aydınların uğrak yeri hem de bir ilaç kutusu müzesidir. Yolunuz Moda'ya düştüğünde mutlaka bir uğrayın, hem eczaneye hem de aydınlık yüzü, inceliği ve

sevecenliğiyle Melih Ziya Sezer'e hayranlık duyacaksınız.

Pasifik Pastanesi

Yeni Moda Eczanesi'nden çıkıp karşı kaldırıma geçerek yola devam ettiğinizde karşınıza çıkacak ikinci yolağzı olan Neşe Sokak'ın köşesinde Pasifik Pastanesi'ni göreceksiniz. Burası eskiden Mihal ve Vasil kardeşlerin ünlü Nur Pastanesi idi. Yunanistan'a o "büyük göç" sırasında pastaneyi 1966 yılında Osman Devrim satın alarak 1984'e kadar çalıştırdı. Pastane faaliyetini bir süre "adsız" olarak sürdürmüştü. İsim babası Sadun Boro'dur.

Bilmem tanır mısınız? Sadun Boro, bir yelkenliyle dünyayı dolaşan ilk Türk denizcisidir. 1965 yılında Alman asıllı eşi Oda Boro ile birlikte yeni yaptırdığı 10,5 metrelik Kısmet yelkenlisi ile dünya seyahatine çıktı. Kanarya Adaları'nda aldıkları ve Miço adını verdikleri bir kedi de kendilerine eşlik etti. Seyahat 3 yılda tamamlandı. Hürriyet gazetesi seyahat anılarını tefrika olarak yayınlamıştı. Seyahat sırasında Deniz adını verdiği bir de kızı oldu. Dönüşünde görkemli bir törenle karşılandı. Osman Devrim de özel olarak yaptığı beş katlı bir pastayla karşılayanlar arasındaydı. Sadun Boro, pastayı alırken, pastanenin adını sormuş, Osman Devrim'den, "Adı yok!" yanıtını alınca, "Ben Pasifik Okyanusu'ndan geliyorum, öyleyse adı Pasifik olsun" demiş.

1984 yılında Pasifik Pastanesi, Macit Sönmez ve Ahmet Gülhan tarafından satın almıyor. Macit Bey, daha önce sözünü ettiğimiz Cevdet Sırt'ın Elif Pastanesinin ustası olmasının yanı sıra Cevdet Bey'in yeğenlerinden biri olan Safiye Hanımın da eşiydi. O dönem Elif Pastanesi Cevdet Bey'in yine yeğenleri olan Mustafa, Necip ve Selahattin Sırt kardeşler tarafından işletiliyordu. Macit ve Ahmet Beyler 1993 yılında Elif Pastanesi'ni de devralıp oğullarını da işe katıyorlar. Bugün Elif Pastanesi'ni İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi mezunu Erdinç Sönmez ile Endüstri Meslek Lisesi mezunu Sabri Gülhan, Pasifik Pastanesi'ni de İngiliz Dil ve Edebiyatı mezunu Sertaç Gülhan ile iyi bir jazz dinleyicisi olan Cevdet Sönmez işletiyor.

Özellikle çilekli tartlarını öneririm Pasifik'in, hem damağınız hem de -artık Ella Fitzgerald mı, yoksa Louis Armstrong mu olur- kulaklarınız şenlenir.

Özel Kadıköy Rum İlkokulu

Milli Eğitim Müdürlüğü'nün 2009 yılsonu verilerine göre, İstanbul'da

17’si ilköğretim olmak üzere toplam 22 Rum okulu bulunuyor. Bunlardan Bakırköy, Yeşilköy, Beyoğlu, Tarabya, Yeniköy, Feriköy, Karaköy ve Kurtuluş’ta bulunan 9 ilköğretim okulu öğrenci yokluğu nedeniyle eğitim faaliyetini sürdüremiyor. Heybeliada Rum Erkek Lisesi ile Yuvakimyon Rum Kız Lisesi de faaliyette olmayan okullar arasında yer alıyor. Her birinin bir zamanlar 700-800 öğrenciye sahip olduğu belirtilen Rum okullarında, bugün öğrenci sayısı 1-20 arasında değişiyor. En çok öğrencisi olan okullardan Taksim Zapyon İlköğretim Okulu’nda 93, Beyoğlu Zagrofyan Lisesinde 28, Fener Rum Lisesi’ndeyse 40 öğrenci eğitim alıyor. Kadıköy’de neredeyse hiç Rum kalmadığından Özel Kadıköy Rum İlkokulu’nda sadece bir erkek öğrenci eğitim görüyor.

Pasifik Pastanesi’nin yanındaki Neşe Sokak sizi Sivastopol Sokağı’na götürür. Kadıköy Rum İlkokulu bu sokaktadır. Bu tek öğrencili okul 1871 yılında açılmış. O zamanlar kız ve erkek öğrenciler aynı binanın içinde ayn bölümlerde okurlarmış. Okul, 1896’da bir yangında harap olunca Bahariye’de, şimdiki Reks Sineması'nın bulunduğu binaya taşınmış. Öğrenciler, İki yıl sonra yenilenen binalarına geri dönmüşler. Okuldaki öğrenci sayısı 1910 yılında bini aşıp da öğrenciler içindeki kız öğrencilerin sayısı erkek öğrencileri geçince okul yönetimi, tüccar Spirahi Efendi’nin yardımıyla Neşe Sokak’ta bir arsa satın alarak bir okul binası yaptırmış. Şu anda Fakirlere Yardım Derneği’nin merkezi olan bu binada kız öğrenciler İkinci Dünya Savaşı’na kadar eğitim görmüşler.

1930 yılında okuldaki öğrenci sayısı 820 iken bu sayı 1964 yılında 216’ya inmiş. Şimdiyse 1’e. Rum ilkokullarında eğitim eskiden beri altı yıldır. Anadolu yakasında Rum ortaokulları ve liseleri olmadığından, öğrenciler altı yıllık eğitimden sonra Avrupa yakasına geçip, Zağrofyan, Fener ya da Zapyon liselerinden birinde eğitimlerine devam ediyor. Bugün İstanbul’da Rum liselerine giden öğrenci sayısı yaklaşık 200’dür. İstanbul’daki Rumların sayısı yalnızca 1.244’tür. Bu sayı düştükçe Rum öğrenci sayısı da doğal olarak giderek azalmaktadır..

Prof. Dr. Yorgo Stefanopulos, Prof. Dr. Kriton Curi gibi bilim adamlarımızın bir zamanlar Kadıköy Rum İlkokulu’nun öğrencileri olduğunu buraya not olarak düşelim.

Neşe Sokak

Eski Kadıköy Rum Kız İlkokulu’nun yanı sıra bu sokakta ahşap ve kagir olmak üzere görece çok sayıda eski Kadıköy evi bulunur.

Milka Şarküteri

Gezintimizin son durağı 125 yıllık geçmişiyle İstanbul'un en eski mezecilerinden biri olan, 1885 yılında Makedonya'dan İstanbul'a göç etmiş Notof Ailesi'nin kurduğu Milka'dır. Aile önce Eyüp'e yerleşerek mandıracılığa başlamış, baba Constantin Notof işleri büyütünce Moda Caddesi'ndeki bugünkü yerine taşınmıştır. Mandıra burada da kısa zamanda tutunmuş, ancak 1942 yılında yürürlüğe giren Varlık Vergisi aileyi güç durumda bırakınca, mal varlıklarını elden çıkarmak zorunda kalmışlardı. Elde kalan tek binayı ailenin dostu, kendisi de bir sütçü olan Yusuf Ziya üçüncü anlaşmalı olarak satın almış, Varlık Vergisi borçlarının silinmesinden sonra mülkü Notoflara geri vermişti.

Constantin Notof'un oğulları Koli ve Koço 1950'lerde işin başına geçmişler, mandıracılığı arka plana iterek dükkânın bodrum katında kurdukları imalathanede meze üretimine başlamışlar, birçok yabancı dilde "süt" sözcüğünün karşılığı olan "milk"ten yola çıkarak dükkânın adını "Milka" koymuşlar. Ne var ki Milka da 6-7 Eylül 1955 günlerinde ırkçı-faşist çapulcuların talan harekâtından payını almış, yerle bir edilmişti. Aile yaşadığı bu yıkımdan da yılmayıp, birkaç gün içinde dükkanlarını yeniden açmayı başarmıştı. Bir süre sonra Beyoğlu'nda bir Rum lokantasının aşçısını transfer edip, taze mezecilik işini geliştirmişlerdi. Bugün Milka'da her gün 45 çeşit taze meze sunuluyor müşterilere.

Notof Kardeşler ilerleyen yaşları nedeniyle kendilerine ortak almışlar. Ortakları, üç kuşaktır mandıracılık yapan ve İstanbul'da birçok şarküteriye toptan mal veren Bingöl kökenli bir aile; Milka'yı bugün bu aileden Hüseyin Kapan yönetiyor. Ortaklık, Milka'nın ürün paletini zenginleştirmiş. Dükkânda iyi bir şarküteride bulunması gereken her damağa uygun, günlük taze mezelerden ithal peynir ve sosis salam çeşitlerine, Fransız şaraplarından İtalyan makarnalarına kadar her türlü ürün satılıyor.

Okurlara Not

Kitabı burada noktalıyorum. Belki aklınıza, “Gezintimizi Kadıköy’e kadar uzatamaz mıydık?” sorusu gelmiştir. Yanıtlayayım. Milka Şarküteri’yi geçer geçmez karşılaşacağımız dört yol ağzı Moda’nın sınırıdır. Dört yoldan biri olan ve sola doğru kavislenen Moda Caddesi’nin bu noktadan sonraki bölümü Kadıköy’e aittir. Bu yolu izlemeyip karşıya geçerek Damacı Sokak’a ya da sağa sapıp Halis Efendi Sokak’a girdiğinizde Bahariye’ye adım atmış olursunuz.

Kuşkusuz, böyle bir çalışmada Bahariye’den, Şifa’dan da söz etmek yerinde olurdu. Ne var ki yayıncım teknik nedenlerden ötürü kitabın kapsamına belli bir ölçü koydu; buna uymak zorundaydım. Belki daha sonraki baskılarında kitabın kapsamını genişletme, bu kitaba almadığım yerlerden de söz etme olanağı bulabilirim.

Umarım, Mühürdar’dan Moda’ya yaptığımız bu gezintiden hoşnut kalmışsınızdır.

Yeni bir kitapta buluşmak üzere sağlıcakla kalın.

Deniz Kavukçuoğlu